

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ ТЕОРИСКИ ЧАСОПИС

БРОЈ 1-2

ЈАНУАР-ФЕБРУАР

ГОДИНА XI

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Милинко БУРОВИЋ, Буро ЛОНЧАРЕВИЋ, Симо МИКАШИНОВИЋ,
Рудолф ПЕТОВАР, Иван РУКАВИНА, Фрањо ТУЋМАН, Зденко
УЛЕПИЋ, Јефто ШАШИЋ, Вељко КАДИЈЕВИЋ (одговорни уредник)

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД ЈНА

„ВОЈНО ДЕЛО“

БЕОГРАД

1959

С А Д Р Ж А Ј

	Страна
Адмирал Мате Јерковић: О неким питањима мјеста и улоге мале ратне морнарице — — — — —	905
Генерал-мајор авијације Милија Станишић: Иницијатива ста- решина — — — — —	929

УЗ ЧЕТРДЕСЕТОГОДИШЊИЦУ КПЈ

Пуковник Милисав Никић: Рад Партије на окупираној тери- торији — — — — —	941
---	-----

ИЗ РАЗНИХ ДОМЕНА

Капетан инж. Вељко Ковачевић: Електронске рачунске машине примењене у војне сврхе — — — — —	955
--	-----

PRIKAZI STRANIH KNJIGA I ČASOPISA

Pukovnik M. Ivanov: Organizacija i važnije odlike taktičke upotrebe francuskih divizija — Đ. I. — — — — —	969
————— : Konvencionalna artiljerija ili rakete? — M. S. M. — — — — —	973
Major Vilijem D. Nojd i kapetan Džems L. Morison, mlađi: Izviđanje oklopnim jedinicama — De. V. — — — — —	976
————— : Tendencije u razvoju oklopnih jedinica američke vojske — D. V. — — — — —	978
Potpukovnik Rasin: Novi taktički zadaci lake PAA — R. Đ. — — — — —	981

Адмирал **МАТЕ ЈЕРКОВИЋ**

О НЕКИМ ПИТАЊИМА МЈЕСТА И УЛОГЕ МАЛЕ РАТНЕ МОРНАРИЦЕ*)

У страниј војно-поморској литератури све чешће се отвореније или скривеније говори о томе како је данас постојање тзв. малих ратних морнарица ван овог или оног блока депласирано. Овакве „теорије“ покушавају да се ослоне, с једне стране, тобоже на искуство из историје поморских ратова уопће, а посебно на искуство из Другог свјетског рата — (при чему се, одмах да кажемо, запостављају ова важна искуства која их у суштини побијају) — а са друге стране, подупиру се закључцима који произилазе углавном из пропагандног упоређивања ове или оне савремене ратне морнарице неке ванблоковске земље са импресивном снагом моћних и технички развијених ратних морнарица водећих велесила, па чак и са укупном снагом ратних морнарица овог или оног блока.

Најприје неколико ријечи о самом појму тзв. мале ратне морнарице. Иако се тај појам усталио у војно-поморској литератури и терминологији, није довољно јасно шта се под тим подразумијева и гледања су неуједначена. Прије свега, не постоје само „велике“ и „мале“ ратне морнарице у оном смислу и вези у којој се ти термини најчешће употребљавају, него и „средње“ и то читава скала, при чему је врло тешко одредити сигурне границе и критериј по коме би се нека ратна морнарица сврстала у једну од ове три категорије. Даље, појам „мале ратне морнарице“ често се замењује појмом „мале флоте“ тј. узимају се у обзир само поморске снаге, пловни борбени састав одређене ратне морнарице. Иако је флота, при оваквој категоризацији најважнији фактор, ипак је таква идентификација и терминолошки и суштински сасвим неправилна, јер је ратна морнарица много шири појам „мале ратне морнарице“ често се замјењује појмом „мале флоте“ борбених и помоћних елемената обалске одбране који се према својој флоти налазе организацијом, обимом, снагом и значајем за напад и одбрану у најразличитијим пропорцијама. Осим тога, постоје различити и за категоризацију неке ратне морнарице врло значајни тзв. потенцијални елементи њене снаге и вриједности — кадровска, мобилизацијска, техничка, економска, индустријска уопће и посебно бродоградилешна развијеност одговарајуће земље — који за почетне дане рата на мору не морају одмах доћи у обзир, али који могу итекако да

*) У договору са нашем редакцијом и аутором чланак ће бити штампан у часопису „Морнарички гласник“, бр. 1/1959.

измијене мјесто и улогу ове или оне ратне морнарице и њене релативне односе с противником у даљњем току рата. Напокон, акваторијално-територијални услови операцијско-базиских основица различити су за разне ратне морнарице, што иначе при осталим подједнаким елементима даје одговарајућим флотама сасвим различиту убојну вриједност, односно сасвим различит значај њихове улоге у оружаним обрачунима. Постоје, наравно, и други моменти који битно утичу на напријед споменути класификацију као што су: морално-политичка вриједност нације којој припада ова или она ратна морнарица, војногеографски, односно опћи стратегијски положај у међународним релацијама земље којој припада одређена ратна морнарица, степен усклађености стратегијских и тактичких принципа употребе одређене ратне морнарице са карактером и захтјевима евентуалног будућег рата итд. Све су то битни елементи о којима, о сваком посебно и комплексно, треба водити рачуна кад се нека ратна морнарица сврстава у ову или ону категорију, кад се оцјењује њена вриједност и снага, а у вези с тим и изнад свега, кад неко условљава могућност или немогућност опстанка и ефикасног дејства ове или оне ратне морнарице њеним укључивањем односно неукључивањем у овај или онај блок.¹⁾

*

Ратна морнарица представља један од три основна вида оружаних снага земље којој припада. Њено мјесто у том оквиру одређује се улогом коју је она одиграла стицајем разних околности у прошлости, односно улогом која јој се у сваком поједином периоду предвиђа политиком и стратегијом те земље за ближу или даљу будућност.

Улоге разних ратних морнарица биле су у току историје врло различите, што је зависило од низа међусобно тјесно повезаних сталних или мање-више варијабилних околности као што су: географско-стратегијски положај земље којој је ова или она ратна морнарица припадала, опћа унутрашња политика те земље и посебно њен друштвено-политички поредак и привредно-економски развој, њена спољна политика и спољнополитичке комбинације итд.

И у прошлом свјетском рату разне ратне морнарице, и то како велике, тако и средње и мале, одиграле су врло различите улоге. Иако, у цјелини узевши, нема ни двије једнаке морнарице, кад је ријеч о њиховим улогама, о прилозима које су поједине ратне морнарице унијеле у опћи арсенал напора прошлог рата, ипак се донекле и по томе све оне могу сврстати у три основне групе: у групу великих, групу средњих и групу малих ратних морнарица. Као што ће се видјети, то никако није овисило само о величини њихових флота.

¹⁾ У даљњем излагању ми ћемо под појмом „мала ратна морнарица“ подразумевати ону савремену морнарицу која у свом органском саставу има лаке поморске снаге, тј. ратне бродове од разарача укључно па навише, одговарајуће снаге и разна убојна средства обалске одбране као што су обалске пловне јединице, обалске, оточне, десантне, противдесантне пјешадијске јединице, специјалне јединице, обалска артиљерија разне врсте и намјене, одговарајућа поморска авијација итд. — а које се све заједно ослањају на сопствену операцијску основицу унапријед припремљену у складу са захтјевима атомског рата.

Тако се, на примјер, без америчке и енглеске ратне и трговачке морнарице није могло замислити у другој фази прошлог рата отсијецање и уништење у Сјеверној Африци јужног крака Хитлерових стратегијских маказа, нити отварање тзв. другог фронта у Европи 1944 године. Исто тако на подручју Далеког Истока не би се могао постићи онако велики успјех без јаким морнаричких снага енглеских и особито америчких, које су у другој фази рата на Пацифику заједно са својом КоВ одиграле значајну улогу у сламању јапанске ратне машине. Укратко, према свему ономе што су те двије ратне морнарице учиниле у току прошлог рата у оквиру заједничких напрезања Савезника за сламање фашизма, може се рећи да су оне извршиле улогу која им је била намијењена.

Обратно, иако су ратне морнарице Њемачке, Јапана, Италије и Француске спадале уочи прошлог рата по величини својих флота у категорију тзв. средњих РМ, оне у крајњој линији, стицајем разних околности нису одиграле улоге које су им биле намијењене, а по свом ефекту су се у току рата врло различито испојиле. Док је, на примјер, њемачка ратна морнарица сталном активношћу своје подморничке флоте у Атлантику и лаким брзих јединица у Ламаншу, особито у 1941 и 1942 години, нанијела врло тешке ударце Енглеској, и док је јапанска ратна морнарица била она основна снага која је јапанској агресивној машини обезбиједила брзе и огромне успјехе на широком пространству Западног Пацифика у току 1941 и 1942 године, дотле је њихова партнерица италијанска ратна морнарица у Средоземљу, гдје је до свог уништења углавном и дјеловала, забиљежила несразмјерно својој техничкој снази мале резултате и може се рећи да је више дошла до изражаја путем веома запажених поморских диверзија у Александрији и Гибралтару, него помоћу бојних бродова, крстарица, разарача или подморница. Што се тиче француске ратне морнарице, иако је уочи прошлог рата имала врло моћну флоту, она је стицајем разних спољних и унутрашњих околности у којима се нашла Француска по нападу од стране фашистичке Њемачке, била на разне начине уништена, не дошавши такорећи уопће до изражаја.

Уочи прошлог рата постојала је и група тзв. малих ратних морнарица, чије су флотне снаге биле уништене, заробљене или ликвидирани самопотопљењем већ у првим данима свог ступања у рат. Такву судбину доживјеле су флоте норвешке, данске, пољске, холандске, белгијске, бивше југославенске, а донекле и грчке ратне морнарице, не дошавши, с незнатним изузецима, уопће до било каквог изражаја. Међутим, највећа грешка која се може учинити проучавајући историју ратних морнарица прошлог рата била би, ако би се оцијенило да су ове флоте доживјеле такву судбину само због тога што су биле малене, те из тако погрешне оцјене извлачити још погрешнији закључак: да поморска држава, која не може данас градити и изградити јаку флоту, нема уопће смисла да гради било какву; или још даље, како то неки покушавају доказати, да мале ратне морнарице у савременим условима немају свој „raison d' être“, ако нису уклопљене у поморске снаге овог или оног од два данас постојећа војно-политичка блока. Да

су таква схватања и закључци неосновани види се најбоље из споменутог случаја француске морнарице, која је, иако релативно врло јака, доживјела исту судбину као и споменуте мале ратне морнарице, а само нешто касније, тако је прошла и бивша италијанска морнарица. Према томе, ако, проучавајући странице историје рата на мору тражимо разлоге зашто је нека ратна морнарица успјела, а нека није успјела да одигра намијењену јој улогу, онда то никако не смијемо тражити једнострано, тј. само у томе каква је снага и величина била ове или оне флоте. Очигледно су узроци успјеха или неуспјеха ове или оне РМ врло различити. Тако је, на примјер, чињеница да је флота бивше југославенске РМ била уништена одмах првих дана фашистичке агресије на Југославију, но узроци њене пропасти нису лежали само у томе што је била мала и релативно далеко слабија од агресореве, него у низу других опћепознатих фактора, међу којима: трулост бивше Југославије као државне творевине, посебно трулост и издајничка улога краљевског режима, шпијунско-капитулантски став тадашње Врховне команде, капитулације ненародне армије у цјелини итд. Осим тога, један од спољних разлога, због чега је пропала не само бивша југославенска војска и морнарица, него и све армије и морнарице осталих споменутих малих држава, лежао је у чињеници да су фашистичке агресивне машине кршиле те државе почесно, једну по једну, захваљујући, поред осталог, и шпекулантском војно-политичком држању и односима између неких антифашистичких земаља.

Напокон, пропаст поморских снага бивше југославенске морнарице, као што је познато, није значила крај него почетак рата против агресора у источном дијелу Јадрана, што указује на необично важну чињеницу, тј. да земља чији народ има морала, снаге и воље за отпор, за борбу и гдје постоји руководство способно да ту борбу организира и води, може изнова заочегги, продужити и успјешно водити борбу на мору и послије онаквог слома какав је доживјела краљевска ратна морнарица бивше Југославије.

*

Услијед стицаја најразличитијих околности при развоју савремене међународне ситуације историјско-националног, географско-стратегијског, политичко-идеолошког, друштвено-економског и привредно-техничког карактера, низ држава се постројио у два антагонистичка блока. Осим тога, постоји и читав низ мирољубивих држава, међу њима и наша земља, које теоретски и практично негирају или не желе да слиједе данашњу политику било ког блока, будући да политика блокова очигледно угрожава свјетски мир.

На основу тога и географско-стратегијског положаја који данас заузима један блок према другоме, на основу мирнодопског распореда флота појединих блоковских земаља, те објављених података о њи-

ховој физиономији и снази, као и неких отворено изнетих погледа²⁾ о намјени неких великих ратних морнарица, очигледно је да се, резимирано говорећи, улога ратних морнарица главних партнера у сваком од два постојећа блока састоји у томе да себи и свом блоку обезбиједи превласт на одређеним свјетским и одговарајућим националним морима, односно да негира ту превласт супротном блоку, док се улога осталих ратних морнарица у сваком од тих блокова састоји у томе да на овај или онај начин садејствује главнини поморских снага свог блока.

Улога, пак, ратне морнарице неке ванблоковске државе не може бити друкчија, него да, у оквиру одбрамбених снага своје земље, брани своје море и обалу, а самим тиме и њен акваторијално-територијални интегритет.

Међутим, оваква улога ратне морнарице ванблоковских земаља без обзира на низ разлика, нужно произилази не само из њене мирољубиве политике, него и из одређених неизбјежних рефлекса политике блокова. Руководство, наиме, ни једног ни другог блока очигледно није увјерено — при оваквој сопственој снази, при постојећем мање-више уравнотеженом односу снага између блокова уопће и при постојећим подједнаким индустријским и научно-техничким достигнућима у наоружању посебно — да може постићи циљеве без проширења утицаја на ванблоковске земље које данас обухватају 45% укупне површине Земљине кугле, 39% свјетског становништва (рачунајући колоније као блоковску територију), 70% укупних свјетских ресурса основних стратегијских сировина (нафте, урана, кобалта, боксита, олова, мангана итд.). Одатле и настојања и једног и другог блока да привуку што више садашњих ванблоковских држава. При томе се и једни и други служе најразличитијим методима, почевши од најблажих „теоретско-идеолошких“ увјеравања, преко политичко-дипломатских билатералних разговора и економске помоћи ван ОУН до других притисака разних врста. Ван сваке је сумње да у те методе спадају и напријед споменуте „теорије“ о несврсисходности малих ратних морнарица без њиховог укључења у поморске снаге овог или оног блока.

У политичко-етичком погледу постоји извјесна разлика између великих и малих ратних морнарица унутар сваког блока и то кад је ријеч о њиховом мјесту и улози. Будући, наиме, да су мале ратне морнарице и у саставу блокова намијењене првенствено за одбрану свог мора и своје обале, оне се у том смислу не разликују од ванблоковских малих морнарица. Међутим, постоји необично важан момент по коме се оне у политичко-етичком погледу битно разликују: блоковске мале морнарице, већ самим тиме што се по сили политике своје земље укључују у блок, повећавају његову оружану моћ, а тиме и опасност избијања новог свјетског рата, док је, као што смо видјели, дјеловање у том погледу ванблоковских малих морнарица усмјерено управо у обрнутом правцу.

*

²⁾ Види, на примјер, Бернад Бродие: „A guide to naval Strategy“, Princeton university Press, New Jersey, 1944 g. — поглавље прво.

Поставља се питање: да ли би ратна морнарица неке земље ван блока могла у оперативно-стратегијском смислу одиграти намијењену јој улогу у случају рата, а при постојећој опћој међународној констелацији поморских снага?

Наш је одговор на то питање непоколебљиво позитиван, јер, поред осталог, базира на низу недвојбених чињеница оперативно-стратегијског карактера, које говоре у прилог таквом схватању.

Прије свега, главне супротности разног карактера у савременој међународној ситуацији не постоје између ове или оне издвојене мирољубиве земље, с једне, и овог или оног блока, с друге стране, него између блокова као таквих. Због тих супротности је уосталом и дошло до формирања блокова, због тога они и постоје и теже да се даље јачају. Према томе, уколико се не нађе мирољубиво рјешење спорних проблема, него се они покушају ријешити путем силе, главни удари главних блоковских снага и њихових ратних морнарица биће неизбјежно обострано усмјерени на главне циљеве и против главнине снага и главнине ратних морнарица противног блока. Одатле јасан и логичан закључак: Уколико би, услијед развоја ратних збивања, због раније наведених разлога, била нападнута у овој или оној фази евентуалног новог свјетског рата ова или она мирољубива земља, на њу у цјелини, па према томе и на њену ратну морнарицу, може отпасти само одговарајући и то, с обзиром на ангажованост противпоморских снага супротног блока, релативно мали дио поморских снага агресора. Ово, наравно, важи и за оружане снаге у цјелини, укључујући ту лансирана и атомска убојна средства. Зато, по мом мишљењу, при оперативно-стратегијској процјени ситуације, нека мирољубива поморска земља, рјешавајући оперативно-стратегијске проблеме опсега, унутрашње структуре, мјеста и улоге и начина употребе своје ратне морнарице, треба да узима у обзир управо тај пресумптивни дио укупних поморских снага овог или оног блока, а не њихову цјелокупну поморску силу.

Друго, с обзиром на напријед изложену, логично одређену оперативно-стратегијску улогу ратне морнарице неке ванблоковске земље, с обзиром на то да је она по својој намјени везана на своје обално море, на свој архипелаг и обалу, с обзиром на то да јој је основни задатак да у оквиру оружаних снага своје земље, самостално или у садејству са КоВ и РВ брани и одбрани своје море и обалу, потребно је и реално такву ратну морнарицу посматрати не само кроз призму њених поморских (пловних) снага, већ треба имати у виду и све остале борбене елементе које она обухвата. Обалска одбрана, на примјер, са свим својим најразличитијим убојним елементима — поморска авијација, обалска и специјална артиљерија, минска, торпедна и друга одбрамбено-нападна средства, оточне и рубне територијалне снаге, десантне и противдесантне поморске јединице, јединице КоВ оријентисане на одбрану обале итд. — све те снаге заједно с флотом чине њену снагу, без обзира на то како су ти елементи интерно организирано постројени и у каквој се међусобној пропорцији налазе. Предмет је, наравно, посебне вјештине при процјени колико ће која земља од укупних средстава уложити у овај или онај убојни елемент своје

ратне морнарице, но сигурно је једно: за савремене услове са становишта малих морнарица добро је само оно рјешење које, — не насједајући разним подметањима у облику алтернативе: „или велика флота или ништа“ — води рачуна о хармоничном развоју свих убојних елемената, а у складу са карактером свог мора и обале, са својим економским, индустријским, бродоградилничким, техничким и осталим могућностима, с традицијом, навикама, менталитетом и уопће борбеним квалитетима оних који ће та средства користити и, посебно, у складу са захтјевима нових разорних и лансирних средстава атомског доба.

Из прегледа бр. 1 и 2 — уз реалну претпоставку да мале ратне морнарице мање-више хармонично развијају елементе своје обалске одбране — може се закључити да свака од наведених мирољубивих земаља у изградњи своје флоте води рачуна о тим питањима као и то да би свака од њих у случају да буде нападнута могла, по нормама односа снага којих би се евентуални агресор морао држати с обзиром на његове концепције, везати за себе 1—2 крстарице, 10—15 разарача, 20—40 ескортних односно противподморничких бродова, 50—100 топовњача, 50—100 миноловаца, око 1.500 разних других бродова, 100—200.000 десантне или друге пјешадије, све ово уз садејство 2.000—3.000 авиона разне намјене, па да ипак уз све то буде јако проблематична његова брза пobjеда. Већ само из овог очигледно је да данас ниједан потенцијални агресор не располаже толиким снагама на мору да може одвојити на сваку тзв. малу морнарицу напријед изложене снаге, при ангажирању своје главнине против главнине противника.

Разумије се само по себи да овај упрошћени и уопћени прорачун важи уз неколико реалних претпоставки: прво, да би бранилац до задњег даха бранио тешко стечену слободу и да би се жешће борио од сваког евентуалног агресора; друго, да би бранилац у борби применио тактику која најбоље одговара његовим условима за шта се, наравно, ваља припремити у сваком погледу већ у миру; треће, да би агресор сигурно тежио уништити нападнуту морнарицу за неколико сати или дана, због чега би обавезно морао поћи на једновремен одлучујући удар по свим њеним убојним и базијским елементима, јер ако тако не би поступио, онда би већ због тога одмах у почетку напада изгубио оперативно-стратејску иницијативу. Исто тако агресор би прије или послјиде морао напасти морнарицу сваке од оних мирољубивих земаља, које би му сметале било због свог географско-стратејског положаја, било због стратегијских сировина које се у њима налазе, било због потребе за поморским базама и комуникацијама у том подручју, а све ово ради тога да би својој ратној морнарици омогућио да изврши главни задатак. А оваква логика у поступцима, коју би развој ратних збивања неминовно наметнуо било ком агресору, довела би не само до сасвим друкчијег односа поморских снага великих нападача и малих бранилаца, него таква логика у калкулацији већ сада, у миру представља, поред осталог, веома важан момент при одлучивању да ли уопће започети агresiјом. И није без везе с овим питањем, упут да кажемо, чињеница да они велики о којима овиси данас суд-

Д р ж а в а	Површина у км ²	Број становника	Дужина обале у км	Број отока	Ратна морна- рица (број рат- них бродова)
Албанија	29.000	1,400.000	282	1	53
Белгија	30.507	8,900.000	66	—	65
Бугарска	110.842	7,600.000	282	1	17
Бурма	677.924	19,900.000	2.655	50	53
Данска	43.735	4,500.000	1.926,3	60	96
Финска	337.000	4,300.000	2.353	20	88
Грчка	132.562	8,000.000	15.020	300	141
Холандија	40.000	10,900.000	506,9	15	162
Индија	3,162.712	387,000.000	6.703	100	49
Индонезија	1,491.564	84,000.000	26.474	3.000	112
Југославија	255.395	18,500.000	1.450	66	217
Норвешка	323.916	3,500.000	7.345,7	2.266	85
Пољска	311.730	27,800.000	442,6	—	67
Румунија	237.384	17,600.000	241	1	29
Шведска	449.206	7,300.000	3.685,4	20	220
Турска	767.119	24,800.000	4.144	30	107
У А Р	1,184.000	27,400.000	2.447	35	73

НАПОМЕНА:

1. — Површина дата према Географском атласу (Загреб 1956), а на основу података ОУН.

2. — Становништво дато према подацима Савезног завода ФНРЈ за статистику за 1956 годину.

3. — Дужина обале узета углавном према чланку у Интернац. хидрограф. ревији — мај 1956 год. од начелника US Coast and Geod. Survey адмирала Арнолда Каро. Он је своја мјерења извео из најбољих генералних карата. Обалске увале (заливи, ријеке и драге) мање од 16 км између тачака на улазу занемарене су, већ је узета директна раздаљина између тих тачака.

4. — Узети су само насељени отоци. Број насељених отока, као и отоцића, хриди и грена је далеко већи (Норвешка — око 150.000, Шведска и Финска — неколико хиљада, Индонезија — више хиљада, Грчка преко једну хиљаду, Индија — до хиљаду, Бурма — неколико стотина, Југославија — 1223 и остале од 50—100).

5. — Број бродова узет је према расположивим подацима и из Fighting Ships-а за 1958/59 год.

бина свијета све више и озбиљније показују жељу да се нађу рјешења спорних питања не путем силе, него преговорима.

Према свему изложеном очигледно је:

— да постојање и даље јачање ратне морнарице било које мирољубиве, ванблоковске земље не представља само одређену убојну снагу, него самим својим постојањем дјелује против отпочивања агресије, те у садашњој међународној ситуацији свако јачање управо армија мирољубивих земаља и у њиховом оквиру ратних морнарица, иако то звучи парадоксално и на први поглед противријечно, значи заиста прилог миру;

— да би ратна морнарица неке мирољубиве земље са оперативно-стратегијске тачке гледишта имала све изгледе да изврши ону улогу која јој је намијењена у случају евентуалног рата.

*

Одговарајућа тактичка искуства из прошлог свјетског рата и крупни технички новитети до којих је дошло у послеријатној интензивној трци у наоружању уопће, нашли су, наравно, свог одраза и у изградњи, наоружању и опреми ратних морнарица, а самим тиме и на плану тактичке употребе њихових јединица.

Форсирање и omasовљење носача авиона и хеликоптера, избацивање из састава великих и средњих ратних морнарица бојних бродова, omasовљење крстаричке, а особито флоте разарача, omasовљење подморница уопће и посебни успеси у развоју подморница на атомски погон, наоружање ратних бродова одређених врста пројектилама способним да понесу атомске главе, усавршавање средстава за навигацију, осматрања свих врста и за руковање ватром — све на бази невиђених успјеха електронике итд. — све су то достигнућа која су приступачна само неким великим државама односно њиховим морнарицама.

Огромна, пак, већина држава није могла и не може да издржи ту трку у изградњи својих ратних морнарица. Посебно то не могу мале, економски и технички неразвијене земље. Изградња савремене ратне морнарице је толико скупа, да је унапријед искључена свака помисао на то да се те земље оријентишу на изградњу великих флота, по паролу „велику флоту или ништа“, па чак ни флота такозване средње величине. Ради економско-финансијских прорачуна узмимо као примјер флоту састава: 3 ЛК, 9 Р, 30 РЕ, 30 П, 90 ПБР, 100 ТЧ и ТП, 50 МЛ, 50 М уз одговарајућу флоту помоћних бродова, што би по неким схватањима отприлике одговарало огромној већини малих поморских држава с обалом дужине како је наведено у прегледу бр. 1. Изградња такве флоте стајала би по просјечним свјетским цијенама преко 1 милијарду долара; годишњи нормалан утрошак горива — 100 милиона долара; утрошак муниције — 20 милиона долара; одржавање посаде — 10 милиона долара, а гдје су још сви остали трошкови (изградња одговарајућих база, резерве, све врсте заштите, школовање одговарајућег кадра итд.). Све у свему — потребно би било за изградњу такве флоте, на примјер, кроз 10 година и за редовно одржа-

Д р ж а в а	Флотни састав малих ратних морнарица (број и врста бродова)								У к у п н о	
	Р	Ескорт. бродови	ПБР	МЛ	П	ТЧ (топ)	М	ДЕС		ПОМБР
Албанија	—	—	5	10	6	24	—	—	8	53
Белгија	—	1	10	52	—	—	—	—	2	65
Бугарска	2	2	2	3	3	3	—	1	1	17
Бурма	—	1	—	2	—	39	—	—	11	53
Данска	—	12	19	26	4	17	3	—	15	96
Финска	—	—	37	36	—	—	2	—	13	88
Грчка	2	14	7	19	4	2	2	37	53	141
Холандија	12	14	12	52	9	—	—	23	37	162
Индија	3	17	4	15	—	1	—	3	4	49
Индонезија	1	8	71	16	—	—	—	5	11	112
Југославија	3	4	16	27	1	65	6	35	60	217
Норвешка	5	11	—	18	8	24	6	3	10	85
Пољска	3	—	8	21	7	10	—	11	7	67
Румунија	4	2	8	4	6	—	1	—	4	29
Шведска	17	6	14	60	28	43	—	9	40	220
Турска	12	—	—	35	7	—	6	28	18	107
У А Р	4	6	15	12	9	20	—	4	3	73

НАПОМЕНА:

1. — Број и врста бродова узети су према подацима из Fighting Ships-а за 1958/59 г. Разумије се да ово није потпуна слика стања; прво, зато што нико не даје све податке о својој флоти, а друго, зато што се стање стално, из мјесеца у мјесец мијења услјед добивања по линији помоћи, куповине или властите изградње ратних бродова.

2. — Овдје је занемарено неколико крстарица, један бојни брод и један НА, који се још налазе у саставу неких од наведених малих ратних морнарица, будући да су ти застарјели бродови ушли у флотну листу дотичних морнарица одмах по завршетку прошлог рата из сасвим других разлога него што то данас стварно захтијева намјена тих морнарица.

вање, ремонт и експлоатацију кроз то исто вријеме — укупно преко 3 милијарде долара, или годишње око 300 милиона долара, односно у нашем новцу око 200 милијарди динара годишње. Разумије се да било која мала земља једва може да за своју морнарицу одвоји и десети дио тих средстава. Но, овдје нису у питању само материјално-финансијски издаци. По сриједи је још низ разних других за те земље тешко рјешивих проблема — одговарајућа војна индустрија, развијена бродоградња, научно-истраживачки институти, одговарајући стручни кадриви итд.

Међутим, рјешење овог проблема и не треба тражити на овакав начин. Кад би, наиме, те земље чак и имале напријед наведене економске и техничке могућности, оне нити би требале да иду на изградњу таквих флота, јер, као што смо већ истакли за то нема стварних, у првом реду политичко-стратегичких потреба, а не би било, као што ћемо видјети, ни тактичког оправдања у условима савременог рата. И заиста, кад у прилогу 1 и 2 погледамо опсег и физиономију савремених малих флота, видимо да оне показују сасвим друкчију тенденцију даљњег развоја. Иде се на omasовљење брзих и лаких флотних снага с одговарајућим јачањем обалске одбране. Чак се из флотне листе појединих РМ избацују већ и разарачи као тактички неадекватни бродови за савремене услове. Ово је посљедица прије свега улоге коју би оне могле имати у савременим условима са стратегијско-оперативне тачке гледишта као и тактичких захтјева који произилазе из карактера савременог боја у уским морима. Из прегледа бр. 2 види се да све савремене мале морнарице иду на изградњу по врстама онаких ратних бродова који би им најбоље одговарали за извршење тактичких задатака у њиховим морима. При томе се такођер водило и води се рачуна, с једне стране, о специфичним тактичко-техничким својствима оних врста ратних бродова и убојних средстава, о оним карактеристикама сопствене акваторијално-територијалне операцијске и базијске основице које иду у прилог браниоцу, а са друге, о одређеним објективним слабостима евентуалног агресора, до којих би неизбјежно дошло у случају рата.

У вези с тим истакли бисмо овдје само неколико важних момената.

Прије свега, ваља опћенито рећи да су поморске снаге веома еластичне у погледу маршевског и борбеног престројавања и стварања најразличитијих оперативно-тактичких групација, што омогућује да оне извршавају најразличитије задатке — од ситних диверзија до крупних поморских акција. Оне су просторно веома растегљиве, те расположивим снагама могу да једновремено извршавају задатке на огромним фронтovima односно морским просторствима и да при томе поједини чак и најситнији дијелови (бродови) не изискују обавезно међусобно садејство. Сваки поједини органски дио поморских снага, сваки брод, релативно је веома аутономан и у погледу живота посаде, маршевања на великим просторним дистанцама и борбе и то за релативно дуго вријеме, без потребе за допуном хране, горива и муниције, што је за савремене услове ратовања од особите важности.

Ове особине поморских снага посебно конвенирају малим ратним морнарицама, које, зато што су намијењене за одбрану своје обале, не морају обавезно ићи на концентрацију снага, што за услове атомског рата има необично велики значај.

Озбиљна слабост поморских снага, опет опћенито узевши, састоји се у томе што се у борби нагло троше. Ово произилази из чињенице да је сваки поједини брод као тактичка цјелина апсолутно овисан о сваком поједином свом основном саставном техничком дијелу. Ако, на примјер, буде уништен или битно оштећен погон (мотор) брода, брод је избачен у цјелини из строја, те иде или у ремонт или брзо постаје жртва противника, без обзира на то што сви остали дијелови, укључујући и наоружање, могу бити у потпуно исправном стању. У вези с тим, посебна слабост поморских снага састоји се у томе што се избацавање из строја и највећег брода — који, док је исправан, представља огромну ударну снагу — може постићи релативно врло малим средствима (једном морском мином, неколико торпеда или неколико добро пласираних арт. погодака).

Даље, море као елемент у коме дејствују поморске снаге веома је широко бојно поље, што само по себи даје једној страни могућност да произвољно избјегава сукобе, а другу сили на дуга и често узалудна тражења сукоба, што без сумње даје својеобразан печат дејствима РМ.

Што се тиче обалско-оточних база, које сачињавају животно важан елемент операцијске основице поморских снага малих ратних морнарица, оне такођер на свој начин утичу на карактер њихових борбених дејстава. Из прегледа бр. 1 види се да скоро све мале ратне морнарице располажу врло растегнутим базијским основицама, које омогућују да се базијски елементи растуре просјечно на 2.000 км дугој обали с већим или мањим бројем отока подесних за одбрану. Фортифицирана у одређеној мјери, с масом растуриених ватрених јединки на обласком рубу и отоцима, што посебно захтијевају атомска нападна средства — таква операцијско-базијска основица даје малој ратној морнарици браниоца посебну жилавост, способност за маневрирање и релативно по времену дуг отпор.

На основу наведених техничких особина поморских снага, карактеристика амбијента у ком оне дејствују и карактера база на које се ослањају, произилазе за мале ратне морнарице неки важни закључци тактичког и техничког карактера: прво, технички слабије опремљени противник мора да бира за обрачун таква подручја гдје може максимално користити услове своје операцијске основице (природне маске — отоке, елементе обалске одбране итд.); друго, повећаним напрезањем у стицању брзине и рутине у употреби расположивих средстава тежити да се надокнаде технички недостаци; треће, начелно избјежавати такве сукобе у којима би губици технички и бројно слабијег били не само већи, него и такве гдје би они били једнаки за оба противника или, другим ријечима, градити такве врсте бродова и осталих убојних средстава и ићи на такве облике борбе, гдје ће јачи неизбјежно претрпјети релативно веће губитке.

При томе, осим коришћења наведених објективних предности треба, разумије се, у техничкој изградњи малих ратних морнарица и постављању њихових тактичких принципа водити рачуна и о одређеним слабостима које би неизбјежно имао сваки агресор. Маколико, наиме, потенцијални непријатељ, релативно узевши, био јак на мору, он има и своје слабости. Осим оних опћих слабости од којих болује сваки агресор, већ због саме чињенице што је агресор (води неправедан рат; води га на туђој територији; што се више шири, постаје слабији; везан је само за теренске и климатске услове који најбоље одговарају употреби његове технике; слабости које произилазе директно из слабости његове технике; посебна везаност за комуникације; неизбјежан прелазак од тактизирања на најгрубљи терор према окупираном становништву итд.) — он би испољио на поморском војишту неке мирољубиве земље још и посебне слабости. Тако, на примјер:

— на најјачи могућан непријатељ, који би дошао у обзир да нападне ову ли ону малу поморску земљу с мора, не може стално и на читавој обали дугој 1.500—3.000 км одржати превласт на мору, под морем и у ваздуху. Ако узмемо у обзир само оно што у прегледу бр. 1 имају приказане ратне морнарице данас у свом саставу, уз претпоставку да им је обалска одбрана развијена у складу са флотом, те ако пођемо по логици непријатеља, држећи се норми односа снага које он као нападач мора уважити и које уважава, јер се логично ослања у првом реду на материјалну силу и премоћ — онда, као што смо раније већ напоменули, он нема довољно снага за једновремен напад на читаву ратну морнарицу, односно за једновремен удар по свим њеним борбеним и помоћним пловним, обалским и базијским елементима, и да при том рачуна на брз и тоталан успјех. Осим тога, ако жели потпун и брз успјех, његов би сваки поједини одвојени удар у оквиру тог генералног напада требао да уроди апсолутно потпуним поразом одговарајућих снага браниоца што је, разумије се, такођер нереално, јер таквих успјеха никад није било и не може бити. Према томе, апсолутно је нереално претпостављати да би у данашњој ситуацији и најјачи потенцијални агресор могао поћи на такову солуцију, чак и уз услов да се одлучи, за почетак, на локални, изоловани рат против било које слободољубиве земље. Одатле произилази да би он највјеројатније пошао на то да употријеби, додуше, много мање снаге од напријед наведених, за напад на ову или ону малу ратну морнарицу, али да их концентрише против њених најважнијих објеката и сектора. Но у том случају, он више не може рачунати на добијање стратегијске побједи првог или првих дана рата, што за браниоца значи прву побједу стратегијске дефанзиве, а што би у условима евентуалног будућег рата било од пресудног значаја за даљња дејства браниоца, за постепено преузимање оперативно-тактичке иницијативе и за коначну побједу над агресором;

— агресор не може да довуче толике копнене снаге да једно-времено окупира све брањене и небрањене отоке ове или оне мале

ратне морнарице, којих свака од њих има од 50—3.000 и више, те да их тако чврсто и стално држи да бранилац скривеном концентрацијом адекватних снага и изненадним нападом на изабрани оток или групу отока не би могао поновно оспособити и посјести те отоке као рејон отпора и као своју базу за настављање дејстава својих морнаричких снага;

— због карактера и опсега свог флотног састава и релативне материјалне премоћи, непријатељ би обавезно настојао да тај састав држи на окупу и да тражи одлучну битку на отвореном мору. Избјегавање да се удовољи тој његовој жељи натјерало би непријатеља или да дуго тражи битку и тиме се свестрано исцрпљује, или да расформира тај свој састав, да би на широком фронту дејствовао мањим групама и појединим бродовима, што браниоцу омогућује да и поред укупне премоћи нападача створи на најповољнијим одсјецима потребну премоћ да га почесно туче и остварује пораз агресиве;

— непријатељ не може постићи изненађење, ако би намјеравао да изврши оперативни десант снагама јачим од једног корпуса. Ово због тога што би за такве сврхе било потребно прикупити на подесним мјестима велики број релативно спорих бродова, тј. не мање од 500 бродова од 300—3.000 т, брзине 10—15 чв. Уз све то, дуге припреме операције овакве врсте и чињеница да се толико бродовље (ратно, десантно, трговачко) не да прикрити, омогућују браниоцу да се припреми и предухитри непријатеља;

— у артиљериском двобоју на прилазима архипелагу и обали, непријатељ би се нашао у неповољнијем положају, јер су његови пловни објекти, поред све своје снаге, осјетљивији и рањивији него фортификацирани оточни односно обалски ватрени положаји браниоца, ојачани минским пољима и осталим средствима;

— за мале ратне морнарице технички и економски слабије. посебан значај има чињеница да се и најјачи, највећи непријатељски бродови могу уништити сразмјерно малим и јефтиним средствима (мине, торпеда, разна диверзантска средства као цепне подморнице, „жива торпеда“, подводне противбродске паклене машине и тсл.) — што свако за себе, с једне стране, изискује релативно далеко мање материјалне издатке и технички је лакше рјешиво, те се, дакле, може омасовити, а са друге, за та средства треба мањи број бораца велике храбрости и довитљивости, чега у свакој земљи која воли и брани своју слободу и независност има довољно.

Ових неколико поставки очигледно мора наћи своје мјесто у техничкој изградњи и тактичкој припреми савремених малих ратних морнарица.

Све у свему, један од опћих основних принципа сваке борбе састоји се у максималној експлоатацији својих предности с једне, а противникових слабости, с друге стране. Ван сваке је сумње да мале ратне

морнарице у својој изградњи и припреми уважавају тај принцип и да би га се у пуној мјери придржавале, ако би биле неправедно нападнуте од било кога. А све то заједно дало би тада, на пракси, сасвим другу слику односа снага, него што се она добива разним линеарним и крајње упрошћеним упоређивањем самих флота великих и малих ратних морнарица.

*

Без обзира на сва достигнућа у развоју ратне технике нашег доба — човјек као субјективни и објективни фактор у борби остаје и даље у центру пажње. Разне технократске теорије, које су базирале на вјери у свемоћ технике, одбачене су данас од свих озбиљних и одговорних војних теоретичара и практичара. Одговорни фактори и у најјачим савременим армијама односно морнарицама инсистирају изнад свега на развијању оних квалитета и особина личног борачког и старјешинског састава који савременим ратним машинама уопће и сваком поједином убојном средству посебно дају душу.

Теорије о свемоћи технике нису нове, као што није нова ни чињеница да их је ратна пракса увијек оповргавала. Искуство из прошлог рата још једанпут их је жестоко демантирало. Тај рат врви примјерима из којих се види да и при материјално-технички слабијим условима побјеђује у борби онај чији је морал у датом моменту чвршћи, ко боље познаје своју технику, без обзира на то каква је она, ко је храбрији, бржи, довитљивији, вјештији и ко адекватније тактички реагира у амбијенту у коме се води борба. То ћемо илустрирати и конкретним примјерима (у прегледима бр. 3 и 4) мада они не исцрпљују све оно што је дала борбена пракса на свим морима у току посљедњег свјетског рата.

Сви примјери наведени у прегледу бр. 3 очигледно указују поред осталог и на то да морални фактор у борби није важан само за мале морнарице, за мале бродове него да је он од исте важности и за велике ратне морнарице, па и највеће, најјаче, најбоље опремљене ратне бродове. Даље, очигледно произилази из наведених примјера да храброст, пожртвованост, вјештина, лукавство, познавање своје технике, брзина и рутина посада и старјешинског састава дају нове квалитете бродовима који управо због тога долазе у ситуацију да побјеђују од себе бројније, веће, теже и боље наоружане ратне бродове противника. Посебно су за мале и технички слабије ратне морнарице интересантни они примјери који указују колико су у неустрашивим рукама и незнатна техничка средства надмоћнија и од највећих морских колоса, као што је био случај са бојним бродом „Tirpitz“ у Алтен Фјорду и бојним бродовима „Queen Elizabeth“ и „Valiant“ у Александријској луци.

Назив опера- ције и вријеме извођења	Противници и однос снага	Услови у којима се одиграла битка
Акција у луци Нарвик ноћу 9/10.IV.40.	Вел. Брит. — 5 Р Њемачка — 10 Р = 1:2	Енглески разарачи напали су изненада њемачку флотилу разарача у самој луци Нарвика, прије него су ови успјели уредити луку за одбрану.
Акције у Данском пролазу 23.V.1940 год.	Њемачка — 1 Бб, 1 К = 1:3 Вел. Брит. — 1 НА, 2 Бб, 2 К	Слаба видљивост. Неповезаност дејства енгл. снага. Боља увјежбаност њемачких бродских артиљераца. Вјештина маневра с њемачке стране.
Акција код Рга Бон ноћу 13.XII.1941.	Вел. Брит. — 4 Р = 1:1 Италија — 2 К	Ноћ провидна, море мирно, без вјетра.
Диверзија у луци Александрија ноћу 19.XII.1941.	Италија — 3 „жива торпеда“ = 1:∞ Вел. брит. — Глав- нина флоте адм. Cunningham А. В.	Енглески бродови на везу у луци. Три италијанска „жива торпеда“ искористила ноћ, те у бразди одређених енгл. бродова не примјетно ушли у луку кроз пролаз иначе добро брањене и затворене луке. Посада сваког „ж. торпеда“ — 1 официр и 1 морнар.
Минска диверзија код Триполиса 30.XII.1941 г.	Њем. — 1 минско поље = 1:∞ Вел. Брит. — 3 К, 8 Р	Минско поље постављено вјешто, оригинално на великој дубини, на мјесту гдје се није нормално могло очекивати.
Операције Мидвеј 4 и 5.VI.1942 г.	Америка — 3 НА, 6 Бб, 8 К, 13 Р = 1:1,5 Јапан — 4 НА, 9 Бб, 17 К, 28 Р	Јапански бродови — без радара и подијелених у три одвојене групе.

Резултати	П о у к е
Потопљено: три њемачка и два енглеска Р.	Уз довољно одлучности и дрзвитости и уз услов изненађења могућно је двостуко јачем непријатељу нанијети релативно веће губитке.
Потопљено: један енглес. бојни брод. Оштећено: један енглес. и један њемачки бојни брод.	Уз услов добре увјежбаности бродских посада и вјешт маневар команданата могућно је побиједити троструко јачег противника.
Потопљене обје италијанске крстарице.	Уз услов веће храбрости посада и за маневар боље увјежаног командног кадра могућно је мањим бродовима (Р) постићи апсолутну побједу над већим, снажнијим, боље наоружаним бродовима (К) уз иначе подједнак однос снага.
Тешко оштећена два енглеска бојна брода и један разарач.	Уз довитљивост и крајњу смионост личног састава могућно је незнатним средствима и са свега неколико одважних морнара нанијети тешке губитке непоредиво јачем противнику.
Потопљено: 1 енгл. крстарица и 1 енгл. разарач. Тешко оштећено: 2 К.	Незнатним средствима (релативно јефтиним и лаким за масовну производњу) могућно је нанијети тешке губитке непријатељу, ако се та средства оригинално, инвентивно искористе.
Потопљено: јапанска сва 4 НА и 2 К; од амер. флоге потопљен 1 НА, оштећена 1 К и оборено 1/3 амер. бомбардера и торпедних авиона.	Храброст америчких авијатичара, уз извјестан средтан стицај околности с једне, и непостојање радара на јапанским бродовима с друге стране, омогућили су да бројно слабији нанесе тешке губитке релативно јачем противнику.

Назив операције и вријеме извођења	Противници и однос снага	Услови у којима се одиграла битка
Битка код Отока Саво ноћу 8/9.VIII.42	$\frac{\text{Јапан} - 6 \text{ К}, 1 \text{ Р}}{\text{САД} - 8 \text{ К}, 6 \text{ Р}} = 1:1,5$	Амерички бродови подијелени у три групе, посаде преморене даноноћном приправношћу.
Битка у подручју Рт Бон-Лампедуза 11 и 12.VIII.42.	$\frac{\text{Њем.} - 5 \text{ п}, 12 \text{ ТЦ}, 30 \text{ ав}}{\text{Вел. Брит.} - 2 \text{ НА}, 4 \text{ К}, 11 \text{ Р}, (14 \text{ Тбр})} = 1:5$	Енглески бродови пратње и осигурања везани у маневру уз споре трг. бродове у конвоју.
Битка код Тасафаронге ноћу 30.XI.42.	$\frac{\text{Јапан} - 8 \text{ Р}}{\text{САД} - 5 \text{ К}, 6 \text{ Р}} = 1:2,5$	У ноћним условима, без довољно идејне, радио и радарске везе међу америчким снагама. Од укупно 8 јап. Р-3. Р су превозили трупе, а 5 Р их је штитило.
Битка у рејону Алтен Фјорда 31.XII.1942	$\frac{\text{Вел. Брит.} - 2 \text{ К}, 6 \text{ Р}}{\text{Њемачка} - 2 \text{ Бб}, 6 \text{ Р}} = 1:1,5$	У условима слабе видљивости и велике зиме.
Битка у заливу Кула у ноћи 12/13.VII. 1943 год.	$\frac{\text{Јапан} - 1 \text{ К}, 4 \text{ Р}}{\text{САД} - 3 \text{ К}, 10 \text{ Р}} = 1:2$	У условима ноћи, при слабој увјежбаности Американаца да користе своја техничка средства.
Тешко оштећење Бб „Tirpitz“ у Алтен Фјорду 22.IX.1943 год.	$\frac{\text{Вел. Брит.} - 2 \text{ цеп. подморнице}}{\text{Њемачка} - 1 \text{ Бб}} = 1:\infty$	У условима врло добро заштићеног сидришта.

НАПОМЕНА: Подаци узети из: »Sea Warfare 1939—1945« by John Creswell, cap. Cunningham, admiral of the fleet; izd. Hutchinson and. Co., London,

Резултати	П о у к е
Потопљено: 4 К амер.	Захваљујући ноћи, америчкој небудности, јапанској смионости и постигнутом изненађењу — Јапанци, иако много бројно слабији, нанијели су тешке губитке противнику, док су сами изишли из битке без губитака.
Потопљено: 1 енгл. НА, 2 К и 1 Р, те 11 трг. бродова. Тешко оштећено: 1 енгл. НА, 2 К и 2 трг. брода.	Уз услов храбрости и пожртвовности, те уз добро садејство пом. и ваздухопловних снага могућно је многоструко јачег непријатеља скоро уништити.
Потопљено: 3 К и 1 Р амер. и 1 Р јап.	Уз услов добре увјежбаности бродских посада и крајњу смионост — исти број разарача темељито туче исти број непријатељских крстарица, ојачаних с исто толико разарача.
Потопљено: 1 Р њем. Оштећено: 1 Бб њем.	Иако слабији по врсти бродова односно по арт. плутуну, Енглези су тукли Њемце, јер су били вјештији у маневру и одлучнији у борби.
Потопљено: 1 К и 1 Р амер. и 1 К јап. Оштећено: 2 К амер.	Скоро троструко бројно слабији туче јачег уз услов примјерне храбрости, пожртвовности, упорности и одличне увјежбаности у гађању.
Тешко оштећен њем. Бб „Tirpitz“.	Захваљујући крајњој самопожртвовности и одлучности посада целних подморница, неупоредиво слабијим средствима може се побиједити много јачи непријатељ.

Назив акције и датум	Противници и однос снага	Услови у којима се одиграла битка
Борба код Calaisa октобар 1940	Вел. Брит. — 3 ТЧ Њемачка — 2 ТРО = 1:2	Без особитости.
Борба код о. Сарема, Балт. море 27.IX.1941	СССР — 9 ТЧ Њемачка — 1 К, 6 Р = 1:3	Дању, при доброј видљивости, море 3—4 по Б.
Акција код Hook of Holand 19/20.XI.41	Вел. Брит. — 3 ТП Њемачка — 5 ТЧ = 1:1	Ноћ, мјесечина, море мирно, лакша магла. Сукоб из засједе енгл. топовњаца. Борба се водила из непосредне близине 30—50 мет.
Битка код Остендеа 22.IV.1942	Вел. Брит. — 2 ТП Њемачка — 6 ТЧ = 1:3	Ноћ. Море мирно. До борбе дошло из засједе.
Битка у Каналу 12.V.1942	Вел. Брит. — 6 ТП Њемачка — 1 К, 4 РЕ, 8 МЛ, 10 ТЧ = 1:6	При дневном свјетлу, море мирно.
Битка у Довер- ском теснацу 21.VI.42	Пољски (Е) — 1 ТП Њемачка — 6 ТЧ = 1:6	Мјесечина. Море мирно. Услијед велике преоћи и кружног маневра Њемаца, они су се тукли међусобно.
Битка код Cherbourgа 1.VIII.42	Вел. Брит. — 4 ТП Њемачка — 2 РЕ, 4 ТЧ = 1:2,5	Ноћ, магла. Тешко море. Напад из засједе пред самим улазом у луку Ch.
Битка код о. Hiium и Saarem, октобар 1942	СССР — 12 ТЧ, 5 П Њемачка — 2 Бб, 7 Р = 1:3,5	Слаба видљивост, магла. Велико море.
Напад на б.б. „Scharnhorst“ и „Gneisenau“ 12.XI.42	Вел. Брит. — 5 ТЧ Њемачка — 2 Бб, 1К, 3 Р, 18 ТЧ = 1:20 (?)	Тешко море, при дневном свјетлу. Њемачки здружени одред под заштитом авијације. Брзина енгл. ТЧ мања (тада) од брзине њемачких Б.б., К и Р.

Резултати	П о у к е
Потопљена оба њем. тролера.	Енглески торп. чамци испољили велику срчаност.
Потопљена: 1 њем. крстарица и 2 разарача.	Неустрашивост совјетских морнара омогућила им да туку трипут јачег противника.
Потопљен један њем. ТЧ, а оштећена друга два. Енгл. једна топовња-ча лакше оштећена.	Смионост и боља увјежбаност у гађању даје предност при осталим иначе подједнаким условима.
Оштећено: 6 њем. ТЧ и 1 енгл. ТП	Срчаност посаде енгл. ТП и вјешт маневар команданта групе донио је бројчано и технички троструко слабијем побједу.
Потопљена 2 њем. РЕ. Оштећен 1 енгл. ТП.	Изненађење, проишло за Њемце из дрзовитости енгл. топовњаче, омогућило да шест пута слабији побједи.
Оштећено: 2 њем. ТЧ и 1 пољски ТП.	У борби из непосредне близине, окружен са 6 њем. ТЧ, командант и посада пољске топовњаче крајњом срчаношћу, прецизном ватром и добрим маневром побјеђује далеко премоћног непријатеља.
Потопљена 2 њем. ТЧ. Оштећена: 2 њем. РЕ и 1 енгл. ТП.	Услијед изненађења изазваног дрзовитим прилазом енгл. ТП под сама лучка свјетла луке Ch. Њемци, иако бројчано и технички јачи, били су тучени.
Потопљено: 1 њем. Р. Оштећено: 2 њем. Р и 3 совј. ТЧ.	Дрзовитошћу, упорношћу и вјештином лаки совјетски бродови туку много технички премоћнијег и бројнијег непријатеља.
Оштећено (?) њем. К „Принц Еуген“ и оборена два „Meserschmit“-а.	Овдје није толико важан резултат, колико примјер фантастичне смјелости у одлуци и дејству старјешина и посада енгл. торп. чамца.

Назив акције и датум	Противници и однос снага	Услови у којима се одиграла битка
Под хол. обалом ноћу 18/19.I.43	Вел. Брит. — 5 ТЧ Њемачка — 2 ТРО = 1:1,5	Мирно море, провидна ноћ. Њем. тролери везани уз конвој.
Акција код Рта Бон 1943 год.	Вел. Брит. — 3 ТЧ Њемачка — 2 Р = 1:2	При дневном свјетлу; море повољно, њем. Р везани за конвој (1 трг. брод), а за- штићени авијацијом; један енгл. ТЧ — без торпеда. У овој акцији нашао се за- право 1 ТЧ против 1 Р.
Велика битка у Сјеверном Мору ноћу 24/25.X.1943	Вел. Брит. — 3 Р, 4 ТП Њемачка — 30 ТЧ = 1:3	Тамна, магловита ноћ, мо- ре 4—6 по Б. Читава битка одвијала се у 16 узасто- пних наизмјеничних напа- да, изведених у трајању од неколико сати.
Битка код Рта Антифер 24-30.VIII.44	Вел. Брит. — 5 Р, 6 ФР, 10 ТЧ Њемачка — 2 Р, 10 ТРО, 40 ТЧ = 1:2	У току шест узастопних дана — низ завршних битака.

НАПОМЕНА: Подаци узети из дјела Lt. Cdr. Peter Scott: »The battle of the у рукопису „Морнарички гласник“, 1958 године.

Примјери из прегледа бр. 4 интересантнији су и поучнији за мале ратне морнарице тим више што је ријеч управо о малим бродовима који су, вођени од посада високих моралних квалитета чинили права чуда на мору.

Нарочиту вриједност за нас прије свега имају примјери неустрашивости и сналажљивости које је у опћи арсенал искуства прошлог рата на мору унијела пракса младе морнарице НОВЈ. Овдје нећемо конкретно износити те примјере, јер су они нашим читаоцима познати или из њихове сопствене праксе или из наше војно-стручне и војно-историјске литературе о борбама на Јадрану у току НОР. Зато ћемо изнијети само резимирану основну поуку из тих дејстава.

Иако је, наиме, бивша Југословенска ратна морнарица, из познатих разлога капитулирала заједно с бившом краљевском војском у року од неколико дана последије концентричног напада од стране фашистичке Њемачке, Италије, Бугарске и Мађарске — ипак самим

Резултати	П о у к е
Потопљен један њем. тролер и један теретни брод. Енгл. без губитака.	Уз храброст, добру увјежбаност и вјешт маневар туче се по ватри, домету оружја и врсти бродова јачи противник.
Потопљен њем. трг. брод.	Уз лукав маневар и доста смионости може се тући двоструко, троструко јачи непријатељ.
Потопљено: 4 њем. ТЧ и 1 енгл. Р.	Храброст и упорност испољена на обе стране; ипак Енглези су показали више хладнокрвности у борби, организованији и боље маневре изводили и више са радње испољили. Зато су побједили много јачег непријатеља.
Потопљено: њем. 2 ТРО, 40 БР, 9 ДТК, 1 ТЧ, 2 ПБР. Енглези имали неколико лакше оштећених бродова.	Морал код Енглеза је све више растао; Њемци почели губити морал, стрпљење и вјеру у побједу. Због тога губили у посљедњим биткама, иако јачи по односу снага.

narrow seas», London, 1945 г. и из „Преглед Морски“, бр. 5 и 6/58. Обоје превод

тима нису елиминирани услови за отпор и касније све жешћу борбу на Јадрану. Напротив, та борба, под руководством друга Тита и КПЈ, тек је тада почела, те је захваљујући низу познатих околности објективног и субјективног карактера из ње никла и у њеном току развила се нова ратна морнарица НОВЈ.

Флота бивше Југословенске ратне морнарице (37 ратних формацијских бродова) била је додуше ликвидирана у првих неколико дана фашистичке агресије, али је одмах сљедећих мјесеци борба против окупатора на нашем мору, отоцима и на обали изнова почела. У састав ратне морнарице НОВЈ у току НОБ постепено је ушло укупно 95 наоружаних и десантних бродова и 172 помоћна брода, од чега је у борбама од почетка до краја НОР поновно изгубљено 27 бродова.³⁾ Иако су то били мали бродови, наоружани кочари и туноловци од 30 до

³⁾ Види Васиљевић Јован кап. корв.: „Дејства на Јадрану у НОР“ — ВИЗ ЈНА, Београд, 1957 године; као и разне бројеве „Морнаричког гласника“.

80 тона, ипак су чињенице: прво, да су они од 1942 године до краја рата извршили преко 110 акција у нашим водама против окупационих поморских снага Италијана односно Њемаца, који су управо због стално растуће активности морнарице НОВЈ морали у нашим водама држати преко 240 ратних бродова (110 италијанских и 137 њемачких) разне врсте, од разарача укључно па наниже, поред релативно великих копнених и ваздухопловних снага на отоцима и обали; друго, да је РМ НОВЈ извршавала успјешно веома различите задатке: превозила мање и веће јединице НОВЈ између обале и отока у свим правцима, омогућавала јединицама НОВЈ или сама вршила диверзиске односно тактичке десанте, нападала непријатеља на поморским комуникацијама дуж наше обале потапајући или заробљавајући много веће и много боље наоружане непријатељске ратне и трговачке бродове, бранила и одбранила с јединицама НОВЈ оток Вис, који је до краја рата остао наша важна база, те садејствовала у завршним операцијама с IV армијом НОВЈ у ослобођењу Хрватског Приморја, Истре и Трста.

Ван сваке је сумње да се борба ратне морнарице НОВЈ могла овако развијати и попримити овакве размјере и физиономију само због вјештог коришћења својих домаћих услова и уз постојање високог морала наших морнарица, који је произилазио из правилне политике КПЈ.

*

На основу свега што је досад речено може се закључити:

1. да се, посматрано из било ког аспекта, оправдава постојање, а према развоју међународне ситуације и даље јачање и усавршавање ратне морнарице сваке ванблоковске, мирољубиве земље;

2. да би она била у стању да у случају агресије одигра ону часну улогу која јој је намијењена и то управо зато и једино зато што припада земљи која води мирољубиву политику, политику активне коезистенције;

3. што се тиче тактике, тј. начина како извршавати и извршити задатке који би из такве улоге произишли, сигурно је једно: не може се и не смије се копирати тактика великих морнарица, него треба развијати и примјењивати своју властиту тактику, максимално прилагодјену својим властитим условима којима се евентуални агресор, напротив, никако не би могао прилагодити, управо зато што је агресор.

Генерал-мајор авијације **МИЛИЈА СТАНИШИЋ**

ИНИЦИЈАТИВА СТАРЕШИНА

Савремена војна теорија је у највишем степену сагласна с тим да улога и значај иницијативе све више расту, с обзиром на то да ће евентуалан будући рат бити тоталан, дуготрајан и уништавајући, да ће се изводити на много већим просторствима и са изразитим карактеристикама правог маневарског рата. Отуда потреба да се иницијатива људи у рату свестрано изучава, а посебно њен најважнији вид — иницијатива старешинског кадра, са циљем да се сагледају сви битни фактори који утичу на њену појаву и развијање.

Иницијатива у армији је она снага коју чини способност и навика војника и старешина на свим степенима да самостално дејствују у духу директива и наређења претпостављених — и ван њихових оквира кад год ситуација захтева — предузимајући све оне мере и поступке који најбоље одговарају конкретним условима у којима се ради и бори, свесно примајући одговорност и максимално мобилишући свест људи и сва материјална средства.

Потреба за иницијативом у армији у првом реду и највећим делом проистиче из природе и карактера оружане борбе. Борбене радње одвијају се у условима који се претходно не могу у потпуности сагледати и предвидети. Промене су у рату брзе и нагле, а виши штабови најчешће нису у стању да имају увек и на читавом фронту тачан преглед ситуације. Све те сложене услове и обрте није могућно подврћи постојећим правилима и претходним плановима. За њихово успешно савлађивање неопходно је располагати старешинама које су способне да брзим доношењем противмера и одлука непосредно решавају новоискреле проблеме.

Многобројни задаци мирнодопске изградње и припреме армије за рат такође траже иницијативне старешине. Законима, прописима, плановима и програмима, директивама и наређењима не може се у целини предвидети и обухватити живот који тече у армији, нити они могу у потпуности одговорити конкретном стању сваке поједине јединице и разноврсним условима њеног живота и рада. Зато је и максималну реализацију свих планова и наређења могућно очекивати само ако се располаже кадром који наређења стваралачки спроводи у живот, смело искоришћавајући све снаге и средства за постизање крајњег успеха.

Многобројни су услови и фактори који утичу на појаву и развој иницијативе у армији. Међу њима се, по свом значају, нарочито истичу: карактер рата, борбени морал, начин борбених дејстава, јединство погледа старешинског кадра, васпитање и обука. Иако они испољавају свој утицај на иницијативу ускупно и у међусобној повезаности, размотрићемо их појединачно, са циљем да целу материју свестраније анализирамо и да дођемо до што већег броја поузданих закључака.

Утицај карактера рата на иницијативу

Карактер рата опредељен је друштвено-економским оквирима у којима се одвија и циљевима за које се води. Са своје стране, пак, он утиче на физиономију рата у целини, а посебно на субјективни (људски) фактор, на његову моралну снагу и вештину ратовања.

Свестран, снажан и директан утицај испољава карактер рата на развијање свести људи (политичке, патриотске, моралне) која се манифестује убеђеношћу народних маса у неопходност и праведност рата који воде, као и њиховом вољом, активношћу, умешношћу и енергијом да се у борби издржи и победи.

Појавом масовних армија, наоружаних разноврсном и многобројном ратном техником, знатно је порастао удео свести маса у изградњи неопходних економских, морално-политичких и војно-техничких услова за вођење рата.

Улога друштвене свести добила је изванредан значај у ослободилачком и револуционарним ратовима који у најновијој епохи развоја људског друштва дају битан печат рату као друштвеној појави.

Циљеви ослободилачких и револуционарних ратова одговарају објективним захтевима друштвеног развитка и доводе до одлучујућих друштвених промена. Радикалност и прогресивност циљева рата омогућују најшире учешће маса у борби и максимално мобилисање економских и моралних снага земље. На бази политичких циљева рата, за чије су остварење масе животно заинтересоване, развија се код њих ентузијазам за борбу који дејствује као основна покретачка снага за развијање хероизма, одлучности, издржљивости и самоиницијативе.

Унутрашњи односи ослободилачких и револуционарних армија, битно се разликујући од односа у армијама које воде неправедан рат, веома позитивно утичу на развијање иницијативе. Старешине и борце дубоко прожима и повезује јединство општих интереса за које се боре, а поред тога, у тим армијама се рађају сасвим нов поглед и однос према слободи и правима личности. Све то утиче на формирање здраве и снажне средине у којој влада дух узајамног поверења, поштовања и другарства, који код појединаца развија силан полет и вољу за борбом и победом — а то увек претставља најплодније тле на коме ниче прегалаштво, самопрегор, активност и стваралаштво.

За развијање иницијативе од посебног је значаја што руководећа снага ослободилачких и револуционарних ратова свим средствима потстиче иницијативу маса и појединаца, свесна чињенице да у тој снази лежи једно од битних преимућстава над агресором, односно над владајућом класом кад је у питању извођење социјалне револуције. При томе је требало одбацити све оне раније концепције и у суштини реакционарне теорије које су третирале човека као најобичније средство борбе, и прихватити гледиште да је сваки човек у борби активан чинилац од чије свести, воље и умешности зависи њен исход.

Све је то утицало да се иницијатива у овим ратовима јављала, мање или више, као масовна појава. То је убедљиво показала ратна пракса нашег НОР-а, Грађанског и Отаџбинског рата Црвене армије, борба народноослободилачке армије Кине, борба народа Индокине, Алжира итд.

Поставља се питање да ли ће и у евентуалном будућем сукобу друштвено-политички карактер рата имати такав утицај на појаву и развој иницијативе.

Према ономе што је данас могућно сагледати кад је реч о будућем рату — о његовој тоталности и далеко већој уништавајућој снази ватре и удара — логично је претпоставити да ће он захтевати далеко већа напрезања народа и армије и њихово још чвршће морално-политичко јединство. Могло би се без претеривања рећи да никада раније исход борбе и рата у целини није толико зависио, као данас, од свести људи, од њихове моралне снаге и воље за победом. Земље и армије које се боре и бориће се за мир и које ће се супротставити агресору објективно ће имати широке могућности за постизање високог степена морално-политичког јединства, што ће имати одлучујући значај за вољу, издржљивост, умешност и иницијативу у борби сваког борца и старешине.

Борбени морал и иницијатива

Успех у рату зависи поред осталих фактора и од борбеног морала народа и армије.

Карактер друштвено-економских односа претставља само општи оквир за изградњу борбеног морала. Борбени морал, као специфичан облик свести људи у борби, зависи и од читавог низа других фактора, као што су: убеђеност маса у неопходност рата; ефикасност сопствене доктрине и војне организације; утицај старешина, борбених традиција, властитих и савезничких успеха итд. — а поред свега тога, он се формира и његов квалитет се мери у непрекидној борби са противником. Зато борбени морал армије (јединице) није константна величина, већ је под утицајем стварности подложен чешћем мењању, што командама намеће задатак да непрекидно и активно раде на његовом развијању.

Висок борбени морал мобилише и активира свест, вољу и енергију појединаца, а непосредно у борби може да одигра одлучујућу улогу.

Јединица чврстог борбеног морала испољава висок степен активности у извођењу борбених дејстава. Њој се могу постављати пресудни циљеви и задаци, јер је спремна да у борби примењује смеле и одлучне маневре.

Старешина високог борбеног морала увек је спреман да доноси одважне одлуке, предузима дејства која ће противника најчешће изненадити, и тиме ствара услове да истргне иницијативу из руку непријатеља и да му наметне своју вољу.

Ратно искуство нам говори да су армије које су водиле прогресивне ратове имале објективне могућности да борбени морал подигну и одрже на вишем нивоу него агресор.¹⁾ Из таквог морала се рађала масовна иницијатива старешина и војника.

Природно је што је само човек високог борбеног морала у стању да у најтежим животним условима (у оружаном борби) испољи максималну активност, спремност и вољу да и по цену живота истраје у борби до победе.

Ако из тог аспекта посматрамо утицај борбеног морала на иницијативу у будућем рату, логично је претпоставити да ће он за њу и надаље бити од одлучујућег значаја.

Највероватније је да ће усложњавање општих услова вођења рата и пораст његове жестине још више подићи удео борбеног морала у вођењу борбених дејстава. Поред тога, ако се анализирају уништавајуће могућности атомског и осталог савременог наоружања, долази се до закључка да се многобројне тешкоће и велике опасности у боју могу преодолети и савладати само непрекидном активношћу, под којом се у новим условима ратовања, у првом реду, подразумева способност да се дејствује иницијативно. Активан у сложеним ситуацијама борбе може да буде само човек који поседује непоколебљиву вољу за победом.

Утицај начина вођења борбе на иницијативу

Пратећи појаву иницијативе у току историје ратова, увек је, и наново, сусрећемо у вези са начином извођења борбених дејстава и зависности од њега, а тај се начин стално развија и мења.

У ранијим историским епохама ратовања нису постојали објективни услови за развијање иницијативе у значајнију снагу. Релативно мале армије са скромним средствима ратне технике, уска простроства на којима су се изводила борбена дејства, као и краткотрајност одлучујућих битки нису погодновали да се иницијатива у оружаном снагама развије од врха до дна.

Ступањем националних армија на ратну позорницу ствари су се у том погледу почеле битно мењати, јер су услови вођења борбе на

¹⁾ Новија историја бележи и такве случајеве да је државном руководству успело захваљујући одређеним историско-друштвеним условима и неким другим факторима убедити сопствене масе у оправданост рата који је био неправедан, и да изграде врло добар борбени морал у својим армијама (Немачка, Јапан).

већим просторствима и са многобројном ратном техником захтевали већу активност, самосталност и иницијативу у борби.

Проучавајући утицај извођења борбених дејстава на иницијативу у периоду Другог светског рата и непосредно иза њега — а то је период који је данас најзанимљивији са становишта извлачења искустава — запажа се да постоје крупне разлике између армија које су водиле класичне фронталне ратове, и оних које су водиле свенародни партизански рат.

Одређени друштвено-економски и војно-технички услови, као и конкретан однос према противнику, наметали су армијама које су водиле т.зв. фронталан рат захтев да методе и форме извођења боја и операције подреде потребама таквог рата који се, поред осталог, карактерисао високим степеном централизације, како при употреби снага и средстава, тако и у организовању и извођењу борбених дејстава. Разумљиво је што је овакав начин руковођења борбеним дејствима, који је одговарао условима из којих је и никао, објективно морао у доброј мери ограничавати самосталност и слободу дејства потчињених старешина. То је и главни разлог што се иницијатива у тим армијама претежно јављала код виших команди, а само у специфичним условима и радњама (борба на планинском и испресецаном земљишту; борба ноћу; гоњење; дејство у непријатељској позадини итд.) код нижих старешина. Но, и поред таквог ограничења које су наметали општи услови борбе, командовање је улагало велике напоре да оспособи потчињене старешине да иницијативно дејствују у оквиру датих могућности.

Другачији друштвени, војни и технички услови код народа и армија које су ослободилачки рат водиле, и једино могле водити, на бази свенародног партизанског рата, захтевали су и омогућили да се пронађу и усвоје одговарајући оригинални принципи и начини извођења борбених дејстава, који су се битно разликовали од оних што су били усвојени у армијама које су водиле фронталан рат. Пре свега, настојање командовања ишло је за тим да се примењују такви методи и форме дејстава који ће првенствено обезбеђивати иницијативу, јер је она за ослободилачку и револуционарну борбу била у суштини питање успеха или пораза. Поред тога, систем командовања је био прилагођен таквом начину извођења борбених дејстава: врховно командовање је чврсто држало у својим рукама само општа питања рата и руковођење најглавнијим операцијама, препуштајући оперативним и тактичким јединицама широку слободу у извођењу ситнијих и крупнијих акција и захвата. Такав начин руковођења и извођења борбених дејстава стварао је необично повољне услове да се развије широка иницијатива на свим степенима, од обичног борца до највиших команданата.

Обе врсте искустава савремена војна теорија све интензивније проучава, јер је већ данас јасно да ће она бити веома драгоцену у склопу начина ратовања у будућем рату.

Нема сумње да ће атомско наоружање и остала нова средства ратне технике унети крупне измене у односу на начин извођења бор-

бених дејстава какав нам је познат из Другог светског рата, о чему се данас много пише и у свету и код нас.

Помањкаће крутих фронтова, већа прострaнства на којима ће се изводити борбена дејства, чешће смењивање напада и одбране, обострана дејства у позадини противника и сл., умногоме ће отежавати усклађивање дејстава нижих јединица и захтеваће њихову већу самосталност.

Пред старешине ће се на бојишту испречити многобројне и крупне тешкоће: Биће много више изненађења и непредвиђених губитака; многе јединице чешће ће долазити у „немогућне“ ситуације; везе са претпостављеном командом чешће ће бити прекидане; дотур и евакуација за извесно време онемогућени итд. За решавање тих и сличних ситуација старешина може имати само један ефикасан лек: способност да сам предузима најпогодније мере и изналази поступке у циљу савлађивања искрслих тешкоћа, и да иницијативно продужи да дејствује у духу опште идеје маневра свог претпостављеног.

Отуда се може извући закључак да се савремена борба не може успешно водити без самосталних и иницијативних старешина.

Иницијатива и јединство погледа старешинског кадра

Што се организам армије више усложњавао и ширио, то је настајала све већа потреба за јединством погледа старешинског кадра. Оно је стварало основни предуслов за јединствену вољу и акцију, тј. за ефикасно ангажовање снага и средстава и у миру и у рату.

Услед све бржег усавршавања квалитета ратне технике долазило је задњих деценија до све већих промена у начину ратовања. Из такве објективне стварности пред државна и војна руководства искрсавали су необично сложени захтеви: да се благовремено пронађу одговарајући начини и облици вођења борбе и да их целокупни старешински кадар са разумевањем усвоји.

Од коликог је значаја јединство погледа за успешно вођење рата (борбе) и посебно за развијање иницијативе старешинског кадра, најрељефније се може видети на примеру нашег НОР-а.

У припреми устанка, као и у свим фазама вођења рата, ЦК КПЈ и Врховни штаб непрекидно су предузимали опсежне и енергичне мере да целокупни руководећи кадар усвоји јединствена гледања по свим битним политичким и војним питањима вођења рата. За успешно развијање устанка и вођење борбе требало је правилно схватити политичку стратегију („политичку линију“), а упоредо са тим разумети и усвојити основне поставке начина вођења партизанског рата, што је било главни предуслов да се створи надмоћност над противниковом стратегијом и тактиком. Добро су позната пажња и брига које је војно-политичко руководство НОР-а поклањало том питању, као и свестраност мера, брзина и енергичност интервенција да би се очувало и даље развило већ постигнуто идејно јединство. Такав начин руковођења морао је уродити, и уродио је, богатим плодом. У условима велике

„раздробљености“ југословенског ратишта остварен је тако висок степен јединства погледа руководећих кадрова, да је Врховни штаб био у могућности да у својим рукама чврсто држи руковођење општим (решавајућим) питањима рата на читавој територији, а да нижим штабовима и командама препусти довољно самосталности и слободе у вођењу борбених дејстава. Све је то, истовремено стварало најповољније услове у којима је иницијатива могла добити, и добила је, широке размере. Потчињени је увек био у чврстој идејној вези са претпостављеним и успешно је дејствовао у духу његових општих одлука и директива.

Супротно том примеру, многе европске земље нису пред Други светски рат правилно сагледале и оцениле основне карактеристике претстојећег рата, нити су постигле задовољавајући степен јединства погледа старешинског кадра, што се морало негативно одразити на вођење борбе и рата у целини.

Данас се питање јединства погледа старешинског кадра поставља у много оштријој форми, и то из више разлога.

Крупне друштвено-економске промене у савременом свету, као и измене квалитета наоружања и опреме до којих је дошло захваљујући великим скоковима у развоју материјално-техничке базе друштва, све више говоре о томе да ће наступити значајне измене услова у којима ће се издвојити будући рат и, аналогно томе, у стратегији и тактици. Историја нам показује да је у сличним етапама развојка људског друштва и ратоводства законито долазило до великих разлика у гледању на карактер будућег рата, и да је било веома тешко пронаћи адекватне облике борбе које саме промене намећу. То нам потврђује и данашња разноликост у погледима савремене војне теорије.

Ако се, поред тога, питање јединства погледа посматра са становишта начина извођења борбених дејстава, запажа се да и у том правцу наступају озбиљне промене. Већа динамичност борбе, много чешћа и обимнија дејства у позадини противника, појачани ефект уништавајуће снаге ватре и тсл., истичу у први план потребу постојања тако чврсте идејне везе старешина у процесу борбе, која ће им омогућити да самостално дејствују и да властитом иницијативом надоместе добар део онога што је у прошлом рату, код армија које су водиле фронталан рат, решавано путем строге централизације у планирању и командовању.

Код армија малих земаља јединство погледа добија још изразитији значај, јер су њихови општи услови вођења рата најчешће много сложенији и тежи него код великих и технички добро опремљених земаља и армија.

Успешно остварење јединства погледа у савременим условима није могућно без широког и активног учешћа старешинског кадра на припреми, усвајању, разради и примени сопствене доктрине. Пре свега, за проналажење најпогоднијих путева, начина и мера за вођење будућег рата неопходно је ангажовати руководећи кадар у раду на критичкој анализи сопствених и туђих ратних искустава и мирно-

допских вежби, на објективном сагледавању општих и посебних услова вођења рата, као и на реалној процени места и улоге нових средстава ратне технике, која ће битно утицати на вођење рата (борбе). Крајњи резултати такве активности утолико ће бити вреднији уколико се при раду обезбеде повољни услови за отворено изношење и супротстављање различитих мишљења и предлога. Јер, позитивна и конструктивна борба мишљења омогућује да се у сложеним проблемима ратне доктрине пронађу и усвоје најбоља решења.

Из изложеног произилази да ће јединство погледа и убудуће имати значајну улогу у вођењу рата уколико, разуме се, буде почивало на правилним и одговарајућим доктринарним концепцијама. Земље и армије које га буду оствариле имаће у њему моћну потенцијалну снагу из које ће непрестано извирати спремност старешина и јединица да се на најефикаснији начин супротставе непријатељу, да му намећу своју иницијативу и да га побеђују.

Иницијатива, васпитање и обука

Међу многобројним факторима и компонентама који утичу на појаву и развој иницијативе видно место припада васпитању и обуци.

Иницијатива је саставни део моралне и интелектуалне снаге појединаца. Као што је за њену појаву неопходан ентузијазам људи у раду и борби, тако је за њено успешно испољавање и развијање потребно систематско васпитање воље и навика старешина (бораца) и, уопште, формирање таквих особина без којих се иницијатива не може успешније испољити.

Ма колико да је наглашена улога васпитања у развијању иницијативе старешина, то не значи да тај посао захтева неке посебне и специјалне мере, поступке и форме који би се одвијали изван свакодневног васпитног утицаја који се врши у процесу командовања. Насупрот томе, смишљеном и планском припремом, покретањем, усмеравањем и контролом рада (борбе), командовање истовремено захвата и решава и питање развијања иницијативе старешина.

За васпитање потчињених уопште, а посебно иницијативе код њих, главну карику претставља способљавање за самосталан рад. Природа и карактер оружане борбе захтевају да овај квалитет код старешинског кадра буде видно изражен, јер услови борбене ситуације траже да се брзо и на време доносе одговарајуће одлуке, и то често на основу чинилаца који нису потпуно познати, сигурни и мерљиви. Зато је сасвим логично што иницијативу може успешно испољити само старешина који је спреман и способан да самостално доноси одлуке и решења, примајући сву одговорност која из тог проистиче.

Мада је армија једна од најцентрализованијих организација људског друштва, она је усвојила и према сопственим потребама применила начело о децентрализацији руковођења, према којем се, у циљу повећања ефикасности војне организације, део права, власти и одговорности преноси на потчињене старешине — у тежњи да се

њима препусти све оно што могу самостално да реше. Међутим, самим прописивањем права и надлежности не решава се и питање оспособљавања старешина за самосталан рад и дејство јер је то сложен и дуготрајнији процес, у коме се до крајњег резултата долази упорним радом потчињених и бригом претпостављених да одговарајућим методом командовања створе нижим старешинама што повољније услове за развијање навика самосталног одлучивања и рада.

Суштина бриге и помоћи виших команди за стварање таквих услова састоји се у вештини руковођења (командовања) која се очитује у избегавању непотребног ограничавања самосталности потчињених. То се најбоље постиже кад свака команда решава она питања за која је надлежна и одговорна. Најефикаснија помоћ нижим командама пружа се кад виша команда концентрише своје напоре на правилно постављање и формулисање циља и задатка дејства (рада), на обезбеђење потребних средстава за његово извршење, и на благовремено проверавање резултата које су постигле потчињене јединице. Такав метод командовања, поред осталог, омогућује нижим старешинама да у потпуности схвате шта се одређеном акцијом жели постићи и шта се од њих тражи, а то је први предуслов да би се пришло извршењу сваког задатка. Кад је реч о стварању повољних услова нижим командама за самосталан рад, исто је тако важан и однос старије команде према начину извршења задатка од стране потчињених. Уколико се млађима прописује и начин извршења, тиме се, уствари, уместо њих решава задатак, што им, природно, везује руке и гуши иницијативу. Много је корисније кад се извршиоцу препусти избор начина извршења задатка (што, разуме се, не може важити за све ситуације), обезбеђујући одговарајућу контролу над одлукама које он доноси.

Развитку самосталности и иницијативе посебно погодује да претпостављени при сложенијим задацима консултује своје потчињене о постављању циља и начину извршења претстојећих задатка. Такав метод је од многоструке користи: ситуација се свестраније сагледава, а задатак правилније решава; постиже се већи степен јединства погледа јер је потчињени, учествујући у решењу, до краја убеђен у оправданост и реалност задатка и начина његовог извршења; млађима се омогућује да шире сагледају проблем и боље схвате идеје старијег команданта, на основу чега ће моћи да развију већу самосталност у борби (раду); и, што је такође важно, на тај начин се код млађих буди интересовање, активност, поштовање и поверење према своје руководиоцу. Овакав метод командовања широко је примењиван у нашем НОР-у, јер је у борбеној пракси показао своју пуну вредност. Колико је и сам друг Тито ценио такав метод, може се видети из једног еклатантног, иако мало познатог примера, који је он лично изнео на пријему ваздухопловаца 21 маја 1950 године:²⁾ „При повлачењу из Србије сазрела је у мени мисао о нужности формирања једне пролетерске бригаде. Ријешо сам да ту своју одлуку провјерим код бораца-партизана. Отишао сам у чету рудара Краљевачког одреда.

²⁾ Војно-политички гласник бр. 4/1952, стр. 43.

Кад сам видио како радосно сијају очи преморених партизана док су слушали моје излагање о пролетерској бригади и даљим перспективама борбе, и када сам чуо њихово једнодушно одобравање, био сам још чвршћи у својој одлуци...“

Самосталност и иницијатива старешина у раду и борби директно је зависна и од њихове спремности да преузму пуну одговорност (и ризик) за све оно што је њихова јединица урадила или је пропустила да уради.

Начин командовања битно утиче на то да ли ће се и у којој мери развити ово значајно својство воље и карактера старешине. Када се потчињенима конкретно и јасно издају задаци и обавезно траже и проверавају резултати њиховог рада, тада и одговорност брже расте. Када, пак, претпостављени издаје непрецизне задатке, или кад само контролише како се радило а не шта је урађено, не може се очекивати да ће се код старешина учврстити осећање одговорности. На то ће, свакако утицати и однос према грешкама млађих које су неминован пратилац било које људске активности. Уколико се са старешинама који су починили грешке радећи активно и у најбољој намери поступа грубо, код њих се убија самоувереност, гуши активност и умањује спремност да убудуће преузму било какав ризик.

Руководиоци у армији договарају и за све оно што су они лично или њихове јединице пропустили да ураде. И тај део одговорности проистиче из потреба оружане борбе: ситуације се у њој толико брзо мењају — и уопште, толико брзо сазревају т.зв. критичне ситуације — да пасивно држање у борби и сваки пропуштени одлучујући момент неминовно воде поразу. Слично овоме, и у мирнодопској изградњи армије мало су ефикасне старешине које нису научиле да у оквиру својих компетенција и могућности самостално одлучују и на време мобилишу све расположиве снаге и средства, већ се за сваку ствар обраћају „горе“. И у једном и у другом случају позитивни резултати се могу постићи само активношћу која резултира из спремности да се за свој рад и поступке прими пуна одговорност.

На самосталност и иницијативу старешина посебан и снажан утицај врши обука у јединицама и школама, јер она чини претежан део садржаја мирнодопског рада у армији.

Општа карактеристика односа обуке и иницијативе је њихова међусобна условљеност: на једној страни, обука оспособљава појединце да самостално и иницијативно дејствују, а на другој, без заинтересованости и пуне активности старешинског кадра у обуци није могућно успешно пронаћи и усвојити најбољег борбене поступке и радње којима би се обезбедила најефикаснија употреба јединица.

Осамостаљивање старешина у процесу обуке најсигурније се постиже кад су целокупно њено планирање, организација и извођење строго подређени ратним потребама, и посебно, кад се старешине постављају у што сложеније ситуације (што приближније ратним), и кад се од њих тражи да иницијативно дејствују и самостално доносе сва она решења и одлуке које ће и у рату морати да доносе. То је

нарочито важно данас када и мање јединице добијају самосталнију улогу коју старешине морају да сагледају и схвате и да оспособе себе и своје људство да у борби изврше добијене задатке. Са тог становишта, исто тако, треба гледати и на вредност одлука које старешине доносе у тактичким вежбама и ратним играма, јер нове карактеристике будућих услова борбених дејстава и новог наоружања захтевају да се што пажљивије изучава, потстиче и цени свака оригинална замисао, зато што је све очигледније да се за измењене услове морају пронаћи и нова решења. Насупрот свему томе, сваки задатак у обуци који је из субјективних разлога превише удаљен од ратних услова — или кад се у процесу обуке под инерцијом старих (преживелих) схватања и гледишта ограничава слобода дејства нижих команди и команданата — неминовно доводи до гушења способности и самосталности старешина, а тиме се наноси велика штета борбеној спремности јединица, без обзира на то што са становишта неких „чисто“ мирнодопских погледа може изгледати да је било оправдано тако поступати.

Упоредо са свим тим истиче се и улога команди у активирању целокупног састава за стваралачко прилажење наставним проблемима. Прошло је време када су само обдарени појединци решавали питање борбене употребе јединица. Данас је свака армија заинтересована за колективно знање и искуство целокупног кадра, које се, заправо, стиче и развија обуком, где се старешинама пружају повољне могућности да свестрано проверавају наоружање и опрему, организацију и формацију своје јединице и њену способност за вођење борбе. Одатле и произилази обавеза команде да планским и систематским усмеравањем буди и развија стваралачку енергију људи и да руковођењем обуком обезбеди организовано прикупљање, непрекидно изучавање, уопштавање и преношење свих предлога, нових података и искустава. Тиме се ствара таква атмосфера у којој су сви заинтересовани, од борца до команданта, за унапређење борбене снаге своје јединице, и у којој старешине сматрају својом обавезом да са пуно смелости отворености и одговорности износе своје предлоге и мишљења. Таква атмосфера, заправо, најповољније утиче на стваралачки рад старешина у циљу максималног потпомагања вишег руководства да се што пре дође до циља.

За развијање иницијативе и самосталности ништа мању улогу немају ни војне школе, кроз које у мирно доба пролази највећи део официрског кадра.

Припремити и оспособити старешине за руковођење борбеним дејствима значи, пре свега, омогућити им да схвате суштину будућег рата и упознају његове основне карактеристике, како би могли успешније да пронађу нова решења и поступке који ће одговорати новонасталим изменама. То, свакако није могуће постићи ако се напори слушалаца оријентису на вербално изучавање факата и принципа из

прошких ратова, нити површном применом норми које су произишле из одређених, већ сада превазиђених војно-техничких услова и околности. За остварење циља школовања у савременим војним школама неопходан је стрпљив и студиозан рад целокупног колектива школе — и наставника и слушалаца — који ће бити лицем окренут схватању и разумевању нових појава и потреба. Место и улога слушалаца у том раду опредељени су не само природом материје која се изучава, већ и њиховим узрастом, животним искуством и руководилачком способностима. Зато савремена теорија војне педагогије, а посебно дидактичка пракса, истичу у први план питање активности слушалаца у целокупном наставном процесу. Степен активности слушалаца не зависи само од њихове свести и воље — мада и то има одређеног утицаја — већ првенствено од тога у којој је мери наставним планом и програмом предвиђена и омогућена таква активност, и колико на њу рачуна и како се на њу ослања метод провођења теорне и примењене наставе. Стварањем наставних програма који одговарају потребама живота, као и смелијим форсирањем оних наставних метода који највише активирају слушаоце, постиже се да они овладају методом који им омогућује сигурније разумевање нових појава и да се оспособе за доношење самосталних одлука и решења у сложеним и изненадним ситуацијама.

*

Из свега изложеног произилази да је иницијатива производ читавог низа објективних и субјективних фактора. Као што се и рат не може добити само на основу могућности које пружају објективни услови — већ се победа постиже узајамним дејством и објективних и субјективних фактора — тако исто за иницијативу није довољно да само постоје повољни општи услови за њену појаву и развој. Потребно је још нешто више: систематско настојање субјективног фактора (командовања) да се могућност развијања иницијативе у армији претвори у стварност. То се првенствено постиже свестраним и трајним мерама васпитања и обуке. Тим путем иницијатива постаје саставни део способности и навика старешина.

УЗ ЧЕТРДЕСЕТОГОДИШЊИЦУ КПЈ

Пуковник МИЛИСАВ НИКИЋ

РАД ПАРТИЈЕ НА ОКУПИРАНОЈ ТЕРИТОРИЈИ

Рад КПЈ на окупираној територији био је и у војном и политичком погледу саставан, нужан део, ослободилачке борбе, свенародног отпора окупатора и од огромног значаја за успех борбе у целини.

О значају тог рада друг Александар Ранковић, у свом реферату на V конгресу КПЈ, рекао је:

„Рад на окупираној територији био је један од најважнијих задатака наше Партије. Драгоцена искуства из дугогодишњег предратног илегалног рада свестрано су искоришћавана за даље усавршавање метода руковођења читавом илегалном делатношћу Партије“.¹⁾ И као што су се оружане снаге Револуције — Народноослободилачка војска и партизански одреди — развијале и у процесу борбе непрекидно усавршавале, изграђујући кроз ратну праксу не само организацију и формацију него и тактику борбених дејстава, тако исто су се развијали и по интензитету и по формама, рад и акције Партије на окупираној територији. Читава наша земља, свака њена област — скоро свако село и град — било је ратно поприште. Отуда у нашем рату и није било неке круте границе између фронта и позадине.

Иако су још у погледу ЦК КПЈ за оружани устанак дати основни доктринарни принципи а који су касније допуњавани и разрађивани у упутствима и директивама Врховног штаба (и осталих руководстава), у почетку оружане борбе, а ни касније у току трајања Народноослободилачког рата код нас није било неких уобичајено писаних правила и норми ратовања. Сем тога, највећи број комуниста (како они који су командовали одредима, бригадама и дивизијама, тако и они који су радили у илегалству на окупираној територији), није се бавио ни војним питањима у целини ни изучавањем партизанског ратовања — његове теорије и искустава посебно. Војна знања стицана су у суровој ратној пракси. За рад на окупираној територији, поготово за рад у јаким непријатељским гарнизонима, с обзиром на специфичности нашег рата и услове у којима се он водио, тешко да је и могло бити неких прописа и за све услове илегалног рада важећих упутстава. Практика рада и борбе указивала је на конкретне форме и облике.

Партиске организације и руководства на окупираној територији, решавали су низ важних проблема и питања зависно од ситу-

¹⁾ Александар Ранковић, „Изабрани говори и чланци“, стр. 190, 191. Издање Култура — Београд 1951 год.

ације, захтева и задатака које је постављало руководство рата и Револуције: Врховни штаб НОВ и ЦК КПЈ.

О сваком питању на ком су радиле партиске организације и руководство на окупираној територији могло би се веома много писати, међутим у овом чланку задржаћемо се само на неким од тих питања.

Политички рад. Политички и агитационо-пропагандни рад на објашњавању циљева ослободилачке и револуционарне борбе, тј. политичке линије КПЈ, окупљање људи око платформе борбе КПЈ и рад на развијању јединства народа у борби против непријатеља, био је један од најважнијих партиских задатака. И управо то је био задатак на коме се исцрпљивао највећи део активности сваког комунисте без обзира на услове у којима је радио и место где се налазио. По формама, политички рад на окупираној територији био је врло разноврстан: појединачни разговори, разговори у малим групама, кружоцима, састанци по кућама, растурање писаних материјала итд. Да би тај рад могао дати што веће резултате партиске организације су морале непрекидно да раде на развијању унутрашње чврстине, организациског и политичког јединства. Рад се није, нарочито у неким местима, ограничавао на оне форме које смо напоменули, већ је добијао облике масовног политичког рада. Тако, на пример, у многим градовима и местима на окупираној територији стварала се мрежа организација Народног фронта, органи нове Народне власти, УСАОЈ-а, АФЖ, па чак су стваране и пионирске организације. Сав тај рад био је усмерен на стварање јединства народа за борбу против непријатеља, за пружање помоћи НОВ, из чега је и резултирао онако велики и стални прилив нових бораца у редове оружаних снага Револуције.

Један од важних предуслова за успешан политички рад на окупираној територији биле су партиске штамарије и „технике“. Не треба наглашавати колико је било тешкоћа за њихово организовање, одржавање и рад у њима. Заиста је било право херојство, а требало је много вештине и умешности да би се у једном окупираном месту одржала и радила партиска штамарија или „техника“. А њих је био велики број: скоро у свим окружним комитетима и у највећем броју среских и месних комитета постојала је техника у којој је штампан партиски материјал. За време док су се национална партиска руководства налазила на окупираној територији располагала су штамаријама које су биле у стању да штампају и књиге. Тако, на пример, у илегалној штамарији Покрајинског комитета Србије у Београду, под најтежим условима, штампани су „Историја СКП (б)“, „Питања ленинизма“, лист „Глас“, леци, прогласи и обавештења. У њој је штампано и седам бројева Билтена Врховног штаба. За све време Народно-ослободилачке борбе илегална „техника“ у Словенији била је на високом нивоу и имала је велики број штамарија, циклостила и других средстава. Само у Љубљани од априла 1941 до априла 1943 године, значи у току 2 године, штампано је у илегалним штамаријама 76.000 примерака новина, 72.000 примерака брошура и 1,375.000 летака.²⁾

²⁾ Подаци узети из реферата А. Ранковића на V конгресу КПЈ.

Комунисти који су радили на окупираној територији брзо су реаговали на политичке догађаје, нарочито на оне значајније, које је требало објашњавати народу. И о томе има веома поучних примера. После Другог заседања АВНОЈ-а у Јајцу, пред све комунисте Југославије поставио се као најважнији политички задатак упознавање народа са одлукама АВНОЈ-а и њихово објашњавање. То је био задатак и комуниста на окупираној територији. Ево неколико примера о спровођењу тог задатка:

— Знаш ли шта је АВНОЈ? — упитао је друг „виша веза“ радника сплитског бродоградилшта Марина Реића.

— Не знам, објасни ми.

— То је Антифашистичко Веће Народног ослобођења Југославије.

— Добро, а сад ми реци шта ради АВНОЈ?

Кад му је друг „виша веза“ објаснио он је одмах отишао да објашњава даље. Неколико таквих сусрета радника с „вишом везом“, и у току наредних дана, на шеталишту на Риви, на састанцима по кућама и при сусретима, на кружоцима организација Народног фронта итд., расправљало се о одлукама донетим у Јајцу.

О одлукама се у Карловцу сазнало првих дана децембра 1943 године. С њима су упознати чланови КПЈ и СКОЈ-а. Они су одмах кренули да их објашњавају својим познаницима и симпатизерима НОБ. У току једне ноћи о томе је отштампан и летак који су чланови СКОЈ-а растурили по граду.

Борци Прве Македонско-косовске бригаде, првих дана децембра 1943 год. налазили су се на падинама Кајмакчалана. За одлуке су чули преко радиостанице „Слободна Југославија“. То је изазвало буру одушевљења: борци су се грлили и љубили од радости, пуцали су из пушака. И планина је одјекивала као да се и она веселила. А за то време курири Покрајинског комитета Македоније и Главног штаба пролазили су кроз непријатељске редове да би партиским организацијама у окупираним местима пренели вест о одлукама.

Или, још један пример: Тек је био пао мрак кад је у складиште илегалне партиске „технике“ у Топлици ушао секретар Окружног Комитета КПЈ. Из џепа је извадио згужван лист са текстом одлука и дао га другарици Јелени Богар која је ту радила. Одлука је требало хитно умножити. Куцање на машини, рад на циклостилу — и у току ноћи све је било готово. У зору, курири илегалци разнели су текст Одлука по свим местима Топлице.³⁾

Успеси Народноослободилачке борбе и правилна политика КПЈ око које су се из дана у дан окупљале све веће масе свих народа Југославије у борби против окупатора, а за национално и социјално ослобођење, доприносили су да у редове Народноослободилачке војске непрекидно ступају нови борци. Њих је сваким даном све више било из окупираних градова и села. Радници, сељаци и интелигенција бегжали су испод окупаторске власти и ступали у борбене редове нове војске која се стварала. Не само да су се партиске организације на

³⁾ Сви ови примери узети су из листа „Борба“, од 29 XI 1958 године.

окупираној територији својим конкретним политичким радом бориле да утичу на људе, на омладину, да се вежу за Народноослободилачки покрет, већ су организовали излазак нових бораца до јединица НОВ. А организација тог изласка није била нимало лак и једноставан задатак: окупатор је контролисао сваки покрет, сваки део окупираног града и требало је много вештине и организаторских способности да би се успело. Па, ипак, познато је да је из многих наших градова (Београда, Загреба, Сплита, Сарајева, Јубљане — и других), уз помоћ илегалних партиских организација и руководства изашло на слободну територију и ступило у НОВ и по неколико хиљада бораца. А то је био, бесумње, крупан допринос развоју НОВ.

Оружане акције. Не постоје сабрани подаци о томе колико је на окупираној територији убијено или рањено непријатељских војника и официра, или колики је укупан број акција и диверзија које су извршили чланови КПЈ, СКОЈ-а и остали патриоти и симпатизери Народноослободилачке борбе. И, веома мало је писано о тим акцијама тако да је доста остало непознато. Но чињеница је да су још од првих дана Ослободилачке борбе на окупираној територији убијани окупаторски војници, шпијуни, конфиденти и остали издајници народа; паљени непријатељски камиони и новине, бензинска складишта и магацини, разоружаване страже и патроле, вршени напади на болнице и затворе и ослобађани ухапшени и затворени другови.

У сваком месту где год је за то постајало могућности, нарочито у великим градовима, партиске организације формирале су ударне групе за извођење борбених задатака, састављене од чланова Партије и СКОЈ-а и осталих омладинаца-патриота. Навешћемо само неколико примера који су исечак борбене активности на окупираној територији, у градовима.

Почетком марта 1942 у Београду су чланови једне ударне групе ликвидирали злогласног агента специјалне полиције Космајца.⁴⁾

Партиска организација у Нишу организовала је препаде на немачке војнике и официре у граду. Једна од смелијих акција била је напад ручним бомбама на хотел „Парк“, 2 августа 1941 г., и том приликом је погинуло око 20 немачких официра. У Нишу су, исто тако, радници онеспособљавали локомотиве, вагоне и поједине машине у радионицама. Из железничке радионице извлачен је алат који је слат партизанским одредима за рушење пруга и за организацију радионица за поправку партизанског оружја.⁵⁾

„Дана 14 рујна о.г. у времену од 12,30 сати и 13 сати — каже се у акту мин. унутр. послова НДХ — праснула су у згради Равна-

⁴⁾ Занимљиво је како су чланови ове групе дошли до оружја. Кад су од секретара Месног комитета Партије другарице Јелене Ђетковић примили задатак, морали су се побринути за оружје. Једне ноћи у зору омладинци су, подељени у две групе, изнад аутокоманде напали четворицу немачких војника и разоружали их. Изненађени нападом из једног мрачног предворја а притиснути ножевима фашисти су морали храбрим омладинцима предати машинке, пиштоље и ручне бомбе.

⁵⁾ Мома Марковић „Борба Србије 1941—1945“, издање Просвета — Београд, 1952 г., стр. 126.

тељства пошта, брзојава и брзогласа у брзогласном одјелу 4 паклена строја. Том приликом рањено је 8 особа, међу њима 2 њемачка војника и 1 часник те неколико чланова редарственог изасланства. Редарствени пристав Иван Шкунца подлегао је задобивеним ранама.

Истог дана у 15 сати и 45 мин. бачене су у Врбаничевој улици двије бомбе на одјел усташке војнице, којом приликом је рањено 12 усташа⁶⁾

У листу „Словенски Порочевалец“ или у окупаторским извештајима могу се наћи чести примери који говоре о пуцању на непријатељеве шпијуне, конфиденте, и војнике још у првим данима борбе. За окупатора је било нарочито понижавајуће што су омладинци разоружавали италијанске војнике и официре. Тако, на пример, у септембру 1941 два омладинца напала су у Љубљани двојицу италијанских војника и једног официра. Официр је одмах подигао руке и предао оружје, а војници су рањени када су покушали да беже. 7 септембра исте године, опет у Љубљани, двојици подофицира одузето је оружје. Многобројне такве акције тешко су погађале непријатељско војно командовање. То је и приморало генерала Роботија да изда наређење о томе да војници који имају слободан дан не иду појединачно на усамљена места а официри „да морају предузети потребне мере како не би били изненађени“. Командант дивизије „Гранатијери ди Сардења“ једном је рекао да он не разуме како то да људи „који имају част да носе еполете сардинских гренадира“ могу бити нападнути а да притом нису у стању да нападача оборе.⁷⁾

Што је више, по својој бројности и успесима, растао Народноослободилачки покрет упоредо се повећавао и број људи и група који су се под руководством Партије борили у окупираним градовима и изводили оружане акције. Тако на пример, пред напад на Београд октобра 1944, кад је обавештајни официр Првог пролетерског корпуса с радиостаницом ушао у град, он је добио свестрану помоћ партиске организације: разне групе су из свих крајева Београда прикупљале податке о непријатељу, а кад су јединице НОВ уз подршку механизованих снага Црвене армије отпочеле напад, бројне ударне групе илегалца отпочеле су с борбеним акцијама против непријатеља.

Оружане акције као, уосталом и читав рад партиских организација на окупираној територији доводили су окупаторску власт и његове војне и полициске команде до беснила, стварали психозу страха и несигурности. Оне нису престајале од почетка до краја Народноослободилачке борбе без обзира на то колико су услови за њихово извођење били тешки, јер су биле значајан допринос дејствима Народноослободилачке војске Југославије.

Прикупљање и достављање обавештајних података. Команде првих партизанских одреда организовале су своју обавештајну службу. Задаци те службе, која је, као уосталом и наша војска, била

⁶⁾ Факсимил документа у књизи „Из илегалног Загреба“ од Ивана Шибла, издање Култура Загреб, 1957 г.

⁷⁾ Сви подаци о акцијама у Љубљани узети су из књиге „Почеци партизанског покрета у Словенији“. Издање ВИЗ ЈНА „Војно дело“, 1956 г.

млада и која се у процесу борбе развијала били су веома сложени. Требало је прикупити податке о покретима, плановима, броју и наоружању и стању у непријатељевим формацијама, сазнати на време о припремама мањих и већих офанзива, о испадима и нападима, о насталим променама и броју јединица.

Наша дејства, напади и одбране, кретања и маршеви, заседе и диверзије заснивали су се, поред осталог и на прикупљеним расположивим обавештењима. Приликом напада на градове морао се, ако се хтелo рачунати на успех, знати детаљан распоред бункера, минских поља, жичаних препрека, тврђих зграда, положаји артиљерије, слаба места одбране итд. Најчешће, неуспеси напада на насељена места резултирала су из чињенице да се није имало података о непријатељу. То потврђују и примери напада на Купрес 1942, напада на Госпић 1944 и напада на Баково у децембру 1943 године. Колико су непотпуни или нетачни подаци утицали на успех дејстава потврђује и један извештај Друге пролетерске бригаде од 11. I. 1944 у коме се између осталог каже: „Наша обавештајна служба, мислимо, да је овог пута подбацила, јер је Бугара умјесто 200 било 670 (један батаљон) . . .“⁸⁾

Наше јединице су прикупљале податке извиђањем, али разумљиво да су бројне податке прикупљале и достављале партиске организације с окупиране територије. У великим и малим градовима партија је организовала обавештајну службу која је, такорећи, у кругу окупатора радила за читаво време рата. Требало је брзо радити, јер је окупаторска и квислиншка војска вршила честе покрете, измене, нове распореде, једне снаге су одлазиле а друге долазиле. Јавити на време да је нова јединица дошла, да су се повећале снаге, да крећу ка нашим положајима или ка слободној територији било је веома значајно и то је нашим снагама и још како олакшавало извршавање борбених задатака. Не јавити на време да су се снаге у овом или оном упоришту смањиле или до те мере ослабиле да би успех нашег напада био обезбеђен, значило је пропустити повољну прилику. О свему томе, активисти на окупираној територији морали су водити рачуна. И има ванредних примера брзине у прикупљању и провери података. Навешћемо само један.

Пред Друго заседање АВНОЈ-а у Јајцу месеца новембра 1943 обавештајни органи 5 корпуса били су врло активни. За гарнизон Бања Луку имали су све податке о броју и бројном стању непријатељских јединица, смештају и исхрани, моралу и наоружању. Требало је бити ажуран и стално проверавати те податке, јер су непријатељеве снаге могле изненадно кренути ка Јајцу где је АВНОЈ заседао. У току ноћи курир је долазио на „партиску везу“ — код једне другарице — а она је преко лекарског помоћника посадне сатније добијала податке о свим променама које су настајале.⁹⁾

Форме и начин прикупљања података били су различити. Негде је то било веза с појединцем или групом официра из непријатељских

⁸⁾ Податак узет из књиге „Напади НОВ на насељена места“, од П. Мораче. Издање ВИЗ ЈНА „Војно дело“, 1957 год.

⁹⁾ Податак узет из листа „Народна Армија“, број 1010.

редова, негде преко разних људи који су радили код окупаторских власти, војних и цивилних, а понекад „извиђањем“: склоњен иза прозорске завесе, кафанских врата или као случајни пролазник, „задужени“ би бројао јединицу у покрету или осматрао у одређеном рејону шта се збива.¹⁰⁾

Снабдевање материјалом. Опште је познато да смо ми у току НОР-а веома оскудевали у материјалу и опреми. Основни извори снабдевања били су: помоћ народа и отимање и заробљавање материјала и опреме од окупатора. Нарочито нас је погађао недостатак санитетског материјала, што је отежавало збрињавање рањеника. Отуда је један од веома важних задатака партиских организација на окупираној територији, оних у градовима нарочито, био прикупљање и одашиљање материјала јединицама и органима власти на слободним територијама. И најмањи пакетић лекова, вате, газе, шприцева или инјекција био је драгоцен помоћ. Другови у илегалству схватајући значај помоћи те врсте настојали су да што више учине. И опет, разним путевима и каналима, куповином, везама с лекарима и домобранским официрима и подофицирима тек увек је по нешто притицало у наше болнице и јединице. Некад су то били крупни прилози. Ево једног примера и о томе: почетком децембра 1943 домобрански војник радио-телеграфист који је одржавао везу са сарајевском партиском организацијом, с другом „Валтером“,¹¹⁾ примио је радиограм са слободне територије. „Јединицама на терену потребан је материјал“ — јављало се у телеграму и наређан је читав списак ствари.

Преко домобранских веза партиска организација прикупила је тражени материјал и 21 децембра на железничкој станици Илијаш искрцан је тајно читав вагон и упућен другим „превозним средствима“ на слободну територију.¹²⁾

Партиске организације и руководства на окупираној територији, поред већ наведених, радили су и на другим, исто тако веома важним задацима, као што су:

— прихватање, скривање и омогућавање кретања партиских руководилаца који су ишли на окупирану територију или преко ње из једног краја земље у други, снабдевање легитимацијама и осталим документима и њихово лично обезбеђење, примање и слање курира партиских и војних;

— излазак у сусрет јединицама НОВ да би послужили као водичи при нападу јединица на градове и друга насељена места;

---

¹⁰⁾ Дешавало се да податке дају и људи с којима илегални радници нису имали везе и нису их познавали. На пример, 1942 г., пошто је поменути Космајац из страха од освете често мењао стан и није се могло установити где станује, непознати грађанин у пролазу је једној другарици открио да Космајац станује у улици Цара Уроша. Космајац је у тој улици и убијен.

¹¹⁾ Владимир Перић-Валтер народни херој погинуо априла 1945 год.

¹²⁾ Податак узет из листа „Народна Армија“, бр. 603.

— прикупљање помоћи за породице палих бораца и њихово збрињавање где год је и кад год је то било могућно;

— прихватање и збрињавање појединих рањених и болесних бораца НОВ.

*

Могућности за рад на окупираној територији па према томе и резултати рада у разним крајевима били су различити. Различити услови тражили су и различите форме. А разлика је постојала; на пример, између рада у малим и великим градовима, између једног краја и другог, рад у градовима разликовао се од рада на територијама ван градова. На окупираној територији, оној ван градова, рад је имао и специфичне форме. Та територија је била врло значајна за наш Ослободилачки покрет. Поред илегалних партиских руководства и организација на њој су се налазиле и наоружане „герилске“ групе. И овде су задаци илегалних партиских радника и организација били слични оним у градовима: политички утицај (пре свега), формирање органа власти, уливање народу вере у успех наше борбе, постипај на отпор окупатору итд. Тај рад био је нарочито значајан на оним територијама на којима су већ дејствовале наше снаге, где је ранији рад Партије оставио утицаја, али су под притиском окупатора наше снаге морале да се повуку с тих територија.

Из партизанских одреда и партиских руководства, после повлачења наших снага из Србије крајем 1941 г. остао је један број другова на терену. Они су радили, и то у најтежим условима и у ситуацији кад су окупатор, недићевска власт и четници настојали да Партију униште, да терором, пљачком, одвођењем у логоре, убиствима и вешалима застраше народ, да у њему сломе отпор и вољу за борбу. Међутим, чињеница је да им то и поред свих настојања и привремених успеха није пошло за руком. Иако су се неки партизански одреди, као, на пример, сувоборски, морали, због тешке ситуације, привремено растурити, на терену је ипак остао један број наоружаних партизанских одреда и група, партиска руководства — срески и окружни комитети, који је успео да ради у народу. Постепеним радом, иако уз велике губитке, партиске организације су постајале све утицајније. Одреди и групе су се обнављале, омасовљавале и јачале, почеле су да изводе борбене задатке: нападе на окупаторску и квислиншку власт, паљење општинских архива, разоружавање и ликвидирање жандармериских станица и стража, диверзије, и друге у почетку мање а касније и све веће акције.

„Сада је главна задаћа обнова и оживљавање наше Партије“ — каже се у извештају који је друг Милош Минић, онда инструктор ПК КПЈ за Србију при Окружном комитету КПЈ за Ваљево, 20. V. 1942 г. послао Покрајинском Комитету. „Раду на оживљавању Партије — наставља се у извештају — приступило се крајем марта 1942 г. Формирани су ОКВ (Окружни комитет Ваљева), МКВ (Месни комитет Ваљева, примедба аутора) и Среско повереништво за Колубару. Број

чланова који учествују у раду још је веома мали, али, у почетку полако, па све брже, парт. орг. у В. (Ваљеву) се учвршћују обухватајући и занатско и индустриско радништво¹³⁾ Тако је било и у осталим крајевима Шумадије и Србије. Партиске организације, илегални радници у селима и градовима Србије, и партизанске јединице имале су подршке појединаца и чак појединих села у целини. То им је омогућавало да се одрже и у најтежим ситуацијама и да активније делују.

У преко 100 извештаја и саопштења окупаторских власти, четничких јединица, добровољачких одреда и стража Недићевих, окружних начелника или Министарства унутрашњих послова Недићеве владе издатих у времену од 7 јануара до 20 јуна 1942 г. нема скоро ниједног у коме се не говори о активности било партиских организација, појединаца или одреда и партизанских група у овом или оном граду или по селима Србије.¹⁴⁾

Из дана у дан ситуација је постајала све повољнија. Резултати рада били су све уочљивији. „Ако се упореди расположење народа од прошле године са овогодишњим, — каже се у извештају Штаба I шумадиског одреда од 14. I. 1943 године — онда можемо са сигурношћу да тврдимо да су симпатије према нашем покрету порасле“. У извештају се, даље, наводи да се користи свака прилика и могућност за политички рад и утицај у народу. А уз то су терор и пљачка окупатора и његових слугу изазивале мржњу народа и жељу за осветом.¹⁵⁾

Наше снаге притиснуте од надмоћнијег непријатеља, напустиле су средином 1942 године Црну Гору. Одлуком ЦК КПЈ на терен је враћено око 500 другова, комуниста или прекаљених бораца блиских Партији. Ови другови су остављени да би својим присуством, везама и радом улили народу веру у праведност и успех наше борбе без обзира на тешкоће у датој ситуацији и утицали да народ пружи отпор окупатору. У 1941 и 1942 години окупатор и квислинзи у Црној Гори имали су огромне губитке те су створену ситуацији — а пре свега одлазак наших снага с терена Црне Горе — настојали да искористе за ликвидацију сваког политичког утицаја КПЈ. У том циљу такође сваки кутак земље су се трудили да прекрију и контролишу. И у току лета а поготово у току зиме, нарочито у неким крајевима — на теренима Васојевића, околини Никшића и у Шавничком срезу — живот и рад је за илегалне раднике, за герилце, био изузетно тежак. Но и поред тешких губитака људи су радили и борили се. Чак и у таквим условима Никшићки Окружни комитет партије успео је да организује ослобођење из затвора 40 другова који су били пали у руке непријатељу.

¹³⁾ „Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату“, Том I, књига 3.

¹⁴⁾ „Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату“, Том I, књига 3.

¹⁵⁾ „Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату“, Том I, књига 5.

Илегални партиски радници, групе и појединци, знали су да искористе сваки за Народноослободилачки покрет повољан моменат и догађај и да развију своју активност. Кад су четници с територије Црне Горе одлазили да би суделовали у IV непријатељској офанзиви и кад су били разбијени од наших снага на Неретви и око Калиновика 1943 године, и кад су по селима и градовима почеле стизати „црне вести“ о њиховој погибији, илегални партиски радници и герилци развиле су веома интензиван политички рад у народу објашњавајући ситуацију и снагу наше Народноослободилачке борбе.

Колико пута су окупатор и његови помагачи у лецима и прогласима објављивали да су ликвидирали ову или ону герилску групу, убили овог или оног партиског руководиоца (исто као што су, на пример, јављали да су у IV или у V офанзиви уништили читаву НОВ), па би се после неколико дана те исте групе или руководиоци појављивали међу народом и били најубедљивији сведоци лажи окупатора и његове немоћи. Ранији утицај Партије и континуитет који су одржале групе и партиски радници на окупираној територији, наиме његови резултати најбоље су се осетили кад су у пролеће 1943 снаге Главне оперативне групе Врховног штаба избиле на територију северне Херцеговине, северне Црне Горе и Санџака и кад су стотине нових бораца ступиле у наше дивизије и бригаде.

И на окупираној територији ван градова Партија је радила на ангажовању што већег броја људи да макар чиме допринесу борби против непријатеља. И у најтежим условима кретали су се курири, слала храна и одећа за борце, људи су склањали и чували илегалце, носили извештаје и пратили курире, били водичи групама, чували и скривали чамце за прелазе преко река, показивали путеве и погодна места за диверзије и заседе итд.

Неке карактеристике рада Партије на окупираној територији.

1. Руководство наше Народноослободилачке борбе, Централни комитет и Врховни штаб — а то је често истицао друг Тито — учило је комунисте и све патриоте у нашој земљи да се не плаше и збуњују што нема довољно или што уопште нема оружја да би се отпочела и водила борба. Требало је налазити пута и начина да се до њега дође — оружја је било код непријатеља и од њега је отимано — и требало је против непријатеља водити борбу свим што се има на располагању и свуда и на сваком месту. Оружане акције, саботаже, диверзије, штампање летака, дезорганизација органа окупаторске власти, дезинформације, паљење добара која непријатељ може искористити итд. Једном речи не дати му мира, ни тренутка одмора, живот му учинити несигурним и несносним. *Партиске организације и партиска руководства на окупираној територији били су организатори и носиоци борбе против окупатора.*

2. Илегални рад комуниста био је тежак и у предратним условима кад је Партија немилосрдно прогањана од буржоаске власти. Међутим, он је постао неупоредиво тежи у условима кад се та иста буржоазија спрегла с окупатором, који се у борби против напредних снага појављује и као поробљивач и као класни непријатељ, и у својој

„Ала је била љута“ — добацио му је стражар и смејући се про-
дужио да шета.

Прозлазећи поред стражара „пијаница“ се још више затетурао и
да не би пао рукама се придржао за стражарску кућицу. У тренутку,
док му је стражар био леђима окренут, извадио је из џепа летак и
прилепио га на дашчани зид кућице. Саплићући се нестао је у ноћи.
„Пијаница“ је био првоборац Тодор Шешлија који је у то време иле-
гално радио на терену Теслића.

— Или, још један пример: услови за рад у северном Банату
1941 године (а и касније) били су веома тешки, па ипак диверзантске
групе су непрекидно дејствовале. Кукурузишта и зелени терени у
току летњих и јесењих месеци служили су им као скривалишта. Пред
почетак зиме, кад су се услови за рад изменили, поставио се проблем
како да раде диверзантске групе. Окружни комитет Партије у „Упут-
ству о стварању диверзантских група и о формама борбе у зимским
условима“ истиче: „Њихово (диверзантских група) је главно обележје
да имају 3—5 до 7 људи, који живе у месту, који нису компромитовани
или су врло мало. Но у диверзантским групама могу да буду и људи
који се строго крију. Група се састаје ради утврђивања плана и изво-
ђења акције. Чим се акција заврши људи се разиђу својим кућама и
раде свој редовни посао. Задаци диверзантских група јесу: уништа-
вање сваког материјала и хране којима се служи окупатор или је
њему намењен. Рушити, палити, дизати у ваздух пруге, теретне во-
зове, магацине, складишта, извозне млинове, сушаре, убијање шпи-
јуна, дошаптача и издајника... Диверзантске групе не хватају се у
борбу с војском окупатора“.¹⁹⁾

У Упутству се, даље, истиче да би било погрешно ако би се цео
рад на уништавању онога што окупатору може користити пребацио
на диверзантске групе, већ да комунисти морају упутити многе поје-
динце „да у свако доба наносе штету непријатељу“. То се могло по-
стићи и постигало се свакодневним, упорним политичким радом ко-
муниста.

4. Велику улогу у илегалном раду одиграле су жене. Из окупи-
раних градова велики број људи одлазио је у оружане формације
НОВ, велики су били и губици међу онима који су радили и борили
се на окупираној територији. Према томе, у многим местима, жене су
биле носиоци илегалног рада. О томе друг Александар Ранковић у
свом реферату на V конгресу КПЈ каже: „Овде треба подвући огроман
значај рада жена на окупираној територији, а нарочито у градовима,
јер су жене на окупираној територији биле главни ослонац за читав
политички и организациони рад Партије“.²⁰⁾

Да се и овде послужимо примерима:

— услови за илегалан рад у Карловцу били су врло тешки. То
је био јак гарнизон, с бројним јединицама усташа, Немаца, Италијана,

¹⁹⁾ „Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату“,
Том I, књига 6.

²⁰⁾ А. Ранковић „Изабрани говори и чланци“, стр. 193, издање Култура,
Београд 1952 год.

домобрана и полиције. У току НОР-а околина Карловца (Кордун, Жумберак и Покупље) била је често слободна па је непријатељ организовао контролу рада и кретања грађана. Но и поред тога, још од првих дана борбе у граду је организована Народна помоћ,²¹⁾ ударне диверзантске групе, понекад и права складишта материјала за НОП. Жене су и бројно и активно учествовале у илегалном раду у Карловцу а нарочито у прикупљању народне помоћи, набавци муниције и санитарског материјала и у обављању курирске службе са слободном територијом.

— након провале у Цриквеници, илегална техника Окружног комитета је пренесена у Нови. Од септембра 1941 до марта 1942 год. у њој су радиле жене, намештенице расадника. Оне су штампале и разносиле пропагандне материјале (поред осталих и „Глас народа Хрватског Приморја“) у Селце, Цриквеницу, Сушак, Краљевицу, Раб и остала места Хрватског Приморја.²²⁾

5. ЦК КПЈ и остала партиска руководства у току рата посвећивали су посебну пажњу и дружали помоћ организацијама и руководиоцима на окупираној територији. Поред слања директива за рад и давања задатака упућивани су на окупирану територију и у градове и најистакнутији руководиоци. Другови Кардељ, Темпо, Иво-Лоло Рибар, Кидрич и други ишли су, понеки и више пута у Загреб, Сарајево, Љубљану, Скопље и друга места. На тај начин је ЦК КПЈ не само остваривао руковођење и усмеравао рад организација на најважније задатке у датом моменту, већ их је и *организациски и политички учвршћивао.*

Руководства Партије су настојала и била упорна у томе да изграде чврсте партиске организације нарочито у великим градовима и индустријским центрима. У Београду, Загребу, Љубљани, Сарајеву, Сплиту, Мостару, Скопљу, Цетињу, Никшићу и другим, упркос тешким условима и незапамћеном терору и жртвама успело је партијским организацијама да одрже континуитет у раду и да постигну значајне резултате. Оваква оријентација имала је свог оправдање не само у чињеници што су у великим градовима организације успевале да раде на задацима који су били од користи за НОВ (прикупљање података, мобилизација нових бораца, слање материјала итд.), већ што је у тим местима био велики број радника с којима је требало радити.

Да би се могло успешно радити и руководити, посебном пажњом се морао решавати проблем конспирације. Наиме, то је био један од

²¹⁾ Рад организација Народне помоћи био је веома значајан. Партија је раду те организације посвећивала пуну пажњу. Још почетком јуна 1941 год. одржана је у Београду илегална конференција Народне помоћи за Југославију. Конференцијом је руководио члан Политбироа ЦК КПЈ друг Иван Милутиновић. На тој конференцији Партија је рад Народне помоћи поставила на широке основе: помоћ свим жртвама фашистичког терора, специјално у крајевима где се под окриљем окупатора спроводио масован терор и истребљење народа на бази политичке, верске и националне нетрпељивости; развијање братства и јединства и укључивање широких маса у најразноврсније акције Народне помоћи.

²²⁾ Из књиге „Жене Хрватске у Народноослободилачкој борби“, издање 1955 год.

најважнијих услова да би се избегле велике жртве, спречавале провале итд. Колико се о томе водило рачуна илустроваћемо само једним примером: Покрајински Комитет КПЈ за Србију који се налазио у Београду упутио је куриром пошту за Окружни Комитет Крушевац. У једном писму се говори о задацима и раду на терену и обавештава се ОК да курир носи посебно писмо за секретара ОК. У том посебном писму секретар комитета се обавештава да би било потребно да дође у Београд на састанак. Али се он, притом упозорава на следеће: за његов одлазак у Београд може знати само лице које ће га у отсућности замењивати, да на пут може кренути уколико обезбеди сигурна документа за несметано кретање, и да је потребно да јави да ли има где у Београду да се смести код сигурних пријатеља и познаника. И кад ПК добије од њега одговор накнадно ће га обавестити о дану састанка, везама итд.²³⁾

У таквој борби против непријатеља, у илегалном раду, Партија је изгубила велики број својих одличних кадрова, верних и оданих чланова.²⁴⁾ Они су пали часно извршавајући задатке које је пред њих постављала КПЈ.

6. Борбе су се водиле, с малим изузецима, у свим крајевима Југославије. У суретима са НОВ из дана у дан окупатор и сви његови помагачи у нашој земљи трпели су поразе и губили битке. У окупираним градовима и селима, исто тако, водила се непоштедна борба. *Непријатељ се нашао у ситуацији да не зна одакле му прети опасност, за њега скоро нигде није било мира у нашој земљи.* Нападан је са свих страна и тучен тамо где се није надао и тамо где је сматрао да ће бити сигуран (на окупираној територији). Био је немоћан да нападне, офанзивама, терором, стрељањима, одвођењем у логоре итд. разбије и уништи ослободилачки покрет. Наше акције на окупираној територији уносиле су забуну и страх у његове редове. Потере, рације, оружане борбе, трошиле су његову снагу, исцрпљивале га.²⁵⁾ Кад су почеле прве акције по градовима, окупатор је био изненађен, али је одмах предузео оштре репресивне мере: хапшења, стрељања и вешања становништва. Међутим, кад су партизанске снаге отпочеле са оружаним акцијама, окупатор се озбиљно уплашио, јер како се то у једноме документу окупаторских власти из оних дана истиче, ствар је постајала све озбиљнија и непријатнија: „Немир се ширио преко целе земље. Ускоро се показало да се у овом старом ватрометном куту Европе, и са ове и са оне стране Дрине, не ради само о локалним, појединачним хајдучким бандама, него о почетку оружаног устанка...“²⁶⁾

²³⁾ „Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату“, Том I, књига 6.

²⁴⁾ Не постоје подаци о укупним губицима али се зна, например, да је у окупираном Београду изгубило животе извршавајући задатке Партије: 20 чланова Месног комитета (од којих су 5 били чланови Покр. Ком. КПЈ за Србију), 60 чланова рејонских комитета и 1.000 чланова КПЈ.

²⁵⁾ Није био редак случај да, например, у потеру за једном герилском двојком или тројком по неколико дана, узалудно, јуре и по два батаљона непријатељских војника и да ништа не постигну.

²⁶⁾ ВИИ ЈНА, докуменат бр. 18/1-а3, к. 70-1.

И тај страх је из дана у дан постајао све већи. У окупираним градовима Гестапо и квислиншка полиција су, често били немоћни да спрече активност партије. Дошло је било дотле да се окупаторски војници нису смели сами кретати ни по улицама највећих градова. „Осећам се као да сам пао падобраном у врашко непријатељско гнездо“ — пише један мајор немачког ваздухопловства 1941 год. свом пријатељу адвокату Гинтеру у Хамбургу. „Град је — наставља он у писму — разрушен и спаљен (мисли се на Београд). Још све мирише на паљевину. Кад летим и посматрам ову земљу из ваздуха изгледа ми врло питома. Али није тако, драги мој Гинтере! Неудобно се човек овде осећа. Како су били дивни париски дани према овоме што се овде догађа. Овај град је заиста полудео. Погледи су мрски и изазивачки. То и није чудо, јер смо их страшно удесили бомбардовањем. Али већ два месеца овде праште револвери и горе наши камиони. Не знам шта хоће ти њихови фанатички дечади, када пале новине и гараже или када врше атентате на наше фелдвевле. Очајничка лудост. Али, то није тако једноставно... Сви се жале да се неудобно осећају у овом граду. Једва чекају да поново полетимо, па макар и на Исток. Кад увече излазим из аутомобила имам осећање као да ће ми неки груби Балканац сручити метак у главу... Драги Гинтере, ти си стари ратник, али тако што ниси доживео. Непокојство полако кида живце. Постаје сувише врело у овом топлом граду на југу Европе...“

*

О раду Партије на Окупираној територији у току нашег Народноослободилачког рата до сада је веома мало писано. О том раду постоји мали број докумената, и он — тај рад — живи, углавном у сећањима оних који су учествовали у њему. Описивање, анализа и оцене тог рада било би, бесумње, веома корисно. И ради извлачења и уопштавања искустава и што би то помогло људима, нарочито младим генерацијама који изучавају нашу револуционарну борбу да се лакше уживе у њено доба, да боље осете атмосферу и услове у којима се одвијала. Ово тим пре, јер ће земљи која је решена да по сваку цену брани своју слободу и независност, у једном евентуалном рату, требати људи који ће са највећим ентузијазмом поћи у борбу.

Свакако да ће други услови захтевати другачије форме борбе, поступке и решења и друга средства. Али је једно сигурно: један народ који има воље за слободом, без обзира у како се тешким условима нашао, може у себи наћи и снаге и пронаћи одговарајуће форме борбе да се успешно супротстави непријатељу и извојује победу. Искуства нашег Народноослободилачког рата, борбена дејства НОВ, рад и активност КПЈ на окупираној територији, која никад и није била потпуно окупирана, то у потпуности потврђују.

Отуда и значај изучавања искустава из борбе коју је на окупираној територији организовала и водила Комунистичка Партија Југославије.

ИЗ РАЗНИХ ДОМЕНА

ЕЛЕКТРОНСКЕ РАЧУНСКЕ МАШИНЕ ПРИМЕЊЕНЕ У ВОЈНЕ СВРХЕ¹⁾

Изучавање борбене спремности војске

Усавршавање метода руковођења трупима у борби претставља врло важан проблем којим се бави војна наука. Значајну улогу у томе играју израда нових средстава везе, обрада и умножавање борбених докумената и повећање ефикасности стваралачког рада команданта и чланова штаба.

Све до недавно за израду борбених докумената штаб је од техничких средстава располагао само писаћом машином, гештетнером и другим простијим средствима. За израду прорачуна — а њих у већем штабу има приличан број — штаб је у најбољем случају могао да користи аритметар. Број података које треба обрадити непрестано расте. Користећи обична средства, штаб често није у стању да изнесе команданту ситуацију на фронту раније него 2 — 3 сата после тражења. Као резултат тога, командант често доноси одлуку, произишлу не из стварне ситуације у датом моменту, него оне која се одиграла раније, до почетка рада штаба на њеном састављању.

Да би се ефикасно командовало трупима у борби, неопходно је у врло кратком времену скупити, обрадити, оценити и пренети потчињеним јединицама и претпостављеним штабсвима велику количину података који се односе на осматрање бојишта, командовање, снабдевање, транспорт и томе слично. Таквих података биће утолико више, уколико је јединица крупнија. Задатак се компликује брзом променом услова у којима се одвија командовање трупима, брзином савременог рата и неопходношћу остварења брзе концентрације или деконцентрације снага.

У савременом рату компликовао се и процес доношења одлуке од стране команданта. Све већи значај фактора време поставља пред команданта задатак да брзо реагује на маневар противника. Времена за свестрану анализу ситуације и оцену своје одлуке (узимајући у обзир велики број свих могућних варијанти које би могле доћи у

¹⁾ Чланак је написан на основу радова генерал-пуковника Горохова „Проучавање борбене готовости војске“ (Красная звезда, септембар 1958), пуковника Сињака „Електронске рачунске машине за решавање тактичких задатака“ (Красная звезда, октобар 1958) и мајора Тимофејева „Електронске рачунске машине на копну, мору и у ваздуху“ (Красная звезда, октобар 1958).

обзир да би се парирала акција противника) у великом броју случајева неће бити довољно.

Све то намеће као најважнији задатак да се што брже усаврши начин командовања и повећа ефективност рада команданта и штаба. У неким земљама већ су на том пољу постигнути извесни успеси. Полазећи од чињенице да је за извођење скоро сваке борбене радње потребно прикупити и обрадити низ података (о противнику, својим трупама, земљишту, времену и другим утицајним факторима), дошло се на идеју да се читав тај процес аутоматизира и да се спора и застарела средства замене електронским рачунским машинама.

Принцип рада електронске рачунске машине

Савремене електронске рачунске машине могу да изврше десетине хиљада аритметичких радњи у секунди и да у врло кратком времену дају бројчане резултате чак и најкомпликованијих задатака. Примењене у војне сврхе, оне омогућују вештачку репродукцију сложених процеса борбе, испитивање дејстава борбене технике и наоружања у различитим условима. Изражавањем тактичких елемената бројним показатељима постиже се аутоматизација непрекидног скупљања и уопштавања података о борбеној ситуацији, па чак и више од тога — разрада, у врло кратком времену, свих могућних варијанти решења, стим да се путем њиховог супротстављања изабере најбоља варијанта. На тај начин успешно се решавају проблеми повећања ефикасности рада чланова штаба и олакшавања доношења одлуке команданта.

Конструкција савремене брзодејствујуће електронске рачунске машине је прилично компликована, но може се издвојити неколико основних делова. Један од њих — улазни део — предвиђен је за уношење полазних података и команди који одређују редослед операција. Машина оперише само бројевима, те зато сви полазни подаци морају бити дати у облику бројева. За чување бројчаних величина служи део за памћење, такозвани „мозак“.

Све прорачуне на основу полазних података: сабирање, одузимање, множење и дељење, извршава аритметички део. У садашње време разрађене су специјалне бројчане методе које омогућују да се помоћу четири основне рачунске радње решавају разнообразни и сложени задаци. Аритметички део електронске рачунске машине ради на принципу аритметра, но уместо механичких рачунара примењени су електронски који омогућују да се у секунди изврше десетине хиљада аритметичких операција. Машином се за време рада управља помоћу командног уређаја. Да би се добили резултати задатака у прегледној и за даље коришћење погодной форми, служи излазни уређај.

За решавање било кога задатка помоћу електронске рачунске машине потребно је претходно саставити т.зв. програм и унети га у машину. Програм рада машине претставља збир команди које одређују из каквих елемената „мозак“ мора да узме бројеве, какве и где

треба да изврши операције и у који елемент треба да упути резултате. Машина потпуно аутоматски извршава програм.

Командни механизам електронске машине дејствује аутоматски по (од стране човека) раније припремљеном програму. То омогућује да се аутоматизују неки процеси управљања трупима и да се учине еластичнијим. Да то објаснимо на једном примеру. Сваком официру познате су таблице садејства и њихова намена. За коришћење у електронској машини такве таблице праве се од картона, а на оним местима где су назначени услови и дејства трупа или борбене технике, избуше се рупе (перфорација), како би се у командном механизму остварили потребни електрични контакти да би машина могла да реагује. При уношењу у механизам сигнала о борбеној ситуацији, на пример, о налету две групе непријатељских авиона, сигнали се даље преносе у електронску рачунску машину и она испитује варијанте расподеле ватре на два циља. Као резултат тога, а на основу таблице садејства, машина ће издати „команду“ којим јединицама и по којем циљу отворити ватру.²⁾

Примена електронских рачунских машина у решавању тактичких задатака

Пред војне стручњаке често се поставља питање: како се са најмањим трошковима може испитати утицај нових типова борбене технике на исход борбених дејстава. Претпоставимо да конструктори предлажу конструисање новог тенка. По прорачунима тенк би имао двапут већу снагу него постојећи тип, али би био мање покретан. Да ли је онда целисходно развијати нови тип машине, или се и даље задржати на производњи старог?

Још сложенији задатак претставља проналажење најбољих тактичких маневара у условима који захтевају коришћење нових видова борбене технике. Пре неколико година када се појавило атомско оружје, у многим странам армијама поставило се не само питање да ли је неопходно да у новим условима борбе трупе заузимају растресит борбени поредак, да би се смањили губици, него и какав треба да је тај поредак да се не би изгубила ватрена веза трупа. Сва та и слична питања обично се решавају на основу искустава добијених на полигонима, маневрима и проучавањима. Данас се она веома ефикасно могу решавати и помоћу електронских рачунских машина.

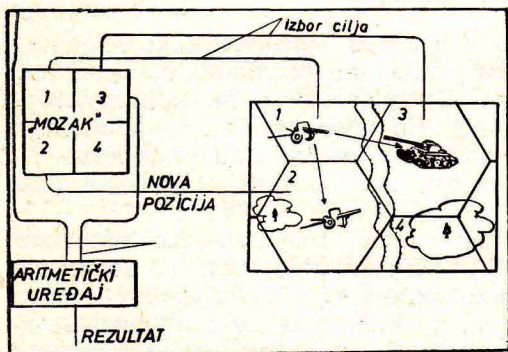
Како се решавају тактички задаци помоћу електронске рачунске машине? Као пример користимо резултате истраживања једне иностране научно-истраживачке лабораторије. Сарадници те лабораторије користе за решавање тактичких задатака и анализу свих фаза борбе математичке методе. У ту сврху они дејство сваког активног елемента тактичке ситуације — тенка, оруђа, пешадиске јединице итд. деле на посебне етапе: ватра, избор циља, пребацивање на нове положаје. По-

²⁾ У стварним условима таблица садејства се не користи код брзодејствујућих електронских рачунских машина. Пример је наведен само да би се објаснио принцип рада.

моћу електронске рачунске машине поступно се одређују дејства јединица за прву етапу борбе, затим за другу и на крају за трећу.

Да би се имао добар преглед приликом разматрања резултата борбе појединих етапа, рејон борбених операција се дели на већи број (до 500.000) мањих равностраних шестоугаоника (скица 1). Сваки шестоугаоник, независно од тога да ли се у њему налази борбени елемент или не, добија у уређају за памћење електронске машине елемент где се непрестано фиксирају сви подаци који се односе на њега. Ако било који активни објект тактичке ситуације — тенк, пешадиски вод, оруђе — пређе из једног шестоугаоника у други, или буде избачен из строја, одговарајући подаци преносе се са једног елемента за памћење на други. Као резултат тога могућно је у било ком моменту добити одговор, на пример, на питање колико непријатељских тенкова није још уништено. Машина „проверава“ рејон борбених дејстава, анализирајући све елементе уређаја за памћење и даје одговор на различита питања. У литератури су наведени и недостаци такве методе — она захтева да се располаже машином која би имала велику „запремину“ за памћење“ (за одговарајућу количину шестоугаоника) и релативно доста времена да би се добили тражени подаци.

Скица 1

Други метод за решавање тактичких задатака помоћу електронске рачунске машине заснива се на чињеници да један елемент уређаја за памћење машине „памти“ само један активни (тенк, пешадиски вод, артиљериску батерију) или пасивни (шуму, брдо, локални предмет, минско поље) објект. У уређај за памћење уносе се у облику координата „адресе“ објектата на бојишту и неке њихове карактеристике. Карактеристика непокретних — пасивних објектата је ограниченост видљивости и због ње тешкоће кретања итд. Да би се, на пример, добио податак колико је непријатељских тенкова остало неуништено, машина треба да испита мали број елемената уређаја за памћење који садрже податке само о тенковима противника. Одавде се види да тај метод захтева много мању запремину „памети“ машине и мање времена за добијање неопходних података.

Већ је речено да у једном од поменутих метода машина решава задатке поступно у три етапе: избор циља за ватру, ватра, пребацивање на нове положаје. Сви могући циљеви гађања за дати објект уносе се у машину на основу претпоставки учињених приликом састављања програма њенога рада. Тако, на пример, за тенк могући циљеви могу бити блиски, видљиви непријатељски објекти, за арти-

љериску батерију нагомилана жива сила противника итд. После сваког „гађања“ аритметички уређај машине израчунава за сваки циљ вероватноћу погађања, затим приписује неким од циљева проценат оштећења, а ако треба да су потпуно уништени, искључује их из уређаја за памћење.

На приложеној шеми (скица 1) приказано је „гађање“ топа по непријатељском тенку. Бројчане карактеристике, које одговарају борбеним могућностима топа у шестоугаонику бр. 1 — даљина гађања, вероватноћа поготка, брзина гађања итд. — из првог елемента уређаја за памћење електронске рачунске машине у виду електричних сигнала шаљу у њен аритметички уређај. У тај исти уређај долазе подаци из трећег елемента, који се односе на шестоугаоник бр. 3, а који одређују степен рањивости тенка. Рачунске операције извршене у аритметичком уређају машине омогућују да се на излазном уређају машине добије одговор: да ли је у датим условима уништен непријатељски тенк или је остао неоштећен.

Трећа етапа у решавању задатка је прорачун кретања објекта на нове положаје. Ова етапа почиње да се испуњава кад машина изврши аутоматски преглед општег тактичког плана који је усвојио командант, при чему се узима у обзир и тренутна ситуација на фронту, као и резултат гађања.

Сваки покретни објект креће се обично у правцу свог најближег циља пребацивањем из једног шестоугаоника у други. Између објекта и циља могу да постоје непрелазне препреке. Електронска рачунска машина обезбеђује такав избор правца кретања којим се заобилази препрека с тим што одговарајућу промену тактичке ситуације уноси у уређај за памћење. Тако се на скици 1 види да је премештање топа на терену праћено преношењем карактеристика из првог елемента уређаја за памћење електронске рачунске машине у други.

Када су сви активни објекти властитих и противничких трупа завршили први циклус премештања, тј. сви су се преместили на нове положаје, аутоматски се одиграва исти такав циклус, али већ са нових позиција. На тај начин се помоћу машине репродукује цела динамика борбе, до коначног уништења свих циљева једне или друге стране. Чим се испита једна варијанта борбе, направе се измене, на пример, у борбеном поретку једне од противничких страна и задатак се поново уноси у машину. Добијени резултати испробаних варијанти се међусобно упоређују и, наравно, усваја се варијанта са бољим борбеним поретком или неким другим податком посматраног тактичког задатка. Благодарећи великој брзини машине, могућно је у врло кратком времену испитати велики број варијанти, да би се на крају усвојила најбоља.

У страниој штампи се наводи да је помоћу електронских рачунских машина могућно испробати ефикасност нових врста оружја. У том циљу треба прво помоћу машине испитати једну варијанту тактичког задатка у којој ће бити примењена стара врста оружја, а затим при истој тактичкој ситуацији испитује се варијанта када се у наоружању једне од противничких страна налази нова врста оружја.

Сви резултати који се добију на овај начин биће, разумљиво, релативни, јер су приликом састављања програма рада машине направљена многобројна занемаривања и упрошћавања. Ипак, добијени релативни резултати дозвољавају да се направи сигуран закључак о целисходности примене у борби тих или других тактичких маневара или оружја. Сваки покушај да се конструише електронска машина која би уместо команданта доносила одлуку, нема никакве основе. Припремајући основу за доношење одлуке, командант и штаб имају врло тежак задатак приликом израде прорачуна што често треба више пута поновити. Они могу себи олакшати посао употребом машине за израду тих прорачуна, док одлуку по тактичком задатку, чак и у циљу обуке, може да доноси само човек.

У условима бурног развитка науке и технике, математички методи истраживања у војној пракси несумњиво ће имати сваке године све већи значај. По мишљењу страних стручњака, већ у блиским годинама ће решавање тактичких задатака помоћу електронске рачунске машине бити пренето из лабораторија у штаб и на командна места јединица.

У обезбеђењу командовања трупама

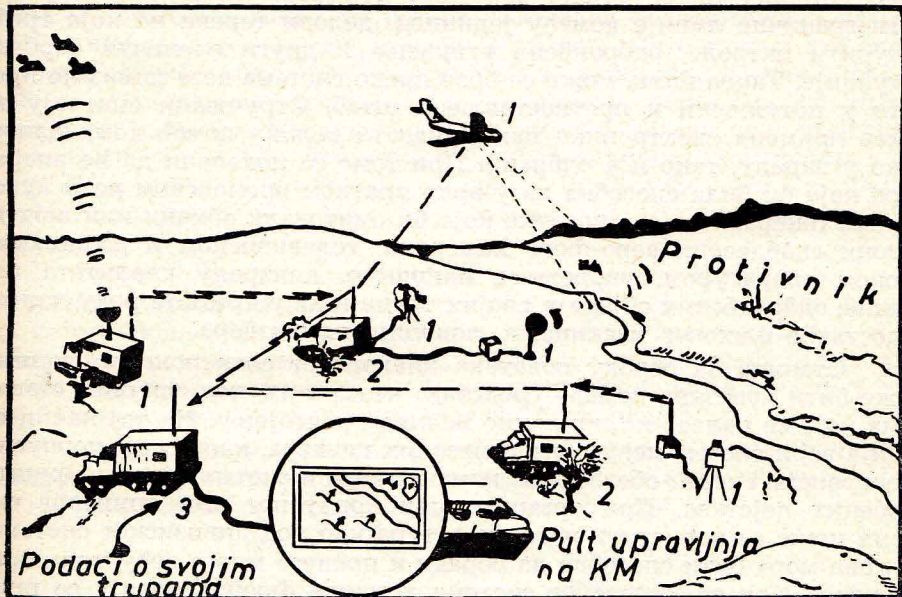
Једна електронска рачунска машина не може да реши све проблеме. Потребно је разрадити читав специјалан систем који ће уносити у машину неопходне информације. Он треба да садржи велики број електронских уређаја: разна средства за откривање непријатеља и најаву праваца његових напада; апаратуру која омогућује команданту да располаже подацима о ваздушној ситуацији, као и о могућности како најбоље да искористи придата ваздухопловна средства; апаратуру везе за пренос информација о својим јединицама и података извиђања и, на крају, апаратуру радиоизвиђања и ометања, чији је задатак скупљање података о непријатељу путем радиоизвиђања и ометање рада његових радиосредстава.

На приложеној шеми (скица 2) приказана је једна варијанта електронског система обезбеђења командовања дивизијом. Центар овога система је станица за обраду података (3), која је смештена на командном месту. Центар станице за обраду података чини електронска рачунска машина. Она је повезана са електронским уређајима за примарну обраду података (2), који се налазе у свим елементима борбеног поретка дивизије, на командним местима и штабовима суседних јединица и у органима позадине. Са тим уређајима могу бити такође повезана техничка средства извиђања (1) — радар, телевизиске коморе, инфрацрвени уређаји, авионска извиђачка апаратура итд. Принцип рада уређаја за примарну обраду података зависи од карактера обавештења које треба помоћу њих унети у електронску рачунску машину станице за обраду, а и од положаја уређаја у зони дејстава предњих борбених делова или у рејону позадине. Подаци могу бити визуелни (који се преносе у облику телефотоа), радарски импулси или речима. За предају текста могу се користити машине сличне

телепринтерима, које раде врло великом брзином. Користе се и фото-телеграфски уређаји који омогућују пријем и предају шема, таблица, карата и других података, датих графички.

Електронска рачунска машина, која се налази на станици за обраду, може чувати информације у облику забелешки на магнетној траци у огромним количинама — до 25 милиона цифара или знакова. При томе њен механизам за читање може у току једне минуте да пронађе и изда команданту потребан податак, а аритметички уређај аутоматски врши све аритметичке операције брзином од неколико десетина хиљада операција у секунди.

Скица 2

Поставља се питање: на који начин треба информацију, припремљену за електронску рачунску машину, преносити у центар за обраду података? Да ли је потребна специјална мрежа веза која би повезивала центар за обраду података са апаратурама на терену? Према резултатима досадашњих испитивања нема потребе за таквом мрежом. Рад електронског система дивизије треба да базира на постојећем дивизиском систему веза. Електронски систем обезбеђења командовања помоћу апаратуре за извиђање, електронских рачунских машина итд., скупиће, обрадити и анализирати обавештења о противнику, податке о својим трупима и друге информације; систем веза преноси те информације на станицу за обраду и на друга места где су оне потребне.

Информација добијена на станици за обраду помоћу електронске рачунске машине треба да дође на пулт који се налази на исту-

реном командном месту дивизије. Овде у најразличитијим облицима — на телевизиским и радарским екранима, специјалним картама које се мењају, шемама и томе слично — имаће се непрекидно слика тренутне ситуације на бојишту. Претпоставља се да непрестано осматрање непријатеља омогућује да се у систем обезбеђења унесе довољно података како би се графички могао приказати распоред и премештање његових јединица, брзина кретања, бројно стање и други неопходни подаци.

Подаци сакупљени путем електронског система обезбеђења командовања омогућују штабу да помоћу рачунске машине брзо састави врло детаљну шему рејона борбених дејстава. На њу се могу нанети граничне линије између јединица, делови терена на које треба истурити патроле, одбранбена утврђења и други елементи борбене ситуације. Таква шема може се брзо преко система веза дивизије пренети у потчињени и претпостављени штаб. Стручњаци сматрају да таква примена електронике може указати велику помоћ команданту, како у нападу, тако и у одбрани. При томе се подвлачи да ће апаратура која би била способна да у врло кратком временском року аутоматски генералише све податке које би емитовали обични или вођени авиони снабдевени аеро-фото камерама, телевизиском и радиолокационом апаратуром, упростити, на пример, контролу квалитета изградње одбранбених објеката својих трупа и да у кратком року изнесе недостатке њиховог маскирања, локације или избора.

Станица за обраду података дивизиског електронског система може бити повезана помоћу средстава везе са другим сличним станицама које се налазе на прилично великом растојању. На тај начин се добија већи систем међусобно повезаних центара, на пример, корпусни електронски систем обезбеђења командовања и систем целог попришта борбених дејстава. При организовању корпусног или армиског система може се користити иста апаратура као код дивизиског система, али она мора бити способна да обради и пренесе много већу количину података. Код електронског система команде фронта морају се применити још веће и компликованије машине, способне да изврше огроман број задатака по обради, „памћењу“ и преносу у штабове армија и више штабове. Такав електронски систем може се искористити не само за командовање јединицама на бојишту, него и за планирање борбе и операција.

Велики број иностраних специјалиста претпоставља да, пред планирање армиске операције, штаб армије може да скупи помоћу електронског система много података који се односе на противника, рејон операција, квалитет терена, климатске услове, могућност пребацивања трупа ваздухом и др. На основу испитивања тих многобројних података може се саставити неколико варијанти развитка борбених дејстава. Те варијанте треба затим „испробати“ на специјалним електронским машинама у које се постепено уносе елементи припремљених варијанти, као и сва могућна одговарајућа противдејства непријатеља. Све то, разуме се, не може да послужи као коначан критериј за оцену усвојеног решења, јер избор плана операција у

крајњем степену зависи од прецизности добијених података о непријатељу и његовим операцијама. Ипак, узимајући у обзир резултате добивене од електронске апаратуре, као и многе друге факторе — морални квалитет трупа, њихову спремност и остале — команданту је лакше донети решење и он се у великој мери може надати позитивном исходу предузетих мера.

Помоћу електронског система обезбеђења командовања армије и дивизије могу се много једноставније и у краћем року пренети борбени задаци командантима и штабовима свих јединица и служби на попришту борбених дејстава. Осим тога, командант армије, користећи се електронским системом који је повезан са различитим органима и службама, може да тражи неопходна обавештења и да брзо добије информације о овом или оном питању. Исто тако и све опште армиске службе могу преко система обезбеђења командовања фронта добити информације неопходне за планирање рада. Пренос информација из једног система у други (на пример, из армиског у дивизијски) остварљив је помоћу покретних брзодејствујућих комутатора који раде самостално — без човечје помоћи — и који би били способни да аутоматски повезују било које елементе појединих електронских система.

Развој електронских система командовања трупама још увек се налази у фази пројеката и експеримената. Њихова израда захтева да се преброди велики број научних, техничких, материјалних и организациских проблема. Па ипак, због све већег пораста нивоа развита електронске технике постоји оправдана нада да ће већ у току идућих неколико година и тај задатак бити решен.

О широким могућностима коришћења електронских рачунских машина у савременим армијама технички развијених земаља добиће се најбоља слика ако наведемо неколико примера.

У противавионској одбрани

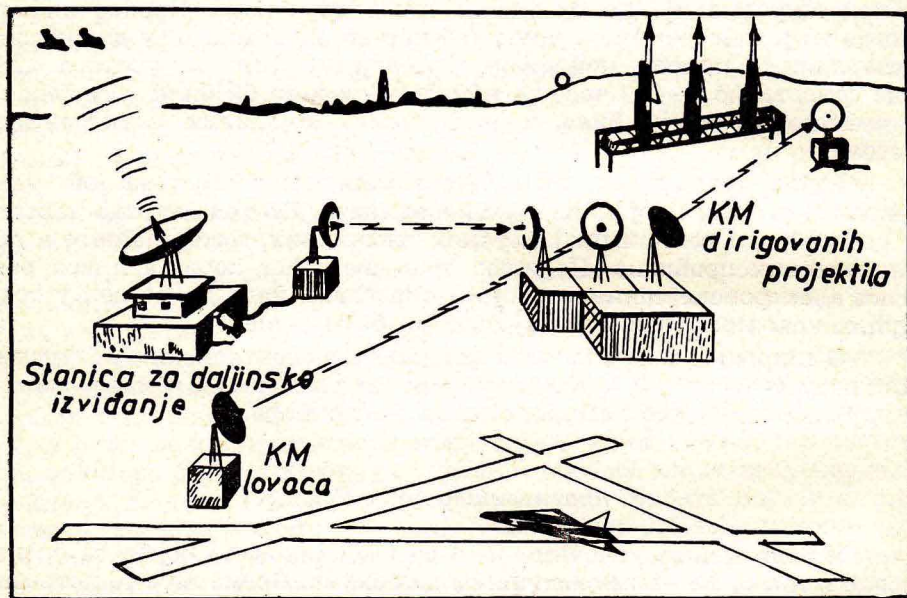
У савременим условима јако се компликовала борба са брзим, високо и ниско летећим ваздушним циљевима. Време које је потребно да се на њих реагује активним средствима противавионске одбране — противавионска артиљерија, ловци-пресретачи и вођено ракетно оружје — ограничено је до минимума. Због тога је настала велика потреба за средствима која би омогућила да се за кратко време у рукама команданта нађу неопходна обавештења о ситуацији у ваздуху и да се брзо и без грешке изабере у датој ситуацији најефикасније оружје или борбена техника. Како су показала истраживања, тим захтевима одговарају системи противавионске одбране засновани на принципу коришћења електронске рачунске машине.

У центру таквог система налази се по својим могућностима прилично велика електронска рачунска машина (скица 3). У њен уређај за памћење раније се унесу „адресе“ и борбене карактеристике батерија противавионских диригованих пројектила, аеродрома ловаца-

пресретача и противавионских артиљерских батерија. Командна места јединица тих борбених средстава спајају се са електронском рачунском машином линијама веза, по којима се преносе команде за управљање.

При појави непријатељских авиона, радиолокационе станице за даљинско извиђање одређују њихове тачне координате, азимут, даљину и висину. Променљиве координате ваздушних циљева непрестано се шаљу у електронску рачунску машину. Програм њеног рада тако је састављен, да она после сваке промене координата циља аутоматски прорачунава његову брзину, курс, а такође аутоматски почиње да решава задатак пресретања, вршећи једновремено избор најпогоднијег средства противавионске одбране за уништење циља, на пример, по његовом распореду и даљини гађања.

Скица 3

Чим средство за уништење ваздушног циља буде изабрано, електронска машина шаље сигнал на одговарајуће командно место (у штаб јединице ловаца-пресретача, или место одакле се руководи противавионским вођеним реактивним пројектилима). Овде се усваја конкретно решење и спроводи одлука о пресретању датог ваздушног циља. У случајевима кад се за пресретање користе авиони ловци, команде за навођење могу се из електронске рачунске машине слати непосредно авиону све док овај не дође у рејон прорачунаог сусрета са циљем. Довођење авиона у положај за отварање ватре пилот остварује помоћу специјалне апаратуре. Она се састоји од радиолокационе станице за пресретање и нишањење и рачунско-решавајућег уређаја

који аутоматски одређује за уништење циља неопходну трајекторију напада и моменат отварања ватре.

Ако је, пак, електронска рачунска машина центра за командовање изабрала противавионске вођене пројектиле као, у датој ситуацији, најефикасније средство за уништење циља, одговарајуће команде шаљу се електронској рачунској машини која се налази на месту одакле се руководи ватром пројектила. Та машина решава коју ће батерију или групу батерија изабрати за уништење конкретног циља и шаље његове координате у апаратуру система навођења.

У ваздухопловству

У данашње време не може се замислити ваздушна навигација без примене специјалних средстава помоћу којих се непрекидно одређују курс и брзина авиона у односу на земљу, угао заносења због ветра, географски положај авиона, растојање које га дели од циља. Ма на какав начин да се одређују ове величине, у комплет навигационе апаратуре као основни део треба да уђе уређај који ће их прорачунавати на основу улазних података. За ту намену може се користити и електронска рачунска машина.

Једна од већ конструисаних специјалних навигационих апаратура тешка је свега 52 кг. По датом задатку она непрекидно одређује положај авиона и, узимајући у обзир координате тачке где треба да буду откачене бомбе, одређује потребан курс, преносећи преко аутоматског пилота „упутства“ на команде авиона. Програм рада апаратуре може бити састављен и тако да поступно усмерава авион на неколико циљева.

Електронске рачунске машине неопходне су и у комплету навигациско-бомбардерске апаратуре, која омогућује да се по навигациским подацима и координатама циља, одређеним од стране авионске радиолокационе апаратуре, изврши прецизно бомбардовање. У случају када бомбардер избацује вођени пројектил „ваздух — земља“, захтеви који се постављају електронским рачунским машинама још су већи, јер се поред одређивања момента избацивања пројектила захтева и његово тачно навођење на циљ.

Сличан задатак решава и електронска рачунска машина монтирана на слободним ракетама и авион-пројектилима далеког домета. Тачност њиховог рада треба да је много већа, јер се захтева да обезбеде аутоматско полетање по прецизној, раније израчунатој и у облику програма задатој трајекторији, а долазак на циљ треба да буде остварен уз минимално могућно скретање.

Решавање задатка навођења пројектила на циљ дели се у две етапе. У почетку помоћу електронске рачунске машине израчунава се трајекторија летења пројектила од старта до циља и саставља се програм рада електронског уређаја који се налази на самом пројектилу. За време летења тај уређај аутоматски врши прорачун стварне

трајекторије и упоређује је са прорачунатом. Узимајући у обзир њихова отступања, аутомат помера команде пројектила тако да се стварна и прорачуната трајекторија поклопе.

У морнарици

Слично организацији противавионске одбране, могу се електронске рачунске машине искористити у систему организације заштите бродова од непријатељског ваздушног напада. Поједини ватрени комплекси активних средстава ПАО бродова, на пример, носиоци противавионских вођених реактивних пројектила, могу се појачати рачунским уређајима који омогућују да се изради прорачун неопходних података за отварање ватре по циљевима у ваздуху. Важна улога припада електронским рачунским машинама у саставу навигационих система патролних авиона који базирају на носачима авиона и обалским аеродромима.

У страним флотама велика се пажња поклања бродовима — носиоцима слободних ракета и авиона-пројектила. Да би се ти пројектили могли успешно користити за уништење непријатељских циљева на обали или мору, неопходно је знати тачан географски положај брода који отвара ватру и место циља. И у овом случају у помоћ долази електронска техника. Електронска рачунска машина, која улази у комплет бродског навигационог система, омогућује да се у сваком тренутку и са великом тачношћу одреде географске координате циља као и тачка лансирања пројектила. За време његовог лета ка циљу она непрекидно упоређује стварну трајекторију са прорачунатом и у случају да се не поклапају, обезбеђује потребне корекције које омогућују да се пројектил доведе тачно на циљ.

У тенковским јединицама

Користећи савремена достигнућа електронске рачунске технике, данас је могућно конструисати различита средства која омогућују да се процес управљања борбеним машинама на бојишту аутоматизује. Једно од таквих средстава је и тенковски рачунар координата (слика 4).

Тај се уређај састоји од интегратора, рачунара и електронских кола сабирања и одузимања. Пред почетак покрета командир тенка одређује координате полазне и крајње тачке. При кретању тенка уређај показује азимут ка крајњој тачки, стварни курс, отстојање до циља и тренутни положај тенка. Командир тенка мора да води машину тако да се стрелице које показују задат и стварни правац кретања поклапају.

Користећи навигациске уређаје, командир може у било ком моменту саопштити штабу своје координате, а приликом маневрисања

да увек зна задат правац и удаљеност до крајње тачке. Рачунар координата нарочито олакшава вођење тенкова и других возила у пустињама, тундрама и на другом земљишту где је тешка оријентација.

У позадини

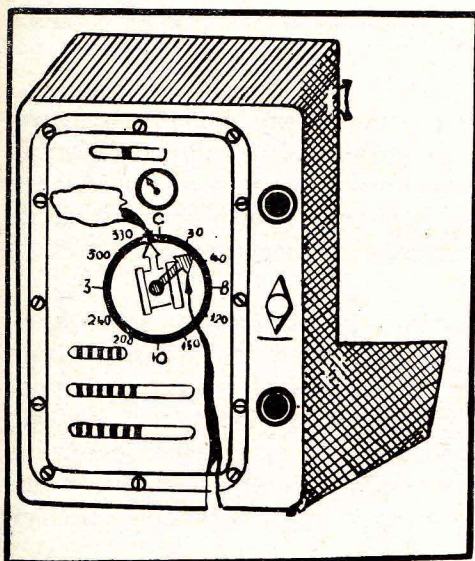
Пораст броја личног састава јединица, повећање количине борбене технике и оружја, као и њихова аутоматизација, повећали су потребе трупа у материјалним средствима два до четири пута, а у неким, на пример, у гориву за реактивне пројектиле, и до десет пута. Порасла је и номенклатура предмета за снабдевање. Имајући у виду могућност атомских напада, не сме се на једном месту концентрисати

велика количина предмета материјално-техничког обезбеђења. Само добро заштићене позадинске базе, прилично удаљене од фронта, могу се налазити у релативној сигурности. Да би се из тих база доставила трупама неопходна материјална средства, потребно је велико скраћење процедуре око њиховог требовања, издавања и транспорта.

Процес снабдевања трупа умногоме зависи од прорачуна који се врше у штабовима и позадинским органима. Обиље бројчаних података и требовања, распоређивање и руковођење, заједно са разношењем, чини тај процес врло дугим, тешким, а систем снабдевања гломазним. Међутим, нов начин вођења рата и пораст покретљивости трупа

неопходно захтевају велику, већу него икад раније, ефикасност рада органа позадине. Тај проблем најбоље се може решити механизовањем и аутоматизовањем процеса снабдевања трупа користећи огромне могућности електронске рачунске технике. Већ су направљене специјалне електронске рачунске машине за коришћење у позадини. Оне омогућују да се време потребно за ову или ону процедуру снабдевања скрати са 25 на 1 до 2 дана. Како се то постиже?

У централној бази за снабдевање поставља се електронска рачунска машина у чији се уређај за памћење уносе подаци: каквим се предметима снабдевања, у којој количини и асортиману располаже и у којим се складиштима налазе. Машина је са тим магацинима повезана радиовезама и помоћу њих преноси наредбе за утовар. Требовање које доставља јединица аутоматски се анализира, а затим се из пода-

така који се чувају у уређају за памћење („мозгу“) машине бирају адресе складишта из којих је најближе слати тражени материјал. На излазу машине појављује се сигнал, који у зашифрованој форми садржи наредбу складишта да изда требовани материјал. Без учешћа човека тај сигнал се помоћу радија преноси у одговарајуће складиште. Време које протекне од доласка требовања у централну базу до пријема сигнала у складишту износи неколико секунди.

Велика брзина обраде требовања није једино преимућство позадинске електронске рачунске машине. Могућност да се у њеном „мозгу“ сачува огромна количина бројних података умногоме поједностављује вођење писмене документације. У врло кратком временском интервалу може се проверити колико је из неког складишта издато материјала, колико га још има и др.

*

У чланку су у општим цртама изнете неке области примене електронске рачунске машине у војној пракси. У страниј литератури се подвлачи да је тешко оцртати круг у коме би се навеле све области њихове примене, јер се он сваки дан, са сваким новим успехом науке и технике, све више шири. Тај процес ће се несумњиво вршити и убудуће.

Потребно је напоменути да, ма како важни били подаци добијени помоћу електронске рачунске машине, они претстављају само претходно обрађена питања и материјал команданту за доношење одлуке. И други квалитети дејствујућих страна нису били узети у обзир приликом анализа борбених дејстава помоћу електронске рачунске машине. Командант, располажући подацима добијеним помоћу електронске рачунске машине, сам узима у обзир друге факторе и доноси одлуку.

Исто тако не смеју се електронским рачунским машинама приписивати натприродна својства. Оне су само инструменти који ослобађају човека врло тешког рада и у великим размерама повећавају његову продуктивност и ефикасност.

PRIKAZI STRANIH KNJIGA I ČASOPISA

Pukovnik M. Ivanov

ORGANIZACIJA I VAŽNIJE ODLIKE TAKTIČKE UPOTREBE FRANCUSKIH DIVIZIJA¹⁾

U članku pod gornjim naslovom pisac daje prikaz savremenih francuskih divizija i, na osnovu raznih gledišta objavljenih u francuskim stručnim vojnim časopisima,²⁾ njihovu taktičku upotrebu. Potrebno je napomenuti da je reorganizacija KoV u Francuskoj započela odmah posle Drugog svetskog rata i da su Francuzi vrlo intenzivno eksperimentisali sa novim formacijama, naročito sa oklopnim i motorizovanim divizijama, prilagodavajući ih uslovima savremene borbe. U toku 1955/56 godine vršeni su eksperimenti sa motorizovanim divizijama od 11 hiljada ljudi (sastava 5 motorizovanih pukova i 1 tenkovski) i mehanizovanim divizijom od 7 hiljada ljudi (sastava 2 pešadiska, 1 izviđački i 1 motorizovani puk). Ove divizije su nazvane »atomske« i ušle su u sastav NATO kao francuska varijanta novih taktičkih jedinica³⁾. Pored ovih, u sastav NATO su ušle: pešadiske divizije od 19 hiljada ljudi, oklopne od 17 hiljada i vazdušnodesantna od 13 hiljada ljudi⁴⁾. Ovakve su divizije, zbog svog glomaznog sastava, pretrpele izmene tako da je u toku 1957 godine izvršena još jedna reorganizacija koja je svela KoV u Francuskoj na sledeće tipove divizija: pešadisku, pešadisko-mehanizovanu, brzu-me-

hanizovanu i oklopnu. Prva tri tipa su nazvana »atomska« i stavljena su pod komandu NATO.

U daljem delu članka pisac iznosi već izvršene izmene u organizaciji pešadiske i brze-mehanizovane divizije i njihovu taktičku upotrebu, a za ostale samo njihov sastav i neke nove varijante koje se predlažu.

Pešadiska divizija u Francuskoj se razlikuje od nedavno usvojenog tipa ove divizije u SAD i Velikoj Britaniji. Dok je u američkoj diviziji, kao osnovna formacija za izvršenje borbenog zadatka, usvojena *borbena grupa*, a u britanskoj *brigadna grupa*, Francuzi zastupaju gledište da *puk treba* da ostane osnova taktičke grupe manjeg sastava koji je formiran za izvršenje određenog borbenog zadatka. Pešadiska divizija ima tri puka, svaki sastava: štab puka, četa za komandovanje i opsluživanje, 3 pešadiska bataljona, jedna minobacačka i jedna protivtenkovska jedinica.

Bataljon. — U članku se podvlači da pešadiski bataljon predstavlja »osnovnu taktičku i prvu jedinicu taktičkog manevra« sposobnu za samostalno vođenje borbe. Njegova jačina treba da bude 1.000—1.500 ljudi. Ovakvu ulogu bataljonu odredila je i »Direktiva za taktičku upotrebu kopnenih snaga« koju je izdao Generalštab francuske vojske. Bataljon je, prema tome, osnovna jedinica koja se ojačava tenkovima, artiljerijom i drugim sredstvima. S obzirom na to, sadejstvo rodova vojske, koje se ranije ostvarivalo samo na stepenu taktičke pešadiske ili oklopne grupe (na bazi pešadiskog ili tenkovskog puka), sada se ostvaruje i u taktičkoj podgrupi na bazi bataljona. Ako se pođe od ovoga, bataljon postaje »osnovna figura taktičkog manevra«.

Za komandovanje, komandant bataljona ima pomoćnika i četvu za komando-

¹⁾ Полковник М. Иванов, Организация и некоторые основы тактики французских общевойсковых соединений, *Военный Вестник*, децембар 1958.

²⁾ Serija članaka iz *La vie militaire* od 15 februara do 1 septembra 1957 godine, pod naslovom »Nos forces terrestres«; *La vie militaire* od 24 januara 1958 i časopis *Revue militaire générale* februar 1957, pod naslovom »La division blindée de l'ère atomique«.

³⁾ *Ежегодник*, 1957, стр. 438.

⁴⁾ *Большая советская энциклопедия*, т. 45, стр. 491.

vanje i opsluživanje. Po mišljenju pisca, ova četa potpuno obezbeđuje komandovanje i snabdevanje. U njen sastav ulaze sledeća odeljenja: štabno, izviđačko i osmatračko, sanitetsko, za održavanje i remont, kao i vodovi za vezu i snabdevanje. Svega u četi ima 125 ljudi i 32 automobila. Od sredstava za vezu četa raspolaže: radiostanicama tipa 694 (dometa 50 km), za vezu sa komandantom puka i susednim bataljonima, i radiostanicama tipa 300 (dometa 5 km), za vezu sa četama u sastavu bataljona.

*Pešadisku čet*u pisac prikazuje kao »jedinicu sposobnu za samostalno dejstvo u uslovima upotrebe atomskog oružja« i kao »osnovnu jedinicu« za dejstvo protiv partizana. Bataljon ima 4 pešadiske i četu za podršku.

Od *artiljerije* divizija ima, kao i ranije, tri diviziona haubica 105 mm i jedan 155 mm, od po 18 oruđa u divizionu. U najskorije vreme predviđa se ojačanje ove artiljerije reaktivnim projektilima tipa *zemlja—zemlja*, dometa preko 20 km, a protivtenkovske artiljerije dirigovanim reaktivnim projektilima (SS-10).

Protivavionska artiljerija po novoj organizaciji nije predviđena.

Tenkovske jedinice su u ovom tipu divizije zastupljene *pukom srednjih i pukom lakih tenkova* (izviđačkih). Puk srednjih tenkova čine 3 tenkovska eskadrona⁵⁾ i eskadron za komandovanje i opsluživanje. Svaki tenkovski eskadron ima 4 tenkovska i 4 moto-pešadiska voda, odnosno 186 ljudi. Puk ima 66 tenkova i transportera i 730 ljudi. U napadu puk je glavno sredstvo za podršku pešadiskih bataljona prvog ešelona, a u odbrani je predviđen, kao rezerva komandanta divizije, za protivnapad zajedno sa drugim ešelonom (rezervom) divizije.

Puk lakih tenkova pretstavlja vrlo jako izviđačko sredstvo u rukama komandanta divizije. Jačine je 53 tenka (700

ljudi) formiranih u tri tenkovska eskadrona (od po 17 tenkova i 150 ljudi). Glavni zadatak puka je — izvidanje za račun divizije, ali mu se mogu dodeliti i ovi zadaci: obezbeđenje krila i spojeva, proširenje uspeha pešadiskih jedinica i gonjenje neprijatelja koji odstupa, kao i zadatak da zadrži zauzeto zemljište do dolaska pojačanja. U odbrani se puk drži u rezervi za protivnapade, a eskadron lakih tenkova (AMX) se upotrebljava prema opštem planu pokretne protivtenkovske odbrane.

Avijacija divizije ima jedinicu lake avijacije (10 aviona za izvidanje i odeljenje helikoptera) za blisko izvidanje, korekturu artiljerijske vatre i održavanje veze.

Od *ostalih jedinica* divizija ima: pionirski bataljon (od 4 pionirske čete), bataljon veze i pozadinske jedinice.

Na ovaj način jačina ove divizije, u kojoj je smanjeno brojno stanje jedinica, a neke su i ukinute, sada iznosi oko 13 hiljada ljudi (ranije 19), 120 tenkova, 72 oruđa poljske artiljerije, 162 minobacača, 36 bestrajnih oruđa i oko 2.300 automobila. Smatra se, ističe pisac, da ove divizije sa manjim izmenama mogu lako postati vazdušno-desantne i brdsko-pešadiske.

Taktička upotreba. — U napadu je ova divizija normalno u sastavu armiskog korpusa, stim što se može upotrebiti u prvom ili drugom ešelonu, na glavnom ili pomoćnom pravcu. Širina njenog fronta u napadu određuje se zadatkom i mogućnostima njene artiljerije. Smatra se da joj formacija sredstva dozvoljavaju izvođenje napada u zoni širine 6—10 km; po dubini bliži joj je zadatak (ili »zadatak prve faze« kako to kažu Francuzi), — ovlađivanje položajima neprijateljske diviziske rezerve (10—12 km), a sledeći — dalji (ili »zadatak druge faze«) položaj neprijateljskih korpusnih rezervi (30 km). Analogno tome iznose se i ostale norme:

	Širina fronta napada	Dubina bližeg napada	Dubina daljeg napada
pešadiski puk (taktička grupa)	3—4 km	5—6 km	8—12 km
pešadiski bataljon (taktička podgrupa)	1—2 km	do 2 km	5—6 km
pešadiska četa	250—300 m	—	—

⁵⁾ Francuzi upotrebljavaju termin tenkovski eskadron koji, ustvari, odgovara našem pojmu tenkovske čete — Prim. Dj. — I.

Borbeni poredak divizije u napadu ranije organizovan neprijateljski položaj može biti u jednom, dva ili tri ešelona. Najčešće je u dva. Prvi ešelon obično o-

brazuju dva pešadiska puka (taktičke grupe), a drugi (rezervu) jedan pešadiski puk (taktička grupa). Još se obrazuju artiljerijske grupe, tenkovske (protivtenkovske) i inženjerijske rezerve. Dubina ovakvog borbenog poretka divizije iznosi 6—8 km. Za izvođenje napada divizija se ojačava i to ako napada u prvom ešelonu armiskog korpusa i na pravcu glavnog napada — sa 6 diviziona poljske artiljerije, 1—2 diviziona pav artiljerije, pukom srednjih tenkova i pionirskim bataljonom.

Polazni položaj za napad je na 800—1.000 m od prednjeg kraja neprijateljske odbrane. Na njemu se predviđaju veliki inženjerijski radovi. Pisac dalje ističe da će napadu prethoditi atomska priprema i da će se ona izvoditi po odluci višeg pretpostavljenog, ili u toku artiljerijske i vazduhoplovne pripreme ili pre ovih. Atomski se napad načelno može izvršiti ili na prvi ili na drugi položaj, sa ciljem da se stvori duboka breša i olakša proboj, ili pak na položaje divizijske ili korpusne rezerve — da bi se onemogućili protivnapadi rezervama i obezbedilo brzo nadiranje.

U članku se podvlači uloga bataljona. On je u napadu obično u sastavu puka i čini jezgro taktičke podgrupe. Njegov borbeni poredak može biti u jednom ili dva ešelona. Prvi i glavni objekt napada bataljona je prvi položaj, a sledeći — pojedina žarišta otpora u dubini neprijateljske odbrane. Ako je izvođena atomska priprema, jedinice bataljona nastupaju na vozilima ili, kao desanti, na tenkovima. One se staraju da što pre likvidiraju pojedine tačke otpora ili da odbiju protivnapade manjih neprijateljskih snaga. Ako prvi položaj nije dovoljno neutralisan, bataljoni sačekuju početak artiljerijske pripreme i izlazi na jurišni položaj, a prenosom artiljerijske vatre u dubinu, prvi ešelon bataljona, sa pridatim tenkovima, energično napada određen objekt.

U odbrani je pešadiska divizija u sastavu armiskog korpusa i može biti u prvom ili drugom ešelonu, na glavnom ili sporednom pravcu. Na glavnom se pravcu obično postavlja u dva ešelona. U prvom su, najčešće, dva, a u drugom (rezervi) do jednog pešadiskog puka, puk srednjih i veći deo puka lakih tenkova (izviđačkih). Pored ovoga, stvaraju se artiljerijske grupe, protivtenkovska i inženjerijska rezerva. Pukovi prvog ešelona takođe su u dva ešelona, sa dva bataljona na prvom položaju i jednim na drugom, te tako za od-

branu mogu zauzeti front širine 5—6 km. Međutim, ako se uzmu u obzir međuprostori od 1—2 km između pešadiskih bataljona, kako se to preporučuje u francuskim pravilima, onda front puka može izneti i 6—8 km. Oдавde proizilazi da front odbrane jedne pešadiske divizije sa dva puka u prvom ešelonu može da iznese 15—20 km. Pešadiski bataljon poseda u odbrani rejon od 2×2 km i obrazuje odbranbeni čvor. U pojasu otpora (u prvom ešelonu divizije) organizuju se 6 bataljonskih čvorova sa po 3 linije rovova. U rejonu divizijskih rezervi sistem rovova i saobraćajnica manje je razvijen. Svaki bataljon na prvom položaju istura jedan do dva voda kao borbeno obezbeđenje. Organizovanju zemljišta poklanja se velika pažnja, a naročito preprekama koje se aktiviraju vatrom svih vrsta oružja.

Ešeloniranjem vatrenih sredstava i prepreka predviđena je protivtenkovska odbrana po celoj dubini. Za ovu se koriste tenkovi, bestrajna protivtenkovska oruđa, reaktivna protivtenkovska sredstva, dirigovani reaktivni protivtenkovski projektili (SS-10), poljska i pav artiljerija i protivtenkovske prepreke. Osnovu PTO čine odbranbeni čvorovi organizovani u smislu PTO, pri čemu je predviđeno organizovanje osmatranja i obaveštavanja. Po pukovima i u diviziji obrazuju se pt rezerve. Pukovska se rezerva nalazi u pojasu otpora između prvog i drugog položaja, a divizijska na najugroženijem pravcu iza pojasa otpora.

Protivatomskom i protivhemiskom zaštitom predviđene su mere blagovremenog otkrivanja neprijateljskog napada, zaštite ljudstva i materijala i otklanjanja posledica. U pogledu protivatomske odbrane, na prvom mestu se preporučuje rastresiti raspored trupa, maskiranje i sistem obaveštavanja, a zatim obimna inženjerijska organizacija zemljišta.

Brza-mehanizovana divizija, po svojoj organizacionoj strukturi, donekle liči na borbenu grupu američke pešadiske divizije. U sastavu ove divizije nalaze se tri združena puka (svaki sastava: eskadron za komandovanje i opsluživanje, izviđački eskadron, 2 pešadisko-protivtenkovske čete, 2 eskadrona lakih tenkova (AMX), baterija podrške i jedinica veze i inženjeriskog izviđanja; ovakav sastav puka, prema pisanju francuske vojne štampe, predstavlja »osnovni organizacioni oblik manevra«, izviđački puk, divizion samohodnih haubica 105 m/m, pav divizion, pionirski bataljon, četa za vezu, ba-

taljon opsluživanja (sastava: četa za regulisanje saobraćaja, sanitetska i četa za evakuaciju motornih vozila) i gruna trupne avijacije i helikoptera. Za rukovođenje svim ovim jedinicama komandant divizije ima štab, štabnu četvu i vod helikoptera.

Brojno stanje ovakve divizije iznosi oko 10 hiljada ljudi, 132 laka tenka (AMX), 68 oklopnih automobila, 36 samohodnih haubica 105 m/m, 48 uređaja dirigovanih reaktivnih protivtenkovskih projektila (SS-10) i preko 2.000 transportnih i specijalnih automobila.

Puk i njegova taktička upotreba. — Pisac je najviše prostora posvetio združenom puku, njegovom sastavu i borbenoj upotrebi njegovih glavnih delova.

Puk združenog sastava broji 1.500 ljudi, 44 laka tenka, 5 oklopnih automobila, 6 samohodnih haubica 105 m/m i 16 uređaja reaktivnih projektila (SS-10).

Postojanje relativno jakih izviđačkih sredstava i manjeg broja pozadinskih jedinica čini puk vrlo pokretljivim i manje osetljivim na iznenadan neprijateljski napad, a njegova potpuna motorizacija, laki tenkovi i samohodna artiljerija olakšavaju mu izvođenje borbenih dejstava i van puteva. Međutim, iskustva stečena u toku izučavanja borbenih mogućnosti brzemehanizovane divizije pokazala su da ovakvi pukovi, bez upotrebe atomskog oružja, ne raspolazu dovoljnim sredstvima za napad. Puku nedostaje formacijska artiljerija, kao i minobacači, zbog čega se u izvesnoj meri smanjuju mogućnosti vođenja pozicijske odbrane i napada na neprijatelja koji je blagovremeno pripremio odbranu.

U napadu, pri proboju organizovane odbrane, odnosno pri razvoju uspeha po dubini, puk može biti određen u prvi ešelon, sa zadatkom da do dolaska glavnih snaga probije neprijateljsku odbranu na određenom pravcu i ovlada rejonom koji bi najbolje odgovarao razvoju i pojavi glavnih snaga divizije u neprijateljskoj pozadini. Izbijanjem divizije u dubinu neprijateljske odbrane puk može dobiti i druge zadatke, naprimer, razvijanje uspeha, borbu sa neprijateljskim rezervama i delovima koji ostepaju, držanje zauzetog rejona, itd. U napadu na neprijatelja koji je na brzu ruku poseo položaj, puk dejstvuje na pravcu kome neprijatelj nije obratio dovoljno pažnje i gde nije otežano izvršenje daljeg zadatka divizije.

Borbeni poredak puka zavisi od zadatka, karaktera neprijateljske odbrane i zemljišta u datoj zoni. Ako puk u prvom

ešlonu divizije napada neprijatelja koji je na brzu ruku poseo položaj, a zemljište je pogodno za izvršenje zadatka, naprimer, obezbeđenje pokreta divizije u dubinu odbrane, onda se puk može postaviti u dva ešelona. U prvom su jedinice pešadije, a u drugom tenkovi, koji idu iza prvog i obezbeđuju mu vatrenu podršku.

Izviđački puk. — Divizija ima u svom sastavu izviđački puk sastavljen od: eskadrona za komandovanje i opsluživanje, tri izviđačka eskadrona (po 17 oklopnih automobila u svakom), baterije samohodnih haubica 105 m/m i inženjeriske jedinice. On je sposoban da izviđa u zoni od 40—50 km, a na dubini od 80—100 km.

Zbog postojanja jakih izviđačkih jedinica u diviziji (izviđački puk i 3 izviđačka eskadrona po pukovima), ona može, po francuskom gledištu, dobiti zadatak čisto izviđačkog karaktera: da u dubokoj neprijateljskoj pozadini vrši izviđanja od opšteg interesa. Rezultati eksperimentisanja ovom divizijom su pokazali da ona može uspešno izvršavati sledeće zadatke: dejstvo na širokom frontu i razvoj uspeha u napadu koji je postignut upotrebom atomskog oružja, odbrana na širokom frontu i zadržavajuća odbrana.

Oklopna divizija nije pretrpela neke bitne izmene jer se smatra da njena organizacija odgovara savremenim zahtevima. Ona se sastoji od 3 oklopne grupe (sastava: tenkovski puk, bataljon moto-pešadije, divizion samohotki, četa veze i četa za komandovanje), tenkovskog, izviđačkog puka, bataljona moto-pešadije, protivavionskog divizona, inženjeriskog i bataljona veze i pozadinskih jedinica. Brojno stanje je 17 hiljada ljudi, 283 tenka, 56 oklopnih automobila, 58 minobacača i 3.500 automobila i oklopnih transportera. Smatra se, prema mišljenju nekih francuskih vojnih stručnjaka, da ova divizija ima dosta nedostataka i predlažu da je treba reorganizovati ili stvoriti drugu otprilike ovakvog sastava: upravljanje (komandovanje, štabna četa, četa za vezu, sanitetska, četa helikoptera i lakih aviona), 3 oklopne grupe, izviđački puk (od 4 eskadrona oklopnih topova i 1 grupa »komandos»), združeni puk (izviđački eskadron, 2 eskadrona lakih tenkova AMX, eskadron samohotki 105 m/m, 2 streljačko-protivtenkovske i sanitetska četa), divizion samohodnih topova 155 m/m (12 samohotki), inženjeriski bataljon i grupa pozadinskih jedinica (autotransportni divizion, bataljon za materijalno tehničko obezbeđenje i četa za snabdevanje). Ovakva di-

vizija bi imala 14.600 ljudi, 248 tenkova (216 srednjih), 75 oklopnih automobila, 54 samohotke, 48 cevi pav oruđa 40 m/m, oko 3.280 automobila i 42 helikoptera i lakih aviona.

Osnovu divizije čine *oklopne grupe* koje dobijaju veliku samostalnost u pogledu snabdevanja. One se sastoje od 4 tenkovska eskadrona (72 tenka), 4 moto-pešadijske čete, artiljerijske i pozadinske podgrupe. Njihova jačina iznosi 2.750 ljudi i 585 automobila. Ovakva grupa, pa i druge varijante, danas je predmet proučavanja francuskih vojnih stručnjaka.

Pešadijsko-mehanizovana divizija stvorena je kao opitna. Sastoji se od: 5 pešadijskih pukova, tenkovskog puka, 3 artiljerijska diviziona, pionirskog bataljona, bataljona veze, bataljona za opsluživanje i jedinice lake avijacije. Jačina ovakve divizije je 14.000 ljudi, 54 poljske haubice (105 i 155 m/m), oko 90 minobacača, oko

150 lakih i srednjih tenkova i 3.000 raznih automobila. Sve se ljudstvo prevozi na automobilima i oklopnim transporterima.

U zaključku pisac smatra kao karakteristično da francuski vojni stručnjaci žele da, pre svega, uproste strukturu divizije, načine je gipkom i pogodnom za komandovanje — povećavajući broj njenih aktivnih boraca, »sa puškom u ruci«, na račun efektivna u pozadinskim jedinicama i štabovima. Dalje se može primetiti da jedinice niže od bataljona imaju četvornu podelu, da se u cilju povećanja pokretljivosti divizije uvode transportna sredstva sposobna za kretanje po svakom terenu.

Na kraju pisac ističe da postojeća organizacija i predloženi tipovi francuskih divizija nisu konačni i da je moguće njihovo dalje usavršavanje.

D. I.

KONVENCIONALNA ARTILJERIJA ILI RAKETE?

U novembarskom broju nemačkog časopisa *Wehrkunde* (br. 11/58) izišla su dva članka¹⁾ koji tretiraju pitanja budućnosti konvencionalne artiljerije i raketa. U prvom članku, *Dosadašnja artiljerija ili rakete*, pisac se zalaže za zamenu klasične artiljerije raketama, dok u drugom, *Da li je konvencionalna artiljerija zrela za odbacivanje?*, pisac zastupa mišljenje da će se konvencionalna artiljerija u svom sadašnjem obliku još dugo i obilno upotrebljavati.

Pisac prvog članka smatra da je pitanje raketa takoreći već odlučeno i da će one u budućnosti imati da prime zadatke dosadašnje artiljerije. On smatra da klasična artiljerija neće više predstavljati glavnu vatrenu snagu kopnene vojske, pošto je u pogledu dejstva atomsko oružje nadmašuje i onemogućuje koncentraciju njenih snaga, bez čega joj ni dejstvo ne može biti dovoljno efikasno. Sem toga, ona ima ograničenu pokretljivost, naročito njena oruđa velikih kalibara, a

i u razvoju moći dejstva došlo se do krajnjih granica. Kvalitativan skok predstavlja primena atomskog zrna kod klasičnih artiljerijskih oruđa, no ona se opet odlikuje velikom težinom koja im smanjuje pokretljivost i čini ih nepodesnim za dejstvo u sudarima gde brzina dejstva ima odlučujući značaj. Pisac smatra da dalje povećanje dejstva treba očekivati od budućeg tehničkog razvoja naoružanja, koji je opravdan samo ako se povećanje dejstva može ostvariti smanjenjem troškova, što bi se moglo postići, kako je to već iskustvo u Drugom svetskom ratu pokazalo, jedino raketama. On naročito insistira na razvoju *oruđa sa dvostrukom namenom* (oruđa koja mogu dejstvovati klasičnim i atomskim eksplozivom). U ova oruđa on, doduše, ubraja i atomsku artiljeriju, ali smatra da ona zbog svoje težine predstavlja samo privremeno rešenje. Oruđa klasične artiljerije, po njegovom mišljenju, ne odgovaraju za tu svrhu iz sledećih razloga:

— poboljšanjem oruđa ne može se postići neko bitno povećanje dejstva dosadašnje artiljerije;

— pokretljivost oruđa velikog kalibra je ograničena usled čega su lako povredljiva;

¹⁾ Herkömmliche Artillerie oder Raketen?, von Günther Kersandt, und die konventionelle Artillerie — schrottreif?, von Egon von Peller, *Wehrkunde*, Zap. Nemačka, novembar 1958.

— dejstvo konvencionalnog artiljerijskog zrna protiv nadmoćnijih neprijateljskih snaga je neznatno; praktično se može ojačati samo primenom atomskog eksploziva;

— za atomsku municiju potrebni su veliki kalibri i teška oruđa, koja se ne mogu primeniti u lokalnim ratovima.

Naprotiv, raketna oruđa su za ovo pogodnija pošto kod njih težina oruđa nije toliko zavisna od veličine raketa koje se sa njih izbacuju, pa su i pokretljivija. U pogledu moći dejstva i dometa, rakete znatno nadmašuju i granate najvećeg kalibra. Kao dalja preimućstva raketa pisac navodi: prostiju i jevtiniju izradu, manji utrošak gvožđa, mogućnost primene uređaja za vođenje i traženje ciljeva. On je mišljenja da se njihov jedini nedostatak što se lako otkrivaju po blesku i dimu, može lako parirati time da se svaki ploutun opaljuje sa drugog VP. Na taj bi način neprijateljsko protivdejstvo bilo izraženo na prazne položaje. Ovo je moguće lako postići, pošto veliko površinsko dejstvo raketa ne zahteva dugotrajnu korekturu i bavljenje na jednom položaju.

Taktičko raketno naoružanje treba da ima sledeće osobine: rasturanje 1—2%, mogućnost gađanja gornjom i donjom grupom uglova, a kod raketa velikog dometa različita punjenja da bi se mogao dobiti odgovarajući domet. Mada se danas sve veća pažnja poklanja raketama namenjenim za strategisko dejstvo, ipak i za dejstvo u taktičkim razmerama postoji već više tipova raketa (kao *Lacrosse* u SAD), koje mogu primiti na sebe sve zadatke teške artiljerije i učiniti je suvišnom u slučaju kada ovih raketa ima dovoljno. No, važno je da se pored teških razvijaju i rakete malog kalibra za dejstvo na kraća otstojanja, kao i oruđa za pojedinačnu upotrebu (naprimer, nemački *Panzerfaust*), koja su se s uspehom upotrebljavala još u Drugom svetskom ratu. Dogod se ovaj razvitak ne ostvari, dosadašnja artiljerija će, i po mišljenju ovog pisca, zadržati i dalje svoju ulogu na bojnopolju.

U vazduhoplovstvu je stanje slično, rakete zamenjuju topove aviona. Zbog velike visine i brzine leta savremenih bombardera, PAO sa zemlje je mogućna samo raketama. I mornarica modernizuje svoje jedinice naoružavajući ih raketnim oružjem. Sve ovo, po njegovom mišljenju, potvrđuje premoć raketa nad dosadašnjom artiljerijom.

Na osnovu izloženog on smatra da budućnost, i to bliska, pripada raketama. Zato i preporučuje ubrznani razvoj taktičnog raketnog oružja.

Pisac drugog članka ima sasvim različito mišljenje o raketama. Prihvatajući njihove pozitivne osobine, on iznosi i druge faktore koje treba imati u vidu pri proceni njihove upotrebe. Tako rakete *plotunskih bacača* dobro dejstvuju protiv živih nezaklonjenih ciljeva, pošto se oko 70% njihovog dejstva svodi na pritisak usled velikog eksplozivnog punjenja i tankih zidova, ali one ne mogu zameniti dejstvo granata na zaklonjene ili oklopljene ciljeve, a o tačnom dejstvu na male ciljeve zasada ne može biti ni govora. Pored toga, zrna plotunskih bacača sa stabilizatorima u vidu krila zahtevaju mnogo veća transportna sredstva. *Balističkim raketama* treba posvetiti veliku pažnju. On smatra da se samo može pretpostaviti kakva će izgledati artiljerija 1965 ili 1970 godine, pri čemu će besumnje doći do sve veće primene balističkih raketa, ali pri ovakvom razmatranju treba izbegavati hipoteze, i izneti stvarni odnos sadašnjih konvencionalnih oruđa i raketa koji je, po njegovom mišljenju, sledeći:

<i>Svojstvo</i>	<i>Oruđa</i>	<i>Rakete</i>
Rasturanje	manje	veće
Brzina vatre	veća	manja
Otkrivanje	teže	lakše
Rukovanje zrnima	lakše	teže
Vatra na ustima cevi (pojava svetlosti)	skoro ravna nuli	skoro ravna jaka

Ova mala tabela pokazuje da rakete ne mogu, ili bolje reći još ne mogu zameniti cev prilikom dejstva u rejonima *bliskim frontu*, što je baš i važno pri razmatranju trenutne situacije. Zato on na početku članka i ističe da se ne slaže sa mnogim piscima koji smatraju da je postojanje klasične artiljerije opravdano još samo u vojnim muzejima, pošto je ona, navodno, suviše teška i spora, ima suviše mali domet, odnosno da sve njene zadatke može bolje rešavati vazduhoplovstvo (ili laki minobacači). Pre nego što se po ovome donese odluka, treba razmotriti i shvatanja drugih država i videti kakve su one praktične zaključke izvukle iz dosadašnjih iskustava i izvršenih opita. On najpre ističe sovjetsko shvatanje, koje se oformilo još i ranije, a koje je naročito došlo do izražaja u toku Drugog svetskog rata, po kome su Sovjeti pridavali veliku važnost ulozi artiljerije u borbi i,

angažujući je u masi, umeli da od nje izvuku odgovarajuće koristi u toku rata. I na Zapadu je artiljerija još uvek težišno oruđe u rukama trupnih komandanata i verovatno će to i ostati još duže vreme. On potom ističe zahteve taktičke i tehničke prirode koje treba postaviti pred artiljerce. Tako će, naprimer, artiljeriski starešina moći da postoji na savremenom bojištu, čija je glavna odlika brzina dejstva, samo ako je u stanju da misaono i stvarno bude ispred razvoja situacije. On, ustvari, mora stalno misliti u okvirima prve pretpostavljene jedinice i »živeti« u njenoj situaciji. Jedino će u tom slučaju moći da prati brz razvoj sudara motorizovanih jedinica i uspeti da upravi svoju vatru tamo gde trupni starešina to zaželi. Zato su neophodne obimne mere u pogledu izviđanja i topografskih radova, kako bi se obezbedila brza promena osmatračnica i vatrenih položaja.

Pri upotrebi artiljerije, kao i drugih rodova vojske, mora se voditi računa o dejstvu atomskog oružja koje zahteva od nje: veliku pokretljivost, odlično maskiranje i veću rasturenost vatrenih položaja nego što se to dosada praktikovalo. S obzirom na značaj ovih faktora, pisac ih posebno razmatra da bi mogao doći do zaključaka kojima će odbaciti, kao neopravdane, neke zamerke protiv konvencionalne artiljerije.

Pokretljivost artiljerijskih oruđa. — Pisac se prvo zadržao na artiljeriji oklopnih jedinica,²⁾ koja u pogledu sposobnosti savlađivanja terena treba da je potpuno jednaka sa ostalim oklopnim jedinicama. Tenk je zahvaljujući svojoj nižoj i široj konstrukciji sada ipak brži na putevima od samohodne artiljerije. Po mišljenju pisca, zadatak je tehnike da ove razlike izjednači. U svakom slučaju, artiljerijska oruđa ne moraju biti u isto vreme tamo gde i tenkovi. Artiljerija dejstvuje *vatrom, putanjama*, koje pri veštom upravljanju vatrom, i pored rastresitog rasporeda oruđa na VP, treba da ostvare snažno koncentrično dejstvo na cilju. Ovo je *osnovni zahtev* i ako se on ispuni, svejedno je kakvo je sredstvo za izbacivanje zrna upotrebljeno (raketno ili klasično); zato se on i ne slaže sa onima koji smatraju da je raketa *svemoguće* sredstvo. On čak i ovde ističe da rakete imaju veće rasturanje i manji ritam vatre od konvencionalnih cevi, čime nikako ne misli

da umanju značaj raketne artiljerije za dejstvo na površinske (plotunskim bacačima) i daleke ciljeve (raketama velikog kalibra), nego samo da ukaže na najbolje rešenje koje se ogleda u sintezi klasičnih cevi i raketnih bacača. Kao zaključak o artiljeriji oklopnih jedinica pisac ističe da je ona, u pogledu savlađivanja terena i brzine, potpuno u stanju da izvrši svoj zadatak. Težinu (samohodnih haubica i topova ne treba uzimati u obzir pošto je ona svakako manja od težine srednjih tenkova. Kao dalje pozitivne osobine samohodne artiljerije on ističe njenu brzu gotovost za dejstvo i oklopljenost, što joj omogućuje da znatno brže pređe preko kontaminiranog terena od neoklopljenih vozila.

U pogledu artiljerije za podršku (»poljske«) pisac ističe da je motorizovana artiljerija ekonomičnija od samohodne pošto pri kvaru motora otpada samo vozilo, a ne i oruđe, što većom brzinom po putevima može nadoknaditi manju brzinu na zemljištu i smanjenu mogućnost savlađivanja terena. Dobro izvežbana haubička baterija može blagovremeno odgovoriti svim taktičkim zahtevima trupnog komandanta samo ako je u njegovim namerama pravovremeno obavešten nien starešina. U pogledu povećanja pokretljivosti artiljerijskih oruđa na VP, pisac navodi, kao interesantnu novinu, dodavanje pomoćnog motora sa točkom na repu lafeta kod sovjetskih oruđa, koji im omogućuje promenu VP bez motornog vozila i na kraćim oštostojanjima.

Uzimajući u obzir sve uticajne faktore, a naročito taktičkog atomskog oružja na konstrukciju teškog oružja, pisac zaključuje da će artiljerijsko oruđe najbliže budućnosti biti oklopljeno, nisko, samohodno, sa velikim poljem dejstva. Ono će *tehnički* biti u stanju da pravovremeno bude tamo odakle će ostvariti najbolje dejstvo.

Maskiranje. — U ovom pogledu treba razvijati snalažljivost svih artiljeraca, zaključno sa dodavaocima municije. Maskiranje treba da predstavlja težišno pitanje u toku obuke, iako mirnodopski uslovi, zbog čuvanja šuma i polja, često ne dozvoljavaju da se ono primeni u punoj meri. Onima koji zastupaju mišljenje da dosadašnji način maskiranja velikih metalnih površina ne pruža nikakvu sigurnu zaštitu od izviđanja infracrvenim zracima, pisac odgovara da ono još duže vreme neće biti u opštoj upotrebi. Treba imati u vidu da infracrveno fotografisanje

²⁾ Oklopljena samohodna artiljerija — prim. prik. M. S. M.

zavisi od vremena (kiša ga, naprimer, isključuje), kao i da je potrebno dosta vremena za razvijanje filmova, tako da će mnogi ciljevi taktičkog značaja promeniti svoje mesto pre nego što se infrafilm iskoristi. Pisac zaključuje da će brižljivo maskiranje, uz primenu prirodnih i veštačkih sredstava kamuflaže i pogodnih mera maskiranja, omogućiti artiljeriji da i sada uspešno izvršava svoje zadatke.

Rastresit raspored vatrenih položaja. — Komandovanje i uprava vatrom, koji se ovde postavljaju kao prvi problem, mogu se rešiti savremenim sredstvima veze, stim da se težište veza prenese sa žičnih na radiosredstva. Razvoj savremene radiotehnike (tranzistori) to omogućuje. Pošto rad'oveze omogućuju pravovremen prenos zapovesti i dejstvo jedinica, u nekim se armijama pokušava da se, primenom elektronike, ubrza i uprava vatrom. Iako pisac pozdravlja ove napore, on smatra da se treba čuvati preterano komplikovanih uređaja. Svakako je dobro imati instrument koji bi na osnovu elemenata nađenih korekturom jedne baterije, davao trenutno gotove komande za više baterija i prenosio ih putem radija jedinicama. Neki čak predlažu da svako oruđe dobije ovakve elemente kao, naprimer, oruđa teških pav baterija, no pri tome oni zaboravljaju da su oruđa zemaljske artiljerije više izložena artiljeriskoj vatri i da se uređaji za prenos komandi ne mogu održati nepovređeni kao što je to obično slučaj kod pav baterija. Treba imati u vidu da će u oblastima bliskim frontu dobro izvežban vojnik, podržan odgovarajućom tehnikom, i dalje ostati glavni nosilac borbe, a, pored toga, elektronski aparati su i vrlo skupi.

Sledeći problem kod rastresitog rasporeda vatrenih položaja pretstavlja međusobni odnos: dometa — težine — rukovanja oruđem — pokretljivosti. Težnja je tehnike da pronade rešenja koja će odgovoriti svim ovim zahtevima. U tom smislu u oblasti malih i srednjih dometa već postoje odgovarajući tipovi oruđa. Pristalice raketnih oruđa i minobacača tvrde da su u tom pogledu ova oruđa mnogo lakša, a da je veći domet raketa opštepoznata stvar. Ako se uzmu u obzir samo ova dva argumenta onda, po mišljenju pisca, oni imaju pravo, ali ako se uzmu u obzir i druge činjenice, onda stvar drukčije stoji. Piščevo mišljenje o raketama već smo izneli. Što se tiče minobacača, on smatra da su oni svoju najveću ulogu odigrali u toku Drugog svetskog rata, kada su ondašnja izviđačka sredstva artiljerije bila protiv njih nemoćna. Međutim, sasvim je druga stvar danas kada artiljerijski radar može otkriti svaki minobacač u dejstvu za manje od 3 minuta.

Na kraju pisac razmatra da li će atomski projektil lansiran sa lake rampe uspjeti da zameni konvencionalnu artiljeriju. On smatra da se pri ovome mora imati u vidu činjenica da primena atomskih projektila u blizini fronta ima svojih granica čija veličina zavisi od dejstva samog atomskog projektila. Nulta tačka atomskih eksplozija sme se približiti svojim trupama samo do granice koja obezbeđuje njihovu sigurnost. I u toj zoni gde se ne može dejstvovati atomskim projektilima, postoje i danas i postojace još duže vreme obilno polje dejstva za konvencionalnu artiljeriju u sadašnjem obliku, te se ne treba plašiti da će atomski projektili izbaciti konvencionalnu artiljeriju iz naoružanja.

M. S. M.

Major Vilijem D. Nojd i kapetan Džems L. Morison, mladi:

IZVIDANJE OKLOPNIM JEDINICAMA¹⁾

Polazeći od konstatacije da će budući rat zahtevati znatnu rastresitost jedinica i povećanu pokretljivost, pisci članka ističu da ubuduće daleko veću pažnju

treba pokloniti izvidanju. U savremenom ratu komandant treba da raspolaze snagama i sredstvima za blagovremeno otkrivanje ciljeva, jer će uprotivnom toliko skupi nuklearni projektili biti bačeni uzprazno. Iako se prikupljanje podataka vrši izvidanjem, borbenim osmatranjem i pronalaženjem ciljeva, ova tri termina, po mišljenju pisaca, treba svrstati u jedan opšti — izvidanje, jer su borbeno

¹⁾ Armor calls your shots — Reconnaissance in the atomic age, by Major William D. Noid and Captain James L. Morrison, Jr., *Armor*, SAD, septembar — oktobar 1958.

osmatranje i pronalaženje ciljeva ustvari samo funkcije izviđanja.

Pozivajući se na ratnu službu u kojoj stoji da oklopne jedinice imaju zadatak »da vrše izviđanje, osiguranje i protivtenkovsku odbranu...«, pisci predlažu da celokupnu izviđačku delatnost treba da preuzmu na sebe oklopne jedinice.

Starešina izviđačke jedinice dužan je da prikuplja podatke neprekidno, bez obzira na vremenske uslove, zemljište, doba dana i dejstvo neprijatelja. Zbog toga on mora raspolagati potrebnom snagom i sredstvima za izviđanje sa zemlje i iz vazduha, kao i za elektronsko izviđanje.

Samo izviđanje će se morati izvoditi na celom bojištu, što u savremenim uslovima znači znatno dublje nego ranije. Postavlja se zahtev da izviđačke jedinice budu osposobljene za izviđanje bar do krajnjeg dometa oruđa one jedinice u čijem se sastavu nalaze. Očekuje se da će borbena grupa raspolagati oruđima dometa do 16 km, divizija od 48 do 64 km, korpus oko 160 km, a armija preko 480 km. Po mišljenju pisaca, tim normama bi ujedno bile određene i dubine izviđanja odgovarajućih izviđačkih jedinica, a to zahteva kvalitativno i kvantitativno jake izviđačke organe.

U vezi s tim pisci su izneli i svoj konkretan predlog. Naime, borbena grupa za izviđanje do 16 km morala bi imati dovoljno jaku izviđačku jedinicu, koja bi bila opremljena kako za izviđanje sa zemlje i iz vazduha, tako i za elektronsko izviđanje. Za borbenu grupu takve zadatke mogla bi uspešno izvršavati laka oklopna izviđačka četa, opremljena lakim avionima koji bi služili za vizuelno, fotografsko i elektronsko izviđanje, kao i za prenošenje patrola. Blisko izviđanje u borbenoj grupi vršilo bi se, kao i dosada, patrolama i sa osmatračnica, a dodavanjem radara i sredstava za noćno osmatranje olakšalo bi se izvršavanje zadataka.

U diviziji jedna ista jedinica ne može, jednovremeno, vršiti izviđanje sa zemlje i osiguranje, odnosno izviđanje iz vazduha. Ne samo što se ovi zadaci izvode u odvojenim rejonima, već oni zahtevaju različite snage i sredstva. Razlika u zahtevima prilikom izviđanja sa zemlje i osiguranja, odnosno izviđanja iz vazduha, još se više oseća u korpusu i armiji. Prema tome, u diviziji, korpusu i armiji potrebne su posebne jedinice za izviđanje sa zemlje i osiguranje, a posebne za izviđanje iz vazduha.

Diviziji je potreban jedan laki oklopni divizion²⁾ koji bi imao tri lake oklopne čete i jednu četu takozvane »vazdušne konjice« (*aero-cavalry*). Četa »vazdušne konjice« bi imala avione za osmatranje, izviđačke helikoptere, lake teretne helikoptere i avione opšte namene za prenošenje infracrvenih uređaja, radara za osmatranje i televizijske opreme. Ova bi četa obavezno morala raspolagati opremom za dnevno i noćno aerofotosnimanje, a dobila bi kasnije, kada se usavrše, i avione bez posade.

Pored lakog oklopnog divizona, diviziji treba i jedna četa za izviđanje iz vazduha, koja bi se upotrebljavala za izviđanje na najopasnijem pravcu. Četa za izviđanje iz vazduha imala bi usavršenije avione, fotografsku i elektronsku opremu, a dali bi joj se i avioni bez posade.

Korpus bi imao jedan laki oklopni puk od tri divizona, koji bi bili organizovani kao i onaj u diviziji, i jednu eskadrilu za izviđanje iz vazduha. Kao i u diviziji, laki oklopni puk bi izvršio izviđanje sa zemlje i osiguranje. Eskadrila za izviđanje iz vazduha izviđala bi na dubinu od oko 160 km i morala bi imati pilotirane i avione boljih osobina bez posade.

Armiji će biti potreban jedan ili više lakih oklopnih pukova sa njihovim organskim delovima »vazdušne konjice« i jedna eskadrila za elektronsko izviđanje na dubinu od 480 km.

Prema tome, po mišljenju pisaca, za izviđanje do dometa svojih organskih oruđa jedinice bi morale imati sledeće izviđačke organe: borbena grupa — laku oklopnu izviđačku čet; divizija — za izviđanje sa zemlje i osiguranje laki oklopni izviđački divizion, a za izviđanje iz vazduha jednu čet; korpus — za izviđanje sa zemlje laki oklopni izviđački puk a za izviđanje iz vazduha jednu eskadrilu; armija — za izviđanje sa zemlje i osiguranje jedan ili nekoliko lakih oklopnih pukova, a za izviđanje iz vazduha jednu eskadrilu.

Ukazujući na to da i neprijatelj ima atomska oruđa za koja traži rentabilne ciljeve, pisci ističu da je efikasno protivizviđanje najbolja odbrana od tih oruđa. Treba onemogućiti delovanje neprijatelj-

²⁾ Pisci su ovde, pa i kasnije na više mesta, upotrebili termin *squadron* koji, ustvari, pretstavlja znatno jaču formaciju od našeg pojma eskadrone u konjici, odnosno eskadrile u avijaciji što se uostalom vidi i iz samog teksta. — Prim. De. V.

skih izviđačkih organa, a za tu svrhu su potrebne pokretljive borbene jedinice koje bi djelovale neprekidno i pod svim uslovima.

Kako za izviđanje, tako su i za protivizviđanje i osiguranje potrebne pokretljive jedinice, koje imaju veliku vatrenu moć i dobru vezu i koje su osposobljene za prikupljanje podataka. S obzirom baš na takve zahteve, pisci tvrde da su lake oklopne jedinice po svojoj organizaciji, opremi i obučeniosti najpozvanije za izvršavanje tih zadataka. Ovo utoliko pre što

su oklopne jedinice i dosada vršile izviđačke zadatke te su zbog toga raspolagale ne samo tenkovima, već su u sebe uključivale više drugih rodova sa raznovrsnom opremom. Izviđanje iz vazduha pretstavlja logično pomeranje granica izviđanja, što je uslovljeno pojavom oruđa većeg dometa. S obzirom na to pisci smatraju da je najnormalnije da oklopne jedinice, sledeći tradiciju, prenesu na sebe celokupno izviđanje, pa prema tome i izviđanje iz vazduha.

De. V.

TENDENCIJE U RAZVOJU OKLOPNIH JEDINICA AMERIČKE VOJSKE

U toku prve polovine 1957 godine jedna komisija Generalštaba američke kopnene vojske izradila je studiju, odnosno plan daljeg razvoja američkih oklopnih jedinica. U nekoliko članaka¹⁾ dati su izvesni podaci o nalazima i planovima ove komisije, koji su odobreni od strane načelnika Generalštaba i kao takvi, ustvari, predstavljaju zvaničan stav u pogledu budućeg razvoja oklopnih jedinica. Svakako da članci, koji sadrže predloge ove komisije, ne daju sve podatke o usvojenim planovima, već samo osnovne smernice za sagledavanje tog razvoja.

Komisija je svoja razmatranja, kako se vidi iz tih članaka, zasnovala na sopstvenoj analizi fizionomije budućih ratnih dejstava. Ona je pošla od pretpostavke da će u budućem ratu biti upotrebljena atomska oružja, ali da ni konvencionalna nisu izgubila od svog značaja. Vratena moć, bez obzira na njeno ogromno povećanje usled upotrebe nuklearnih eksploziva, neće biti dovoljna — sama za sebe — za postizanje odluke u borbi. Zato moraju postojati dovoljno pokretljive kopnene snage, sa takvom udarnom moći koja će im omogućiti eksploataciju rezultata nuklearnih udara, sprečavanje neprijateljskog prikupljanja, ponovne organizacije odbrane, odnosno njegovih protivudara. Takvu snagu ne samo danas,

već verovatno i u dogleđnoj budućnosti pretstavljaju oklopne jedinice.

Ofanzivne operacije u budućem ratu karakterisaće duboki prodori, koje će izvoditi jako pokretne oklopne snage na zemlji, kao i snage transportovane vazдушnim putem — uz podršku nuklearnih oruđa. Odbrana će se zasnivati na aktivnim radnjama i protivudarima rezervi, čiji nosilac treba da budu oklopne jedinice. Prema tome, novi uslovi ratovanja ističu u prvi plan masovnost oklopnih snaga, njihovu pokretljivost, mogućnost brzih protivdejstava, zaštitu i vatrenu moć. Izgleda da je usvojeni plan ostao prilično dosledan ovom redosledu u razvoju američkih oklopnih snaga.

Razmatranja ove komisije su zasnovana i na sovjetskim koncepcijama o vođenju rata i razvoju oklopnih snaga. Pri tome je istaknuto da sovjetska doktrina insistira na većem tempu, većoj brzini i dubini operacija, većoj rastresitosti borbenih poredaka, što u prvi plan ističe pokretljivost. Navedene su i promene u sovjetskoj doktrini o upotrebi oklopnih jedinica — samostalni proboji za razliku od ranijih gledišta da proboj vrši pešadija uz podršku tenkova, kao i usvajanje novih gledišta da se tenkovi mogu masovnije upotrebljavati i za borbu s neprijateljskim tenkovima.

Takva sovjetska ocena karaktera dejstava u eventualnom budućem ratu poslužila je kao osnova plana razvoja američkih oklopnih snaga. Ostvarenje ovog plana podeljeno je na tri faze i obuhvata, za narednih 10—12 godina, poboljšanja u

¹⁾ Armor — Where are we going?, *Armor*, SAD, novembar — decembar 1957; *Armor of the future*, *Armor*, SAD, jul — avgust 1958; *Armor in the nuclear age*, by Richard M. Ogorkiewicz, *Military Review*, SAD, septembar 1958, itd.

oblasti tehnike, organizacije, snabdevanja, komandovanja itd.

Prva faza je ustvari sadašnji tok razvoja i ne odstupa bitno od dosada utvrđenih koncepcija. U oblasti tehničkog razvoja zadržane su i dalje sve tri vrste tenka, tj. laki, srednji i teški, pošto zasada nijedan od njih, po svojim osobinama, ne može preuzeti ulogu ona druga dva u borbi. Laki tenkovi (glavni predstavnik *M-41*, top 76 mm, težina 26 tona), moraju po svojim tehničkim rešenjima zadovoljiti potrebe izviđanja, obezbeđenja i specijalnog radiološkog izviđanja, a zasada su i najprikladniji za dejstvo na težem zemljištu (planinsko, pustinja, Arktik, itd.). Naglašena je potreba za povećanjem broja ovih tenkova u ovoj fazi razvoja. Izgleda da će uskoro jedan novi tip lakog tenka biti uveden u naoružanje oklopnih jedinica; za njega se zasada samo navodi da će imati znatno bolje taktičko-tehničke osobine nego tenk *M-41*. Istovremeno će se nastaviti ispitivanja u cilju poboljšanja ovog poslednjeg (montiranje novog motora radi povećanja njegovog radijusa dejstva).

Teški tenkovi (glavni predstavnik *M-103*, top kal. 120 mm, težina oko 65 tona), moraju se još proizvoditi i zadržati u formaciji s obzirom na gledište da se neprijatelj može pobediti samo onda ako se u neposrednom sukobu poraze njegove oklopne snage. Pošto će eventualni neprijatelj verovatno raspolagati takvim tenkovima kojima američki srednji tenkovi po svojoj snazi nisu dorasli, to su potrebni teški tenkovi odgovarajuće vatrene moći i zaštite, koji će biti u mogućnosti da se suprotstave neprijateljskim teškim tenkovima. Međutim, teški tenk nije tenk budućnosti zbog svoje velike težine i siluete, male količine municije koju sobom nosi i velike potrošnje goriva, čime stvara velike teškoće u snabdevanju. Zato još u ovoj fazi treba otpočeti istraživanja u cilju pronalaženja odgovarajuće zamene teškim tenkovima.

Srednji tenkovi (glavni predstavnik *M-48*, top kal. 90 mm, težina oko 50 tona) treba da sačinjavaju osnovnu snagu oklopnih jedinica kako za samostalna dejstva (za borbu s masom neprijateljskih tenkova), tako i za podršku pešadije.

U ovoj se fazi ne predviđa uvođenje u naoružanje novih tipova tenkova (sem pomenutog lakog tenka), već uglavnom

rad na usavršavanju i tehničkom poboljšanju postojećih tipova tenkova.²⁾ U pogledu pokretljivosti mora se proučiti mogućnost ugradnje novih i ekonomičnijih motora veće snage, novih vrsta goriva, kompresivnog sistema paljenja, poboljšanja na transmisiji itd.

U pogledu oklopne zaštite stalo se na stanovište da u borbi nije moguće postići potpunu zaštitu članova posade, već da oklop pruža samo relativnu zaštitu od PT oruđa. No, ipak se u ovoj fazi predviđa povećanje oklopne zaštite najizloženijih delova tenka *M-48* (prednja ploča i razne vrste novih kupola). Pri tome se ističe značaj oklopa za zaštitu posade od dejstva nukleranih oruđa.³⁾

Ostali rodovi u organskom sastavu oklopnih formacija treba da nastave svoje »oklopljavanje«⁴⁾ većom primenom samohodne artiljerije, oklopnih transportera za pešadiju, inžinjeriju itd. Smatra se da će jurišni top *M-56* (kal. 90 mm, težina oko 18 tona) zadovoljiti ovu fazu razvoja i zasada on predstavlja jedino oklopno vozilo koje se može transportovati vazdušnim putem i brzo upotrebiti za podršku, kao i za PTO vazdušnodesantnih jedinica. Novi oklopni transporter *T-113* smatra se takođe već usvojenim, jer je upla lakši od transportera *M-59* (oko 19 tona).

Pozadina oklopnih jedinica treba da omogući snabdevanje u težim terenskim uslovima — uvođenjem vozila iz familije *Goer*, čiji bi prednji (vučni deo) bio univerzalan i služio za vuču raznih vrsta prikolica (za municiju, gorivo itd.). Veliki obim i površina naleganja guma omogućuju ovim vozilima kretanje van puteva i nošenje velikih tereta. Navodno, ova vozila treba da budu sposobna i za održavanje na površini vode i vuču preko reka pomoću sopstvenog motora i čeličnog užeta.

²⁾ Ta su usavršavanja već u toku, što se vidi i iz postojanja tri varijante tenka *M-48* (*M-48*, *M-48 A1* i *M-48 A2*). Nije poznato kakva su poboljšanja izvršena na ovim poslednjim, osim da su orijentisana na veću zaštitu i sposobnost dejstva u uslovima nuklearnih eksplozija.

³⁾ U članku *Armor — Where are we going?* u časopisu *Armor* od novembra—decembra 1957 godine navodi se interesantan primer o zaštitnoj vrednosti oklopa tenka *M-48*. Tvrdi se da je posada potpuno zaštićena od toplotnog dejstva (verovatno i tenk od požara). Zatim se navodi primer zaštićenosti od radijacije i

Druga faza razvoja treba da pretstavlja logičan nastavak prve, sa ciljem da se u njoj realizuju sva proučavanja i ispitivanja započeta i postavljena kao zadatak još u prvoj fazi.

U oblasti tehnike predviđeno je da se osvoji univerzalan tenk koji bi bio sposoban za izvršenje svih zadataka koji zasa-da uslovljavaju postojanje tri vrste tenka. Poboljšanjem kvaliteta municije, odnosno postavljanjem veće kupole sa topom ja-čeg kalibra, taj novi tenk bi bio osposobljen za borbu s neprijateljskim teškim tenkovima. Kako se sada predviđa, to će biti tenk M-48, samo smanjenih dimen-zija, povećane zaštitne vrednosti oklopa, povećane prohodnosti, sa jačim i ekono-mičnijim motorom, itd. Međutim, ima in-dicija koje govore da će se iz osnova ići na menjanje naoružanja toga tenka — ili na montiranje raketnog oruđa, odnosno jednog od sistema ovih oruđa, ili na osvaja-nje zrna sa atomskim punjenjem za kalibre tenkovskog topa. Verovatno će se ispitivati oba ova rešenja i postoje izgledi za realizaciju jednog od njih. Na taj bi način otpale mnogobrojne teškoće u po-gledu naoružanja, snabdevanja i efika-snosti tenka. Ovakav stav zauzet je s ob-zirom na uverenje da se poboljšanjem zrna sa konvencionalnim punjenjem, ne bi mnogo postiglo, jer je tu već dostignut plafon, a povećanje kalibra izazvalo bi velike teškoće i oprečnosti. Uz ovaj tenk postojali bi jedno izviđačko i jedno vaz-dušnodesantno oklopno vozilo i oklopni transporteri.

Sva ova vozila moraju, bez većih prilagodavanja, posedovati amfibiska svoj-stva, tako da bi oklopne jedinice u celini

tvrdi da na prostoriji čija je zagađenost 100%, trupe van oklopa moraju ostati 12 časova ukopane i nepokretne, a da će ljudstvo u tenkovima za to vreme primiti samo 6 rendgena i prema tome će jedi-nica čitavo vreme ostati sposobna za borbu.

bile osposobljene za brzo savladivanje vodenih prepreka.

U ovoj fazi treba da se proizvedu i uključe u formaciju bolja oruđa samo-hodne artiljerije za podršku tenkova.

Dok u prvoj fazi razvoja nema većih zahteva za promenama u pogledu organi-zacije i formacije, tj. ostaju principi »pen-tomic« organizacije, dotle se u drugoj fazi, u periodu 1960—1962, predviđa uvođenje t.zv. »pentagonalne« formacije. Glavne odlike nove organizacije oklopne divizije sastoje se u tome što bi ona imala unapred organizovanih pet mešovitih taktič-kih grupa, sastavljenih od svih rodova, osposobljenih za samostalna dejstva bez prethodnog ojačanja i formiranja. Na taj bi način otpala potreba i za rezervnim komandama taktičkih grupa i vremenski bi se skratio proces pripremanja taktičkih grupa za borbu. Pri tome se izgleda došlo do zaključka da homogena i unapred »združena« jedinica ima prednosti nad obrazovanjem grupa za svaki novi za-datak.

U sastavu nove divizije povećala bi se izviđačka avijacija, kao i druga sredstva (uglavnom elektronska) izviđanja. Postavljen je zahtev da u organski sastav divi-zije uđe i potreban deo transportne avi-jacije.

Predlozi komisije za treću fazu razvoja oklopnih jedinica samo su skicirani i obu-hvataju sasvim nov kvalitet tehničkih ostvarenja, što će naravno iziskivati nove principe upotrebe, organizacije itd. Tako se, naprimer, predviđa osvajanje lakog topa iz koga bi se, naslonom na rame, izbacivala atomska zrna; zatim, leteća oklopna vozila, oklopna vozila sa moto-rima na atomski pogon itd.

Dok su planirani zahtevi u trećoj fazi još dosta daleko od svoje realizacije, tj. praktične primene, dotle su planirani za-daci u prvoj i drugoj fazi, po mišljenju ove komisije, u većini realni.

D. V.

Potpukovnik **Rasin**:

NOVI TAKTIČKI ZADACI LAKE PAA

Švajcarski vojni časopis *Revue militaire suisse*, u broju 12 za decembar 1958, doneo je članak švajcarskog potpukovnika M. Rasina pod gornjim naslovom¹⁾. Rasin bi ovim člankom, u kome ustvari ne iznosi svoje lično, već mišljenje američkog potpukovnika Trasela po ovom pitanju, želeo da odgovori svima onima u Švajcarskoj koji, bar u diskusijama, predlažu da se oružje, a i ostali materijal, staro samo nekoliko godina, baci u staro gvožđe. Dovoljno je da se u nekom inostranom časopisu pojavi makar samo šema nekog novog projektila (rakete), tvrdi potpukovnik Rasin, pa da se »kafanski stratezi« zapičaju zašto ga i švajcarska vojska još nije uvela u naoružanje i zašto se švajcarski vojnici još uvek moraju obučavati na oružju koje su imali njihovi stariji drugovi za vreme poslednjeg svetskog rata.

Postao je običaj u Švajcarskoj da se stvari preuveličavaju čim se govori o američkoj vojsci koja, s obzirom na bogatstvo zemlje, nema potrebe za ekonomisanjem. Otuda i uzastopni baraži u SAD organizovani u cilju odbrane pojedinih važnih objekata. SAD su, po mišljenju Rasinovom, postigle vazдушnu nadmoćnost, pa čak i apsolutno gospodarenje svojim vazдушnim prostorom. Bez obzira na to kakvo se gledište zauzme posle upoređenja mišljenja američkog potpukovnika Trasela sa švajcarskim uslovima, interesantno je, ističe Rasin, ovakav Traselov zaključak: više vredi jedno starije oružje, koje je dalo dokaza o svojoj vrednosti i koje je trupa već upoznala, nego iluzija o nekom ultramodernom sredstvu koje skupo košta, a još ne pruža apsolutnu garanciju za uspeh.

*

Mnogo je dosada već govoreno o američkim pav raketama *Nike* i *Hawk*. Mada nude izvesne prednosti, one još nemaju monopol u PAO američke armije. Moćno je da će ga jednog dana imati, ali trenutno su američke operativne pav jedinice opremljene automatskim pav to-

povima. Ovi topovi nisu najmoderniji, ali su dokazali svoju vrednost, dok nijedna raketa, čak ni najsavršenija, nije dosad dostigla ultrabrzavi avion.

Amerikance pomalo zbunjuje, bar na prvi pogled, to što moraju biti spremni da se protiv ultramoderne vazdušne armije bore sredstvima koja su koristili još u 1945 godini. Ustvari, problemi taktičke upotrebe pav topova 90 i 120 mm nisu se izmenili. U granicama svoga dometa oni mogu tući izvesne avione koji su i danas u upotrebi. Problem se postavlja nešto drukčije u pogledu automatskih topova, tj. dvocevnog topa 40 mm M42, koji je montiran na tenku, i mitraljeza M16. S obzirom na to da se, osim veće vatrene moći kod topa M42, ostale tehničke prednosti kod M16 ne razlikuju mnogo od onih kod M42, to se pisac, u cilju uproščavanja stvari, ograničio na razmatranje samo topa M42.

Brzina nišanja kod ovog topa je dovoljno velika da se može upotrebiti protiv svakog aviona za bombardovanje, pogotovu kada se zna da ovakav avion mora sprije leteti prilikom gađanja. Ne treba izgubiti iz vida da avion koji danas izvodi bombardovanje sa malih visina nije više tako spor kao što su bili njegovi prethodnici, odnosno da bombe baca pre no što dospe u efikasan domet lakih topova.

Problem odbrane (zaštite) od svakog aviona koji napada sa male visine leži u činjenici da maksimalan domet projektila kod topa 40 mm iznosi oko 5.700 m, a praktičan (sa ograničenom preciznošću) 3.200—5.000 m, dok mu je stvarna efikasnost samo do 1.650 m. Ako se uzme u obzir ovaj iznos, onda, pod uslovom da avion leti u pravoj liniji iznad VP oruđa i ne većom brzinom od 563 km/čas, korisno vreme oruđa iznosi 21 sekundu, a ako je brzina leta oko 1.120 km/čas, onda 10 sekundi. Da bi avion ostao duže vreme pod dejstvom lake PAA neophodno je da ona bude raspoređena po dubini, tako da napadać bude primoran da se probija kroz više uzastopnih baraža. No, treba imati na umu da će piloti u toku približavanja koristiti doline i brežuljke koji okružuju cilj kako bi postigli iznenađenje. Na osnovu ovog potpukovnik Trasel izvodi

¹⁾ De nouvelles tâches tactiques pour la DCA légère, par le Lieutenant colonel Racine, *Revue militaire suisse*, Švajcarska, decembar 1958.

zaključak da su mogućnosti PAO danas ozbiljno ograničene.

Da li ovakav zaključak navodi na to da američka vojska treba sada da odbaci laku PAA, odnosno da se odrekne PAO isturenih delova američke teritorije sve dok joj ne budu stavljene na raspolaganje rakete *Nike* i *Hawk*? Potpukovnik Trasei ne misli tako jer smatra da SAD u eventualnom budućem ratu neće imati apsolutnu vazдушnu nadmoćnost kao u prošlosti. I obratno, on smatra još manje opravdanim da se lakoj PAA, ili nekom drugom borbenom sredstvu koje bi je zamenilo, povere zadaci koji prevazilaze njene mogućnosti.

Postoje još uvek mnogi zadaci koje mogu izvršavati automatski topovi lake PAA. Jedan od takvih zadataka sastojao bi se, naprimer, u sprečavanju preleta neprijateljskim avionima za vezu, sa zadatkom izviđanja, preko sopstvenih linija, pogotovu kada se zna da je danas uloga ovih aviona i izviđanje isturenih položaja protivnika za račun taktičke atomske artiljerije.

Vazdušno izviđanje je oduvek bilo jedan od odlučujućih faktora pri određivanju položaja nekog važnog cilja. Danas se njegov značaj povećava s obzirom na to da će ga atomska artiljerija umnogome koristiti.

Neprijatelj će, u cilju dobijanja potrebnih podataka, danas pretpostaviti vazdušno izviđanje vazдушnom fotoizviđanju, jer će ciljevi biti veoma pokretni, a za razvijanje, izazivanje i čitanje snimaka nema se više vremena. Da bi se na atomskom bojištu preživelo, treba koristiti sva raspoloživa sredstva koja su u stanju da neprijatelju spreče izviđanje.

Načelno, avioni za vezu ne prodiru duboko na neprijateljsku teritoriju. Ako vrše i izviđanje, onda će leteti duž linije dodira i to sa svoje strane fronta i u tom slučaju im ne preti velika opasnost. U svakom slučaju uništavanje ovih lakih izviđačkih aviona ne sme biti prepušteno samo taktičkoj avijaciji zato što je divizija nikada neće imati dovoljno na raspolaganju, a drugo, laki izviđački avion, iako spor, vrlo je pokretljiv pa stoga nije mnogo osetljiv (povredljiv). On dosta lako izmiče lovcima visokih tehničkih kvaliteta. Prema tome, za ovu vrstu aviona mogu biti vrlo efikasni automatski pav topovi M42. Samo oni moraju biti postavljeni što više napred, tj. što bliže liniji dodira. Ovakvo postavljanje lakih pav topova ko-

risno je čak i ako ne postoji verovatnoća obaranja svakog aviona koji se pojavi, već zbog samog psihološkog efekta koji pav gađanje izaziva kod pešadiskih jedinica u borbi. Uspeh je postignut čak i u slučaju ako je avion primoran da leti dalje i na većoj visini, jer će mu tada i rezultati osmatranja biti ograničeniji.

Predviđanje zadataka ovakve vrste za pav topove menja dosadašnju taktičku koncepciju njihove upotrebe. Osim toga, njihovim angažovanjem u prvim linijama omogućuje se njihov eventualna podrška kopnenih snaga, tj. izvršenje zadatka koji se normalno može predvideti samo na štetu pav zadataka. Očigledno je da se pri izboru ovako isturenog VP topa M42, koji treba da mu omogući efikasno pav dejstvo, ne može voditi računa i o njegovoj eventualno istovremenoj podršci kopnenih snaga.

Da bi se izbegli gubici usled noćnih prepada neprijateljskih kopnenih snaga, ovi istureni VP topova M42 moraju biti brižljivo izabrani i narušteni po padu mraka, odnosno pred zoru ponovo zaposednuti. Izloženost ovih položaja, tj. oruđa, može se smanjiti korišćenjem prirodnih maski, zaklona, rezervnih položaja sa kojih jedinice mogu brzo izvršiti pokret do VP, pri čemu bi se iskoristila pokretljivost samohodnih tonova M42. Čim je top sa jednog VP otvorio vatru potrebno je da odmah promeni položaj. Drukčije rečeno, treba udariti, a zatim se vremešiti. Poželjno je da se laki pav topovi upotrebljavaju po parovima: dok jedno oruđe gađa avione, drugo ga štiti od neprijateljskog dejstva sa zemlje.

Svakako da će korišćenje lake PAA na ovaj način povećati njene gubitke u odnosu na dosadašnje. Ako se pri uspešnom izvršenju zadatka čak i izgubi jedno od ovih oruđa, to će se isplatiti i to ne zbog toga što je gubitkom jednog topa M42 uništen jedan neprijateljski izviđački avion, već što je njegovim gubitkom spasen jedan pešadiski bataljon. A poznato je da je na atomskom bojištu dobro uočeni bataljon vrlo često izgubljena jedinica.

Sve dok se ne pronade neko novo sredstvo koje bi sprečilo neprijatelja da koristi svoje atomsko oružje, neprijateljsko izviđanje iz vazduha predstavljaće ozbiljnu opasnost, te će postojati i potreba za lakom PAA.

General-potpukovnik
BRANKO OBRADOVIĆ

PROTIVVAZDUŠNA ODBRANA

Nastojeći da objasni osnovna pitanja iz problematike savremene PVO, pisac ukazuje i na perspektive njenog razvoja. Sem toga, u knjizi se detaljno izlažu sredstva PVO, elementi njene organizacije, problemi obuke i druga važna pitanja čije rešenje treba da omogući uspešno izvršenje zadataka koji se postavljaju pred PVO.

Knjiga ima i 11 priloga koji daju podatke o taktičkim i tehničkim osobinama avijacije i sredstava PVO, kao i 25 skica, šema i grafikona.

Knjiga je izdanje »Vojne biblioteke — naši pisci«. Ima 108 stranica, povezana je u poluplatno, a cena joj je 300 dinara.

Pukovnik
ALEKSANDAR VOJINOVIĆ

RAZMIŠLJANJA O PRINCIPIMA RATOVANJA U ATOMSKIM USLOVIMA

U ovoj knjizi autor razmatra neka pitanja eventualnog budućeg rata u uslovima upotrebe nuklearnog naoružanja. Naročito su interesantna njegova razmišljanja o izboru pravca glavnog udara, težišta odbrane, o pokretljivosti, koncentraciji i dekoncentraciji itd.

Na kraju pisac razmatra mesto i ulogu čoveka u eventualnom atomskom ratu, kao i problem zaštite civilnog stanovništva.

Knjiga je izišla u izdanju »Vojne biblioteke — naši pisci«. Povezana je u poluplatno, ima 170 stranica, a cena joj je 250 dinara.

Major
MANOJLO BABIĆ

METODIKA TAKTIČKE OBUKE TENKOVSKIH JEDINICA

U ovoj knjizi — priručniku pisac je izložio metode izvođenja taktičke obuke tenkovskih jedinica. Knjiga je podeljena na četiri dela. U prvom su razmotrena osnovna načela organizovanja i izvođenja taktičke obuke uopšte, a u ostala tri taktička obuka tenkovske posade, voda i čete, sa pripremom i izvođenjem taktičkih vežbi predviđenih Nastavnim planom i programom.

Knjiga je izišla u izdanju »Biblioteke vojnih udžbenika i priručnika« VIZ-a JNA »Vojno delo«; ima 155 stranica sa 45 slika. Cena 350 din.

PRENTIS

CIVILNA ZAŠTITA U MODERNOM RATU

Ova knjiga tretira problematiku civilne zaštite u eventualnom budućem ratu, zahvatajući napadna sredstva iz vazduha i zaštitu od njih, a naročito organizaciju državne teritorije i obuku stanovništva. Pisac se zalaže da se problemi civilne zaštite realno shvate od svakog pojedinca kao i od opštine do najviših državnih organa zemlje.

Knjiga je opremljena mnogobrojnim crtežima, slikama i tabelarnim pregledima sa naučnim podacima, te će biti od velike koristi kako stručnjacima tako i svakom drugom građaninu.

Delo je izišlo kao XXIV knjiga Vojne biblioteke — Inostrani pisci VIZ-a JNA »Vojno delo«, ima 546 stranica, a cena mu je 600 din.